

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

На правах рукопису

ГУРІЙ БОГДАНА БОГДАНІВНА

УДК 316.472.3:316.354-053.6(043.5)

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ
МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ**

22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Науковий керівник
Савка Віктор Євгенович,
кандидат соціологічних наук, доцент

Львів – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	13
1.1 Концептуальні підходи до вивчення соціального капіталу.....	13
1.2 Інтерпретації соціального капіталу в соціологічному дискурсі.....	24
1.3 Соціальний капітал громадських організацій: змістові та функціональні характеристики.....	52
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ФОРМУВАННЯ ТА НАКОПИЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ.....	72
2.1 Соціальний капітал та специфіка його формування в молодіжних громадських організаціях.....	72
2.2 Способи формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях.....	84
2.3 Накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях	96
Висновки до розділу 2.....	112
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТОВИХ І ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	115
3.1 Підходи та методики вимірювання соціального капіталу.....	115
3.2 Соціолого-статистичний аналіз діяльності молодіжних громадських організацій м. Львова.....	131
3.3 Емпіричний аналіз змістових і функціональних характеристик соціального капіталу молодіжних громадських організацій м. Львова..	144
Висновки до розділу 3.....	187

ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	221

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальний капітал молоді, як і соціальний капітал суспільства в цілому, належить до тих визначальних чинників, які сприяють формуванню соціальної солідарності на макро-, мезо- та мікрорівні соціетального розвитку, що надзвичайно актуалізується в умовах сучасного українського суспільства. Важливим джерелом формування соціального капіталу молоді є її участь у громадських рухах, об'єднаннях, організаціях, які ініціюють та спрямовують соціальну активність молоді людини. Об'єднання молоді в громадські організації засвідчує її прагнення до самоорганізації у вирішенні різноманітних суспільних проблем, в тому числі пов'язаних з життєдіяльністю молодого покоління, тобто є одним із важливих чинників та водночас показників розбудови громадянського суспільства в нашій країні. Як свідчить офіційна статистика, сьогодні в Україні зареєстровано близько 6 тис. молодіжних громадських організацій. Проте за даними соціологічних досліджень, ефективність їхньої діяльності є надзвичайно низькою. Значна кількість молодіжних громадських організацій є лише номінальними, деякі з них створюються лише для одержання грантових коштів. Такий стан речей суттєво знижує рівень довіри суспільства до молодіжних громадських організацій як таких, що сприяють соціальній солідарності в суспільстві та формуванню соціального капіталу молоді. З огляду на існуючу проблемну ситуацію, яка полягає у протиріччі між потребою суспільства у формуванні соціального капіталу, в тому числі молоді, та реальним станом його розвитку, зокрема завдяки участі молоді людини в діяльності громадських організацій, дослідження процесу формування і реалізації соціального капіталу молодіжних громадських організацій є актуальним як з теоретичної, так і з прикладної точки зору.

Теоретична база досліджень соціального капіталу почала формуватися у 80-х рр. XX ст. під впливом праць П. Бурдьє, Дж. Коулмана та Р. Патнама. Активно розвивали цю тематику зарубіжні дослідники Р. Барт, У. Бейкер,

С. Боргатті, М. Вулкок, Л. Ганіфан, М. Грановеттер, Н. Лін, Г. Лоурі, Ф. Фукуяма та інші; серед вітчизняних варто назвати таких соціологів, як А. Бова, М. Горожанкіна, О. Демків, К. Ковязіна, М. Лесечко, Ю. Савко, Ю. Саратова, І. Семків та інші.

Емпіричні дослідження соціального капіталу здійснювали такі дослідники, як Дж. Брем, С. Грутаерт, Р. Інглхарт, Д. Нараян, В. Ран, Л. Прітчет та інші. Серед вітчизняних дослідників можна виділити А. Бову, М. Бойко, В. Болотову, О. Голікова, О. Захарченка.

Зарубіжними дослідниками С. Грутаертом, Д. Нараяном, Л. Прітчеттом, А. Крішною, Н. Упхоффом, М. Моррісом вивчалась проблема осередків формування та реалізації соціального капіталу, зокрема громадськими організаціями, в країнах, що розвиваються – Танзанії, Індонезії, Індії, де найактивнішими членами цих організацій є молоді люди.

Окремі аспекти ролі молодіжних громадських організацій в процесі формування соціального капіталу висвітлювали такі українські соціологи, як О. Балакірєва, О. Бенъ, М. Бондаренко, В. Головенько, М. Задорожна, О. Лазоренко та інші, які, переважно, досліджують цю проблематику з точки зору участі молодіжних громадських організацій в реалізації молодіжної політики та у розбудові громадянського суспільства. Проте їхня увага дуже мало торкається процесів формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях і дозволяє лише уточнити окремі моменти його реалізації членами цих організацій. Поза увагою дослідників залишається проблематика власне процесу генерування соціального капіталу в самих організаціях, використання його молодими людьми як інструменту для закладення життєвих стратегій, а самих організацій – як поля формування індивідуального соціального капіталу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» «Соціогуманітарний вимір регулювання проблем сучасного

українського суспільства» (2013-2017) (номер державної реєстрації 0112U007338).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є з'ясування чинників, що зумовлюють процес формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України.

Для досягнення мети поставлено такі дослідницькі *задачі*:

- здійснити аналіз та систематизацію основних концептуальних підходів до вивчення соціального капіталу в соціології та інших науках і на основі цього розробити категоріально-понятійний апарат дослідження соціального капіталу;
- розкрити способи формування та етапи накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях;
- на основі аналізу існуючих методологічних підходів та методик вимірювання соціального капіталу запропонувати методику емпіричного дослідження соціального капіталу молодіжних громадських організацій;
- з'ясувати, які типи соціального капіталу формуються завдяки участі молоді у молодіжних громадських організаціях;
- дослідити взаємозв'язок соціального капіталу та життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій.

Об'єктом дослідження є соціальний капітал членів сучасних молодіжних громадських організацій.

Предмет дослідження – чинники формування соціального капіталу членів сучасних молодіжних громадських організацій.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених дослідницьких завдань у дисертаційній роботі використовувався комплекс методів, які забезпечують логіку і системність дослідження: аналіз та синтез (для визначення і систематизації теоретико-методологічних засад роботи), системно-структурний аналіз (для розмежування макро-, мезо- та мікроконцепцій соціального капіталу та визначення показників аналізу даного феномену), узагальнення і порівняння (для визначення і порівняння існуючих

методологічних і методичних підходів до дослідження соціального капіталу, виокремлення переваг і недоліків їхнього застосування в умовах діяльності молодіжних громадських організацій), типологізування (для виділення типів життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій). Основними методами збору первинної соціологічної інформації, які були використані в дисертаційній роботі, є кількісне інтернет-опитування, якісні напівструктуровані глибинні інтерв'ю та вторинний аналіз соціологічних даних і статистичної інформації про діяльність молодіжних громадських організацій.

Теоретико-методологічною базою роботи є теорія капіталу Н. Ліна, яку застосовано для аналізу сучасного напрямку розвитку теорії капіталів; теорія капіталів В. Радаєва – для аналізу концептуальних підходів до вивчення типів капіталу; суспільно-громадянська концепція соціального капіталу Р. Патнама, соціокультурний підхід Ф. Фукуями, які застосовано для аналізу макрорівня соціального капіталу; мережевий підхід Дж. Коулмена – для аналізу мезорівня соціального капіталу; ціннісно-інституційний підхід А. Хіршмана та Р. Інглхарта – для аналізу мікрорівня соціального капіталу; структурно-конструктивістський підхід П. Бурдьє – до аналізу накопичення та конвертації соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій; концепція «життєвих стратегій» Т. Заславської та К. Абульханової-Славської – для виділення критеріїв концептуалізації типів життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій.

Емпіричну базу становлять результати досліджень, проведених під керівництвом та за участю автора: комплексне моніторингове дослідження «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівської області» (n=800, 2007 р.) на замовлення Львівського обласного молодіжного центру; напівструктуровані глибинні інтерв'ю з членами молодіжних громадських організацій «Соціальний капітал та його вплив на формування життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій м. Львова» (n=29, травень 2015 р.); інтернет-опитування членів молодіжних громадських організацій на основі методики «Генератор імен, позицій та

ресурсів» (n=200, березень-травень 2015 р.); омнібусне дослідження методом очного стандартизованого інтерв'ю (n=400, лютий-травень 2015 р.), проведене колективом кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка; самостійно спланований та проведений аналіз статистичної та соціологічної інформації про діяльність молодіжних громадських організацій у м. Львові (березень-травень 2015 р.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розв'язанні важливого наукового завдання в галузі соціології молоді, а саме у концептуалізації процесу формування соціального капіталу молодіжних громадських організацій, а саме:

вперше:

- розроблено концептуальну схему аналізу соціального капіталу на макро-, мезо- і мікрорівнях; на макрорівні це передбачає дослідження довіри, норм, цінностей у суспільстві, на мікрорівні – дослідження персональних взаємодій та комунікацій між індивідами, на мезорівні – дослідження зв'язків в соціальних мережах, групах, організаціях. На підставі запропонованої схеми здійснено вимірювання соціального капіталу на мезорівні, а саме соціального капіталу молодіжних громадських організацій за такими критеріями, як інтеракційний (комунікація, взаємодія) та ресурсний (взаємоконвертації соціального капіталу в інші види капіталу);

- запропоновано авторське визначення поняття «соціальний капітал громадської організації», під яким розуміються соціальні зв'язки, які існують як всередині громадської організації, так і між різними громадськими організаціями, а також між громадськими організаціями та іншими організаціями, державними установами, соціальними інституціями тощо;

- розроблено типологію стратегій досягнення професійної кар'єри членів молодіжних громадських організацій, сформованих під впливом набутого ними в цих організаціях соціального капіталу. Зокрема, на підставі таких критеріїв, як ціннісні орієнтації, установки та конкретні дії особистості виокремлено: *громадсько орієнтований* тип, тобто спрямованість особистості

на побудову кар'єри в громадському секторі; *бізнесово орієнтований тип* – спрямованість особистості на побудову кар'єри в комерційній, бізнес-сфері; *управлінсько орієнтований тип* – спрямованість на побудову кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади; *політично орієнтований тип* – спрямованість на побудову кар'єри в політичній сфері; *релігійно орієнтований тип* – спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах;

удосконалено:

- категоріально-понятійний апарат дослідження процесу формування соціального капіталу молодіжної громадської організації, до якого, включено такі поняття: «соціальний капітал членів молодіжної організації», «типи життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій»; «типи соціального капіталу молодіжної громадської організації»;

- теоретичну та емпіричну інтерпретацію концепту «соціальний капітал» завдяки аналізу мезорівня соціального капіталу; доведено, що він вибудовується під впливом соціального капіталу макрорівня та на ресурсній основі соціального капіталу мікрорівня, що дозволило дослідити соціальний капітал молодіжних громадських організацій та індивідуальний соціальний капітал їхніх членів;

дістали подальший розвиток:

- методологія соціального капіталу Р. Патнама, яку було адаптовано до аналізу соціального капіталу молодіжних громадських організацій, завдяки чому виокремлено такі типи соціального капіталу: *об'єднуючий* (bonding), тобто зв'язки, які виникають у соціальних мережах між однорідними групами; *сполучаючий* (bridging), тобто зв'язки в групах, члени яких можуть відрізнятися за різними характеристиками; *зв'язуючий* (linking), тобто зв'язки в групах, які об'єднують людей з різними соціальними статусами;

- характеристики способів формування соціального капіталу: зокрема медійних, які реалізуються через комунікативні технології у мас-медіа, і особистісних, які реалізується у контексті комунікаційних процесів у

середовищі молодіжної організації та сприяють розвитку поінформованості, налагодженню контактів, зростанню репутації та росту довіри до організації;

Практичне значення одержаних результатів. Розробки та висновки, запропоновані в дисертаційному дослідженні, доповнюють знання про соціальний капітал та способи і методи його дослідження, та сприяють розвитку й поглибленню соціологічної концепції соціального капіталу з перспективи мезо- та мікрорівнів. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого дослідження громадських організацій як капіталогенеруючих структур. Зокрема, дослідження процесів формування індивідуального та організаційного соціального капіталу стануть базою для подальшого вивчення механізмів формування соціального капіталу на рівні організації, громади та суспільства; способів формування довіри до діяльності громадських організацій; шляхів залучення соціального капіталу молоді до інтенсифікації розвитку громадянського суспільства; впливу соціального капіталу на формування життєвих стратегій молоді.

На основі напрацювань за темою дисертаційної роботи у м. Львові організовано та проведено Міжнародну наукову конференцію «Соціальний капітал: сучасні аспекти дослідження та розвитку» (2011 р.) і науковий круглий стіл «Соціальний капітал та політична участь» (2011 р.) на базі громадської організації «Інститут досліджень соціального капіталу», за підсумками роботи яких опубліковані збірники матеріалів.

Висновки дисертаційної роботи дозволили впровадити авторські організаційні та технологічні інновації в структуру і діяльність громадської організації «Інститут досліджень соціального капіталу». Був розроблений та реалізований стратегічний медійний план діяльності організації, сформовано мережу учасників та волонтерів в організації у інших містах України, здійснено зміну корпоративного стилю (бренду, логотипу, інтернет-платформи). Ці інновації сприяли її кількісному та якісному зростанню, а також нарощенню ефективності роботи.

Окремі положення й висновки дисертації використано у процесі розробки та викладання авторського курсу «Теорія інформаційного суспільства» для студентів спеціальності «Соціологія» у Національному університеті «Львівська політехніка». Матеріали дисертації можуть бути використані при викладанні навчальних курсів «Соціологія молоді», «Соціологія організацій» та спецкурсів «Соціологія громадських рухів та об'єднань», «Теорія соціального капіталу» та інших.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані в практиці освітніх організацій (для впровадження нових навчальних курсів), органів державного управління та місцевого самоврядування (для опрацювання програм їхньої співпраці з громадськими організаціями), а також громадських організацій (для розвитку власних програм, спрямованих на залучення молоді до процесів побудови громадянського суспільства в Україні).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати та висновки, що містяться в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи були представлені автором та обговорювались на I Міжнародній науковій конференції «Одеські соціологічні читання: «Інституціональні зміни та пошук нової ідентичності» (м. Одеса, 2007 р.); Науково-практичній конференції «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (м. Житомир, 2007 р.); XIV Міжнародній науковій конференції «Харківські соціологічні читання» (м. Харків, 2008 р.); Наукових студіях Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін» (м. Львів, 2008 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Якубинська наукова сесія» (м. Харків, 2009 р.); Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціальний капітал: сучасні аспекти дослідження та розвитку» (м. Львів, 2011 р.); Міжнародному науковому круглому столі «Соціальний капітал та політико-правова участь: сучасні аспекти дослідження та розвитку» (м. Львів, 2011 р.);

Humanities & Social Sciences: Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists HSS-2013 (Lviv, 2013); VIII Львівському соціологічному форумі: «Сучасний український соціум: доцентрові та відцентрові тенденції» (м. Львів, 2014 р.) та ін.

Дисертація обговорювалася на наукових семінарах кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка», а також на теоретичному семінарі кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Публікації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладено у 16 наукових публікаціях, 6 з яких є опублікованими у фахових виданнях України з соціологічних наук, 1 – у періодичному закордонному науковому виданні, а також 9 у тезах і матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (всього 210 найменувань) та 2 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, обсяг основної частини – 192 сторінки. Дисертація містить 14 таблиць і 17 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

1.1 Концептуальні підходи до вивчення соціального капіталу

Концепт соціального капіталу посідає вагоме місце при аналізі та дослідженні функціонування і розвитку суспільства. Це зумовлено тим, що соціальний капітал є значущим чинником, який впливає на суспільство загалом. Натомість його добробут визначають не лише економічні чинники, але й соціальні зв'язки і взаємодія, а також характер їх реалізації, які, безперечно, вносять суттєві зміни у розвиток суспільства.

Спроби концептуалізації соціального капіталу останнім часом є доволі популярною практикою, а його вивчення все більше привертає увагу в країнах, що розвиваються. Хоча дослідники різних країн світу розробили низку принципово відмінних концептуальних підходів до розуміння природи соціального капіталу, проте варто проаналізувати підстави використання загального терміну «капітал» для розуміння сутності аналізованого феномену.

Термін «капітал» є економічного походження, проте межі цього поняття виходять за рамки економічної науки і стали підставою для формування різних за своєю суттю феноменів: «фізичний капітал», «людський капітал», «культурний капітал», «символічний капітал», «соціальний капітал» та ін. Введення цих понять допомогло значно ширше досліджувати типи ресурсів та джерел, які впливають на функціонування та розвиток суспільства.

Поширеними щодо вивчення сутності «капіталу» та його структури є предметно-функціональний та соціоекономічний підходи.

Предметно-функціональний підхід полягає у тому, капітал – це фактор виробництва або продажу з метою отримання прибутку; у цьому випадку капітал має матеріально-речовий зміст. Представниками зазначеного підходу є А. Сміт, Ж. Сей, Д. Міль та ін.

Соціоекономічний підхід охарактеризовує суспільно-економічну сутність капіталу в органічному взаємозв'язку з економічними та суспільними відносинами та виявлення джерела його самозростаючої (доданої) вартості. Тут капітал – це сума благ у вигляді матеріальних, грошових та інтелектуальних засобів, що використовуються як ресурс із виробництва інших благ. У рамках цього підходу сформувалися два напрями досліджень капіталу – класичний та сучасний.

Класичний напрям найяскравіше представлено у К. Маркса, який в економічній природі капіталу побачив соціальну сутність, визначивши його як категорію соціального характеру. В основі способу формування капіталу є певні виробничі і соціальні відносини, які виникають між найманими працівниками і власниками капіталу та побудовані на принципах експлуатації. К. Маркс стверджував, що *капітал* – це самозростаюча вартість, яка народжує так звану додаткову вартість. Причому творцем приросту вартості (додаткової вартості) він вважав тільки працю найманих робітників. Відповідно відбувається постійне підкорення праці капіталу. Це формує нерівноправні відносини між робочою силою і капіталістами, які стають причиною постійного економічного та соціального протистояння [67]. Отже, класичний підхід, здебільшого, зосереджений на економічній природі капіталу.

Капітал, у його економічному вираженні, має низку характеристик. В. Радаєв пропонує узагальнений та структурований підхід до визначення характерних особливостей капіталу, зокрема, соціального. За його визначенням, будь-який капітал характеризують такі загальні риси: по-перше, здатність до накопичення; по-друге, капітал є обмеженим ресурсом, що має певну ліквідність, а саме здатність прямо або побічно, незалежно від своїх наочних форм, перетворюватися на грошову форму, яка своєю чергою забезпечується

завдяки наявності вартості; по-третє, кількісно визначена здатність до обміну на інші ресурси. Капітал, отже є динамічним ресурсом, і його четверта властивість полягає в здатності до конвертації – постійної зміни власних форм. До того ж він відтворюється саме завдяки зміні своїх форм, їх взаємному перетворенню. В основі п'ятої властивості капіталу лежить те, що капітал у процесі свого кругообігу не тільки відтворює свою вартість, але й приносить певну додаткову вартість, або прибуток. Іншими словами, він виступає як самозростаюча вартість [83, с. 21].

Сучасний напрям представляють теорії людського, культурного і соціального капіталів, або, як стверджує Н. Лін, неотеорія капіталу, тобто теорія, яка показує можливість накопичення капіталів та їх конвертації всіма членами суспільства, а не лише тими, які володіють капіталом [162].

- Дослідження *людського капіталу* почалося в процесі виявлення економічного поступу в країнах, що розвиваються, завдяки інвестуванню у знання та людські ресурси. На розвиток теорії людського капіталу мали вплив Т. Шульц, Г. Беккер, Е. Денісон, Р. Солоу та ін. Спочатку людський капітал кваліфіковано лише як сукупність інвестицій в людину, що підвищує її здатність до праці, тобто освіта і професійні навички. Завдяки Г. Беккеру – автору теорії людського капіталу – це поняття розширилося до розуміння людського капіталу як сформованого або розвиненого у результаті інвестицій і накопиченого людьми (людиною) певного запасу здоров'я, знань, здібностей, навичок, мотивацій, які цілеспрямовано використовуються в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяють зростанню продуктивності праці й, завдяки цьому, впливають на зростання доходів (заробітків) його власника [201]. Розвиток теорії людського капіталу дає змогу вивчати економічну поведінку людини, її життєві шанси та можливості щодо висхідної мобільності в соціально-професійній системі нерівностей.

Хоча людський капітал досліджував Дж. Коулман в соціології, проте здебільшого його вивченням займалися економісти. Водночас, одним із найвідоміших науковців був П. Бурдє, який виділяв та аналізував цілу низку

капіталів в соціогуманітарному знанні. Зокрема він вивчав культурний, символічний політичний, соціальний та інші види капіталів. Для його наукового доробку та впливовості в межах соціології характерне вільне використання термінів та перехід між різними рівнями аналізу.

Автор виокремлює різні типи капіталу на тлі аналізу багатовимірності соціального простору, який складається з певних полів – просторів, яким відповідає той чи інший вид капіталу. Оскільки індивіди одночасно належать до кількох полів, у них відбувається накопичення різного роду капіталів, а відтак між ними ведеться конкурентна боротьба за позиції в цьому соціальному полі. Завдяки сформованим установкам та типу поведінки, що П. Бурдьє позначає як *«габітус»*, набуті капітали прямо та опосередковано впливають на майбутні стратегії соціальних агентів.

П. Бурдьє виділяв економічне, політичне, культурне, наукове та інші поля, в межах яких визначив відповідні різновиди капіталу. Кожному типові капіталу відповідає своя стратифікаційна система та різні способи передачі. Ми зупинимось на тих капіталах, які є найбільш наближеними до соціального.

- *Економічний капітал* включає всі економічні ресурси індивіда (фінансові та виробничі засоби, товари). На думку П. Бурдьє цьому типові капіталу належить домінуюча роль, адже він має здатність до вироблення доданої вартості та максимальну ліквідність, що легко конвертує його в гроші та вводить індивіда у класову стратифікаційну систему; водночас автора цікавить, як відбувається взаємоконвертація інших капіталів. Із структури економічного капіталу дослідник виділяє *фізичний капітал* у вигляді робочої сили, завдяки якій відбувається вироблення доданої вартості.

- *Культурний капітал* (за П. Бурдьє) складає всі культурні ресурси індивіда та існує у трьох станах, які показують міру його втіленості та вираженості: 1) Інкорпорованому (практичні знання, досвід, поведінка індивіда, які засвоєні в процесі соціалізації та виражені через *«габітус»*); 2) об'єктивованому (культурні об'єкти, що представлені у фізичній предметній формі); 3) інституціоналізованому (персоналізоване присвоєння кваліфікацій та

академічних атрибутів – дипломів, сертифікатів). Культурний капітал пов'язаний із культурно-нормативною системою стратифікації. У процесі конвертації капіталів в інші форми важливе місце посідає *символічний капітал*, який визначає здатність людини створювати громадську думку та маніпулювати різними способами оцінок наявних та потенційних ресурсів.

- *Соціальний капітал* – це сукупність реальних і потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання, тобто з членством в групі. В основі цього типу капіталу лежить налагодження та встановлення зв'язків із різними соціальними агентами, які породжують взаємні обов'язки та взаємне прийняття. Це поняття концептуалізовано у працях П. Бурдьє у 1980-х рр. і широко використовується в сучасній науці [13]. Водночас великою заслугою П. Бурдьє є введення поняття «соціальний капітал» на мезорівень, та подальше введення його послідовниками на мікрорівень, що є важливим у нашій науковій роботі.

Термін “соціальний капітал” виник у соціогуманітарному знанні внаслідок розвитку концепції людського капіталу. Так само, як і фізичний капітал створено на підставі зміни матеріалів для виготовлення інструментів для виробництва, людський капітал формує розвиток особистості, зокрема здійснення своєї поведінки по-новому під час набуття здатностей та навичок. Своєю чергою соціальний капітал створюється, у випадку зміни взаємовідносин між особистостями з метою сприяння розвитку суспільних та особистих відносин. У той час як фізичний капітал можна фізично відчутити (він втілений у чому-небудь матеріальному), людський капітал не такий явний, оскільки виявляється в навичках і знаннях, а соціальний капітал – ще менш відчутний через те, що він реалізовується у взаємовідносинах [57, с. 125-126].

Загалом будь-яка форма капіталу виражає певні відносини між людьми, але соціальний капітал займає особливе місце, бо тут відносини утворюють власне субстанцію капіталу, а не надають якимось ресурсам його форму.

Втіленість у відносинах вказує на природу соціального капіталу, яка проявляється в тому, що цей феномен виражає зв'язки між людьми та

сформовані в них взаємини довіри. При чому мова йде не просто про звичайні чи будь-які зв'язки, а про специфічні, які пов'язані, по-перше, з очікуваннями певної поведінки від залучених до цих зв'язків людей, по-друге, з їх певними взаємними зобов'язаннями.

Отже, соціальний капітал формує структурований підхід до його вивчення та осмислення, який виявляється в межах соціетального, структурного та ресурсного підходів.

Соціетальний підхід полягає в розгляді соціодинаміки суспільств на макрорівні. Соціальний капітал тут визначається довірою в суспільстві, таким чином впливаючи загалом на ефективність чи функціональність соціальної взаємодії та на розвиток суспільства як системи. Представниками цього напрямку є Р. Патнам, П. Пакстон, Ф. Фукуяма, А. Хіршман, М. Шифф та ін.

Структурний підхід репрезентує процеси формування соціального капіталу в соціальних структур та мережах, у які включений індивід; тут увагу зосереджено на мезорівні суспільства. Цього підходу дотримуються Дж. Коулман, д. Кноук, М. Усланер та ін.

У **ресурсному підході** представлено соціальний капітал відповідно до основних параметрів капіталу в політико-економічному сенсі. Зокрема, його трактують як процес формування доданої вартості; він може накопичуватися, конвертуватися в інші форми капіталу, приносити різного роду прибуток. У межах зазначеного підходу вивчають мікрорівні індивідуальної взаємодії. Його представниками є Г. Лоурі, У. Бейкер, Н. Лін, та ін.

Також соціальний капітал досліджено на макро-, мезо-, мікро рівнях соціальної системи. Такий підхід найбільш притаманний для економічних наук та соціології.

У **макронідході** розглянено соціальний капітал на рівні всього суспільства, тобто категорії соціетального типу, які пов'язані з потенціалом взаємодії. Тут мова йде про середовище, в якому певним чином можуть вибудовуватись взаємодії засновані на довірі та певних цінностях і яке підтримується певними нормативними зразками. Довіра, цінності та норми – це

основні субкатегорії, які пояснюють категорію соціального капіталу на макрорівні. Ця категорія на такому рівні має низку інтерпритацій в різних наукових полях, але, відповідно до предмету нашої роботи, ми зупинимось на теоріях Р. Патнама, Ф. Фукуями, Р. Інглхарта, які можна структурувати як інституційний, соціокультурний та ціннісний підходи.

Мікронідхід включатиме ресурсну характеристику окремого індивіда як носія певних ресурсів і його потенціал вступати в соціальні взаємодії та вибудовувати свою мережу. На цьому рівні в межах економічного аналізу соціальний капітал матиме такі ж характеристики як капітал у К. Маркса, у соціології його розглядатимуть в межах таких субкатегорій як престиж, репутація тощо.

Мезонідхід є інтегративний, у якому перетинаються елементи макро- та мікротеорії соціального капіталу. Об'єктом аналізу тут виступатиме мережа, група, організація з одного боку як система, побудована на певній довірі, принципах, цінностях, нормах, а, з іншого боку, як система взаємодій конкретних індивідів і носіїв певних ресурсів.

Для з'ясування внутрішньої сутності соціального капіталу, який можна пояснити з різних точок зору, перш за все, потрібно відтворити в *соціогуманітарному знанні* загальну концептуальну картину та різні підходи щодо пояснення цього феномену, що формувалися на тлі історичних змін.

Можна виділити два періоди введення в науковий обіг цього феномену. Перший період пов'язаний із фіксацією існування цього явища у працях французького економіста А. Де Токвіля на початку XIX ст. Це дало поштовх формування теорії соціального капіталу в межах економічної науки. Другий період пов'язаний із часом, коли Л. Ганіфан на початку XX ст. вперше вжив термін «соціальний капітал» [148], – це заклало підвалини формування теорії соціального капіталу в політології та соціології. Як бачимо, вивчення цього феномену з часу введення його в науковий обіг мало міждисциплінарний характер.

Це дало поштовх іншим наукам напрацьовувати відповідні предметне

поле та методологічну базу щодо дослідження соціального капіталу. У межах різних підходів поняттю «соціальний капітал» було надано відмінні значення, залежно від теоретичних трактувань, які пояснюють його природу, способи концептуалізації цієї категорії та засади, які науковці взяли за основу для його аналізу. Хоча у дискусіях, що ведуться довкола соціального капіталу саме в соціології, розроблено найбільш комплексну модель соціального капіталу, проте його вивченням займаються фахівці в різних наукових сферах, зокрема антропологи, культурологи, політологи, економісти. Через це соціологічне дослідження соціального капіталу треба розпочати з критичного огляду визначень, запропонованих як в соціології, так і в інших науках.

Зокрема фахівці Центру наукових досліджень та інновацій (Center for Educational Research and Innovation OECD) пропонують чотири найважливіші підходи щодо концептуалізації соціального капіталу [165]. У вітчизняній науковій сфері таку ж систематизацію здійснила Л.В. Стрельникова [98]. У вказаних вище підходах щодо розуміння природи соціального капіталу науковці виділяли чотири напрями його дослідження:

- В *антропологічному підході* увагу зосереджено на природних і біологічних чинниках життєдіяльності людей у межах сформованих моделей суспільного ладу; коріння соціального капіталу міститься в людській природі. Цей напрям розвинувся завдяки науковим підходам Д. Сілі (1956 р), який вивчав соціальний капітал у контексті культури міських спільнот, а також працям К. Гіртца (1962 р.) та Е. Арденера (1964 р.), які досліджували культурний і гендерний вплив на бажання людей до об'єднання. Соціальний капітал тут репрезентовано як природній механізм людини вступати в соціальні зв'язки з метою налагодження суспільного життя. Водночас акцентування лише на природних, біологічних прагненнях людини до об'єднання обмежує поле досліджень цього напрямку.

- *Економічний підхід* сконцентровано на тих функціях, які соціальний капітал виконує в економічній сфері суспільства, тобто підвищення економічної ефективності, збільшення добробуту населення та ін. Першим, хто

звернув увагу на функціональні властивості соціального капіталу в межах економічного підходу, був французький економіст А. де Токвіль, який перебував у США в 30-і рр. XVIII ст. Для нього соціальний капітал – здатність об'єднуватися у різноманітні добровільні товариства: літературні клуби, релігійні громади, групи боротьби з рабством тощо; джерело нематеріального впливу на владу. Це дозволяло об'єднати дії слабких людей і, на думку науковця, було дуже важливо для успіху американської демократії та економіки (макрорівень суспільства). Водночас, це допомагало людям у створенні соціальних зв'язків, що мало вирішальне значення для їх організаційного життя (мезорівень) та індивідуального добробуту (мікрорівень). А. де Токвіль назвав це «школою демократії», в якій соціальний капітал створив додаткові моральні норми, які саме і зробили можливою цю демократію [36].

У цьому контексті акцент зроблено на соціальні взаємодії, які забезпечують доступ індивіда до ресурсів групи. Це призводить до збільшення цього ресурсу і, відповідно, до накопичення соціального капіталу; проте важливість соціального капіталу та, зокрема, соціальних зв'язків між людьми, тут визначено лише як перспективу його впливу на економічний розвиток суспільства.

Цей підхід репрезентують наукові дослідження Г. Лоурі (1977 р.) – розподіл доходів; М. Шифф (1995 р.) – ріст продуктивності, зниження трудової мобільності; К. Арров (1999 р.) – фінансові інвестиції, обмін, дарування; Р. Лапорта, А. Шейфер та Р. Вішні (1998 р.) – ефективне врядування; Р. Уайтлі (2000 р.) – економічний розвиток та ін.

Роль соціального капіталу в економіці виявляється в його інтерпретації як соціального ресурсу, який уможливорює виробництво і формування індивідуального та соціального добробуту. Економічний підхід апелює до результатів, які здійснює соціальний капітал у прибутковій спрямованості індивідів. Варто зазначити, що концепція соціального капіталу пов'язує соціологію та економічні науки. Соціологія з'ясовує вплив соціального капіталу на економічний розвиток через пояснення природи і компонентів соціального

капіталу, які створюються залежно від змісту і структури соціальних відносин.

- **Політологічний підхід** – ґрунтується на дослідженні паралелей між соціальним капіталом та політичним життям суспільства, діяльністю політичних інститутів, норм і довіри людей до них, визначає роль соціального капіталу в становленні громадянського суспільства. Цей підхід сформувався на початку ХХ ст. завдяки поширенню руху розвитку та просвіти громади. Зокрема Л. Ганіфан вивчав механізми згуртованості та зміцнення солідарності в громаді в контексті успішного розвитку сільських шкіл [149]. Паралельно Дж. Дьюї розвинув ідеї щодо створення соціальних зв'язків, які будуть забезпечувати громаду ресурсами і підкреслював важливість продукування таких умов кооперації, які сприятимуть взаєморозумінню між членами громади [139, с. 19]. Інші представники цього підходу – це, зокрема, Дж. Джейкобс (1920 р.) – здатність громади до самоврядування; Б. Хоуліхан (1997 р.) – розвиток політичних процесів; Р. Джекман, Р. Міллер (2002 р.) – ведення політики; П. Пакстон (2002 р.) – формування демократії та ін. У зазначеному підході увагу зосереджено на розгляді соціального капіталу як інструменту демократичних процесів, формування владних відносин і чинника взаємодії громадянського суспільства та держави. Концептуальний зв'язок між соціальним капіталом, політологією та соціологією міститься у дослідженнях соціального капіталу в контексті громадянського суспільства.

- **Соціологічний підхід.** Специфіка соціологічного трактування концепту соціального капіталу полягає в тому, що соціологи найбільш комплексно розглядають це поняття і вважають, що соціальний капітал є властивістю суспільства, а також якістю та кількістю соціальних взаємозв'язків, які виникають між людьми в усіх сферах їх діяльності [209].

Це виявлено в таких його вимірах:

- змістовий аналіз соціального капіталу – макро- (інституційний), мезо- (організаційний, мережевий), мікро- (ресурсний) рівні;
- функціональний аналіз соціального капіталу – вплив соціального капіталу на соціальний простір суспільства та його складові.

Водночас соціологічне трактування соціального капіталу забезпечує синтез дослідження макросоціологічних структур із мікрорівнем причинних механізмів. Зокрема, це прослідковується у поєднанні концепції соціального капіталу з класичним структурним функціоналізмом та символічним інтеракціонізмом. Досить чітко з цього приводу висловився відомий американський соціолог, професор Каліфорнійського університету Дж. Тернер, який вбачає у концепції соціального капіталу один із новітніх підходів у соціології, який, у поєднанні з іншими підходами, дає можливість розглядати будову сучасного суспільства, соціальну структуру та взаємозв'язки між структурними елементами з точки зору людських взаємин. Зокрема, довіри або здатності діяти спільно в інтересах тої чи іншої спільноти [204].

Поступ у соціологічній теорії соціального капіталу спричинили соціокультурні зміни (прискорення економічного розвитку, впровадження результатів науково-технічного прогресу, розвиток і саморозвиток груп в усіх сферах тощо), які відбувалися в розвинених країнах наприкінці 1980-х рр. Для пояснення зазначених явищ виокремлено кілька напрямів-етапів розвитку теорії соціального капіталу, пов'язаних із конкретними персоналіями вчених:

1. Виникнення теорії соціальних полів, габітуса, соціального капіталу, яку розвинув П. Бурдьє; уперше використано термін «соціальний капітал» у межах соціологічного аналізу.

2. Входженням поняття «соціальний капітал» в академічний простір США завдяки статті Дж. Коулмана «Капітал соціальний та людський».

3. Сучасний етап, для якого характерно розгляд соціального капіталу в контексті громадянського суспільства завдяки праці Р. Патнама «Гра в кеглі на одинці: Занепад соціального капіталу Америки».

Сучасний етап – це час, коли не лише безліч науковців у різних країнах світу активно звернулися до теорії соціального капіталу, а й такі великі структури як Світовий Банк, що впроваджує конкретні проекти прикладного та

теоретичного характеру і локальні заходи [208]¹. Однією з особливостей цього періоду є зростання уваги та збільшення кількості робіт із проблематики соціального капіталу в країнах, економіка яких трансформується [114, с. 241].

Огляд та аналіз основних концептуальних підходів щодо вивчення соціального капіталу демонструє наявність в науковому дискурсі різних підходів, представники яких звертають увагу на різні аспекти цього феномену, зважаючи на відповідне предметне поле. На нашу думку, досліджуючи поняття соціального капіталу, насамперед варто звернути увагу на різні теоретичні трактування і підходи, що пояснюють його природу, способи концептуалізації цієї категорії та засади, які використовуватимуть у межах соціологічного аналізу соціального капіталу [203, с. 12].

1.2 Інтерпретації соціального капіталу в соціологічному дискурсі

У рамках соціологічного дискурсу, досліджуючи соціальний капітал, сформовано три різні напрями, кожен із яких має власні аналітичні інструменти. Вони пов'язані з розділенням трьох сутнісних характеристик соціального капіталу – інституційної (довіра)² [84, с. 6], мережевої (групи, організації, соціальні мережі) та ресурсної (конвертація соціального капіталу в інші види капіталів). Такий концептуальний підхід до природи соціального капіталу представлено у вигляді трирівневої структури, кожен рівень якої зосереджений на виокремленні однієї з перелічених характеристик соціального

¹ Дослідники, відповідно до пріоритетних напрямків діяльності Світового Банку, стверджують, що соціальний капітал – це не просто сума інвестицій, відносин і норм, які формують якість і кількість соціальних зв'язків в суспільстві, а це «клей», що з'єднує ці елементи й утримує їх разом [208]. Зокрема, Світовий Банк адаптував розуміння соціального капіталу до специфіки своєї діяльності та обґрунтував впровадження політичного курсу, спрямованого на зміцнення громадянського суспільства, підтримання неурядових організацій, які мають стати механізмом контролю над державними службами та колективними ресурсами в цілому в країнах, що розвиваються. Натомість критики такої політики Світового банку вказують на перекручений погляд на сутність соціального капіталу, в якому він стає інструментом диктування умов країнам із меншим обсягом ресурсів [151, с. 5].

² Соціальний капітал як характеристика суспільства як соціальної системи інституціалізується через довіру.

капіталу. Три вищезгадані рівні умовно можна назвати макро-, мезо- та мікрорівні. Такого підходу дотримуються науковці С. Боргатті, К. Джонс, М. Еверет [125] та Н. Лін, виділяючи соціальний капітал на цих рівнях [161, с. 30].

Дж. Тернер один із перших звернув на це увагу, наголошуючи на трирівневій структурі соціального капіталу, згідно з якою соціальний капітал є чинником, що збільшує потенціал демократичного та економічного розвитку суспільства внаслідок створення й розвитку соціальних зв'язків і моделей соціальних організацій [204, с. 95]. Він пропонує розглядати дію соціального капіталу на трьох рівнях аналізу: макро-, мезо- і мікрорівнях, переходячи таким чином від загальної теорії соціального капіталу до створення теорії середнього рівня. Зазвичай, кожний із рівнів розкриває специфічну картину формування соціального капіталу й дозволяє визначити ступінь соціальної активності індивідів [48]. Такий підхід дозволяє зрозуміти як формується і діє соціальний капітал на різних рівнях соціальної системи. Це є цінною методологічною основою в цій роботі, оскільки дозволяє простежити формування соціального капіталу в мезоструктурах суспільства, зокрема в громадських організаціях, а також операціоналізувати і перекласти поняття середнього рівня, які вживав Дж. Тернер на мову емпіричних досліджень, що важливо для соціології.

Отже, розглянемо детальніше наведені підходи щодо трактування соціального капіталу в соціологічному дискурсі. На підставі аналізу розглянутих підходів узагальнено низку визначень соціального капіталу, які структуровано в межах окреслених підходів. Узагальнені результати цього аналізу репрезентує авторська таблиця, яка міститься в додатках (див. таблицю А. 1.1).

Макропідхід щодо соціального капіталу. Цей підхід полягає у визначенні характеристик усього суспільства та зосереджений на інституційному вимірі соціальної реальності. У концепції макрорівня соціального капіталу значно більшу увагу присвячено його соціокультурним складовим, а соціальний капітал трактовано як соціетальну характеристику.

Щодо макропідходу дотримуються точки зору, згідно з якою соціальний капітал є, з одного боку, потенціалом чи можливостями розвитку та функціонування успішного суспільства загалом, а з іншого – результатом успішної взаємодії в суспільстві. Відповідно основну увагу тут зосереджено на інституційних відносинах між людьми та відносинах, які пов'язані з інституційними структурами та функціонуванням суспільства. Основою цих відносин є довіра та відносна спільність ціннісно-нормативного поля [84, с. 5].

Довіра є категорією, якою найчастіше послуговуються науковці в межах цього підходу (С. Берон, Дж. Філд); майже так само часто вживаними є соціальні *норми і цінності*, але доволі узагальнено [141]. Проте, на наш погляд, варто зазначити, що саме норми, яких дотримуються учасники соціальних мереж є фундаментом, на якому вибудовується довіра, і які дозволяють виникати і функціонувати соціальним мережам. Також соціальний капітал складається з низки цінностей та позицій індивідів, що впливають або визначають, як ці індивіди пов'язані один із одним. Особливо важливими є позиції та цінності, що стосуються довіри та взаємодії, оскільки це є визначальним для соціальної і політичної стабільності та співробітництва.

Ідею довіри як складової соціального капіталу та їх взаємозв'язок у значній мірі розвинули такі науковці як Ф. Фукуяма у праці «Довіра. Соціальні чесноти і творення добробуту» та Р. Патнам спільно з Р. Леонардо і Р. Нанетті у праці «Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії». Для науковців довіра – це феномен, який обумовлює та впливає на добробут нації та її здатність до конкуренції (Ф. Фукуяма) [104], а також сприяє впорядкуванню соціального життя, легітимізації соціальних відносин (Р. Патнам, Р. Нанетті) [78]. На підтвердження цього факту Р. Патнам вказує, що у громадсько свідомих регіонах Італії соціальна довіра була основним індикатором поведінки, яка підтримувала динамізм економіки та ефективність уряду. Співпраця зазвичай потрібна між законодавчою та виконавчою владою, між політичними партіями та приватними організаціям, а співпраця сама вже

породжує довіру. Відтак, як стверджує Р. Патнам, важливим компонентом соціального капіталу є довіра.

Водночас інші зарубіжні дослідники Е. Лессер, Дж. Пеннінг звертають увагу на те, що довіра може бути і джерелом соціального капіталу, і його результатом, що показує їх тісний взаємозв'язок і взаємозалежність. Рівень суспільної, організаційної і міжособистісної довіри слугує своєрідним «термометром» соціального здоров'я суспільства, оскільки відносини між «чужими» регламентує закон. Своєю чергою, відносини між індивідами як «своїми», які належать до однієї організації, першочергово регламентує мораль, яка є тою формою самоорганізації і регуляції, що не опосередкована насиллям [68, с. 29-39].

Отже, поняття довіри тісно пов'язане з очікуванням того, що члени певного суспільства будуть поводитися нормально і чесно, виявляючи готовність до взаємодопомоги відповідно до загальноприйнятих норм. [44]. В основі довіри лежить реципрокність, або віра у взаємність, у дієвість взаємних зв'язків [5]. Тому, з точки зору макропідходу, соціальний капітал втілює в собі накопичену довіру і вимірюється числом накопичених зобов'язань. Це, передусім, дає потенціал суспільству вибудовувати успішні зв'язки.

Існують різні типології довіри. Зокрема, польський соціолог П. Штомпка виділяє такі види довіри: особиста, категоріальна, позиційна, групова, інституційна комерційна, системна довіра [200]. Знання сутності та видів довіри дозволяє побачити модель взаємозв'язку між рівнями соціального капіталу та трактуваннями довіри.

На макрорівні найважливіше значення має так звана узагальнена довіра, довіра до політичних інститутів, системна довіра та інституційна довіра. На мезорівні важливою є як міжособистісна довіра, так і категоріальна та групова, тобто довіра до представників певної соціальної групи чи категорії. У таких групах може витворюватися так звана «обмежена солідарність». На мікрорівні вирішальною є міжособистісна довіра. На кожному рівні сформовано свою ціннісно-нормативну систему, яка уможлиблює виникнення довіри.

Соціальні норми і цінності є іншими необхідними проте цілком самодостатніми умовами створення соціального капіталу. Ф. Фукуяма зазначає, що соціальний капітал, на відміну від інших форм людського капіталу, неможливо отримати шляхом вироблення і реалізації раціональних інвестиційних рішень. Відповідно здатність до взаємодії, до колективних дій залежить від того, якою мірою ті чи інші суспільства дотримуються схожих норм та цінностей і можуть підпорядковувати індивідуальні інтереси окремих індивідів інтересам великих груп.

Норми та цінності не є результатом випадкового вибору індивідів, а важливою передумовою будь-якого виду кооперації та спільної діяльності. Індивіди та групи розширюють свої можливості завдяки використанню тих чи інших норм та правил поведінки, що обмежують їхню свободу вибору, але дають змогу взаємодіяти з іншими. І, при цьому, взаємне дотримання норм автоматично не дорівнює соціальному капіталу, оскільки норми та цінності можуть не відповідати притаманним принципам існування суспільства. Соціальний капітал ґрунтується на дії саме тих норм та цінностей, які підтримують соціально схвалювану кооперацію, роблять соціальну взаємодію більш ефективною та запобігають розгалуженню аморальних форм [51]. З точки зору макропідходу, соціальний капітал зосереджується на таких культурних цінностях та позиціях, котрі спонукають людей ставитися один до одного радше як до співгромадян та думати за спільне добро [75].

Прикладом може слугувати співвідношення громадянського суспільства та організованої злочинності. Такі зовнішні формальні атрибути, як захист членів «спільноти» від держави, солідарність, наявність специфічного етосу, уподібнюють організовану злочинність до громадянського суспільства, проте орієнтованість на цінності робить їх відмінними в побудові типів соціального капіталу. Злочинні угруповання мають орієнтацію на забезпечення власних потреб та інтересів, натомість першочергова ідея функціонування громадських організацій полягає у забезпеченні суспільних інтересів. Однак на практиці вони не завжди створюються чи діють заради забезпечення суспільного блага.

Отже, виникає ситуація, яка вимагає, поряд із дослідженням соціального капіталу на макрорівні, вимірювати індивідуальний вимір його формування. Вони є взаємопов'язаними і цей взаємозв'язок виражається у тому, що основою для соціального капіталу групового рівня є паттерни побудови та активізації мережевих зв'язків, які діють на індивідуальному рівні. Зокрема, актор може мати високий індивідуальний соціальний капітал навіть у тотально корумпованому суспільстві, проте груповий соціальний капітал вимагає домінування специфічних цінностей та норм. Ефективна колективна дія можлива лише тоді, коли громадяни співпрацюють між собою задля вищої мети [129]. Зате відмова від співпраці з метою мінімізації ризиків та максимізації прибутків призводить до відсутності соціального контролю, який функціонує як противага співпраці між державою та громадянським суспільством, що послаблює ефективність соціальної системи.

Відповідно, на макрорівні соціальний капітал – предмет аналізу взаємодії мікро- та мезорівнів, тобто система взаємовпливів індивіда на групу чи спільноту та навпаки.

Макрорівневу концепцію соціального капіталу представляють Л. Ганіфан [149], Дж. Джейкобс [156], Р. Інглхарт [154], Р. Патнам [77], Ф. Фукуяма [105], А. Хіршман [150] та ін. На думку С. Боргатті, К. Джонса та М. Еверета, макрорівневий підхід міститься у традиції таких класиків, як А. Сміт та А. де Токвіль, які, хоч і не вживали термін «соціальний капітал» у своїх працях, мабуть, використали б його сьогодні [125, с. 29]. Концентруючи свою увагу на питаннях рівності і свободи, зокрема через свободу громадських об'єднань, а також на діяльності людей та їх взаємовідносинах у суспільстві, дослідники заклали підвалини вивчення соціального капіталу в сучасному його розумінні.

Також варто звернутися до найяскравіших представників макрорівневого трактування соціального капіталу, які сформували свої методологічні підходи:

- Інституційний підхід (Р. Патнам), який репрезентує феномен соціального капіталу з точки зору ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства.

- Соціокультурний підхід (Ф. Фукуяма), який концентрує увагу на ціннісних орієнтаціях та культурних традиціях як передумовах економічного розвитку суспільства [79,с. 92].
- Ціннісний підхід (А. Хіршман, Р. Інглхарт, та ін.), який ґрунтується на аналізі соціального капіталу як елемента ціннісної системи індивідів.

Інституційний підхід перш за все пов'язаний із дослідженнями Р. Патнама, який застосовував концепцію соціального капіталу у вивченні традицій громадянської активності в Італії та США на початку 1990-х рр. Також він популяризував соціальний капітал в академічній та суспільній сфері, а його праці стали основою для більшості сучасних теоретичних та емпіричних досліджень соціального капіталу [140].

Фундаментальні погляди Р. Патнама на соціальний капітал закладено у праці «Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії» (1993 р.), яку створено у співавторстві з Р. Леонарді та Р. Нанетті. Р. Патнам прослідковує пряму залежність між чисельністю громадських організацій та станом економічного розвитку й ефективною системою державного управління на півночі та півдні Італії [78]. Науковці дійшли висновку, що відмінності регіонів визначаються обсягом соціального капіталу, який полягає у здатності людей до об'єднання, а також у нормах та мережах громадянської активності, а, перш за все, у взаємності та довірі [97, с. 26].

Продовжуючи свої власні дослідження, Р. Патнам у 1995 р. публікує есе «Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки». Автор зазначає, що спад чисельності громадських організацій та участі громадян в них зумовлено занепадом соціального капіталу в США. На його думку, зниження участі в громадських об'єднаннях руйнує вкорінені паттерни громадської активності американців та загрожує дестабілізації демократичних інститутів, зниженню ефективності шкільної освіти та скороченню значущості тих чинників, які покращують колективне благополуччя.

Соціальний капітал для Р. Патнама є інтегральною соціетальною характеристикою, а його рівень дослідник обраховує за допомогою двох

показників: ступінь генералізованої довіри та членство в громадських організаціях [77]. Соціальний капітал, як вважає автор, складається з активних взаємозв'язків між людьми, у яких довіра та спільні цінності пов'язують членів мереж і спрощують спільну дію. Соціальними мережами, на думку, Р. Патнама, є мережі громадської активності, які, за цією теорією, є базовим елементом відтворення та реалізації соціального капіталу. У них відбувається навчання взаємодії, з'являються можливості для спілкування, формування довіри і моральних цінностей та колективних моделей поведінки [188]. Тут Р. Патнам звертається до вертикальних і горизонтальних мереж. Він зазначає, що вертикальна ієрархічна структура не сприяє встановленню соціальної довіри і співпраці, натомість, горизонтальні зв'язки зміцнюють взаєморозуміння та взаємодію всередині будь-якої соціальної групи. Проте мережі громадської активності діють у межах цілого суспільства, що «розмиває» соціальні рамки і сприяє продукуванню форми більш широкого громадянського співробітництва. Це вимагає аналізу процесів формування соціального капіталу і в середині мереж громадської активності в контексті взаємодії індивідуальних акторів.

Відповідно, звертаючись до дослідження формування соціального капіталу крізь призму участі в мережах громадської активності, Р. Патнам виділив два типи соціального капіталу: об'єднуючий (англ. - bonding) та сполучаючий (англ. - bridging).

- *Об'єднуючий* соціальний капітал пов'язаний із зв'язками, які виникають у соціальних мережах між однорідними групами. Такі групи активізуються для подолання щоденних побутових проблем чи «виживання». Цей тип соціального капіталу виникає між пригнобленими і знедоленими членами суспільства, які об'єднуються в групи та мережі, щоби підтримати їх колективні потреби.

- *Сполучаючий* соціальний капітал пов'язаний із зв'язками в групах, члени яких можуть відрізнятися за різними характеристиками (наприклад, мова, культура, релігія, потреби тощо), але вони формують взаємини довіри для досягнення спільних цілей спільноти чи суспільства. Цей тип соціального капіталу особливо важливий у плюралістичних суспільствах. Він – як

«мастило», яке допомагає різним індивідам та групам знайти спільну мову і прийнятні спільні рішення щодо загальних проблем.

- *Зв'язуючий* (англ. - linking) – ще один тип соціального капіталу, який було виділено згодом. Зокрема, маються на увазі більш вертикальні зв'язки, тобто зв'язки в групах, які об'єднують людей з різними соціальними статусами. Їх активізують індивіди з метою розширення мереж обміну та доступу до ресурсів. Мова йде про відносини, які можуть набувати форми патронажу, але можуть і не мати постійного та взаємозобов'язуючого характеру.

Отже, як бачимо, автор, розглядаючи питання організації життя суспільств і об'єднань людей у їх межах, зачепив питання можливості колективної та загальносуспільної діяльності з метою подолання вузьких егоїстичних інтересів окремих членів суспільства. Ми можемо прослідкувати в цьому спробу дослідником пов'язати «громадський» та «індивідуальний» соціальний капітал, адже наявність індивідуального соціального капіталу, сформованого в мережах громадської активності, не завжди є запорукою його суспільної корисності.

Концепція соціального капіталу Р. Патнама набула значної популярності та водночас її найбільше критиковано за методологічний підхід, який застосовує автор, вимірюючи цей феномен. Проте вона дала поштовх багатьом науковцям звернутись до дослідження соціального капіталу на різних рівнях соціальної системи та в різних країнах, що дає підстави говорити про його напрацювання як окремий теоретико-методологічний напрям.

Соціокультурний підхід закладено у працях Ф. Фукуями. Його концепцію соціального капіталу сконцентровано на соціокультурному вимірі суспільного життя, а довіру автор ідентифікує як його основу. Дослідник пояснює вплив культурних формацій, зокрема релігії, традицій та історичних звичаїв, на економічну ефективність суспільства. За Ф. Фукуямою, соціальний капітал – це певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один із одним у її межах. Якщо члени групи очікують, що інші будуть поводитися чесно і на них можна покластися,

вони почнуть довіряти один одному, що сприятиме ефективній праці [105]. Відповідно, Ф. Фукуяма ідентифікує соціальний капітал через фактори, що створюють можливість виникнення, розвитку і збереження соціальних зв'язків.

Ф. Фукуяма зазначає, що всі суспільства мають певний запас соціального капіталу; реальні відмінності поміж ними стосуються того, що можна назвати «радіусом довіри». Тобто, наскільки норми співпраці, такі як чесність та взаємозв'язок (притаманні для обмеженої групи людей), властиві іншим членам того ж суспільства. Його, на відміну від інших форм людського капіталу, неможливо отримати шляхом вироблення і реалізації раціональних інвестиційних рішень. Перш ніж довіра в рамках групи стане загальною, вона повинна прийняти і засвоїти деякі спільні для її членів норми. Автор вказує, що соціальний капітал не може стати результатом індивідуальних дій, оскільки він передбачає пріоритет соціальних чеснот, а не індивідуальних [104, с. 66].

Ф. Фукуяма пояснює те, що соціальний капітал не є частиною людського капіталу тому, що він належить до груп, а не до індивідів. Норми, які створюють базу соціального капіталу мають сенс тоді, коли їх поділяє більше, ніж одна людина. Також автор зазначає, що соціальний капітал, на противагу позитивному впливові на суспільство, може мати негативний характер, і вказує на важливість об'єднання політичної та економічної системи у протистоянні його негативному впливові [121].

Ціннісний підхід. Соціальний капітал у рамках ціннісного підходу представлено як категорію, яка спонукає індивідів здійснювати спільне добро. Цей підхід ілюструють студії А. Хіршмана, який у есе «Мінлива залученість: Приватні інтереси і громадська діяльність» досліджує соціальний капітал в контексті мотивації переходу людей від концентрації на приватних егоїстичних інтересах до громадської діяльності [150]. Його теорію побудовано на співставленні мирного співробітництва, вираженого у таких чеснотах як справедливість, любов, співдружність і братство, та протилежних їм конфліктів і протиріч [191]. Учені як Р. Інглхарт і С. Боулз у праці «Модернізація і постмодернізація: культурні, політичні та економічні зміни в 43 країнах»

концепцію соціального капіталу виводять із культури толерантності і довіри, завдяки якій з'являються великі мережі добровільних асоціацій [154, с. 188]. Поняття цінностей дає можливість показати, що члени громади готові виявляти відносини довіри та жити за нормами цієї спільноти, і карати тих, хто не хоче [127, с. 420].

Узагальнений аналіз запропонованих підходів вказує, що в науковому плані макрорівнева концепція соціального капіталу є найбільш розвиненою та дослідженою. Переваги макропідходу щодо вивчення соціального капіталу – врахування неоднорідності сучасного суспільства у ціннісно-нормативному сенсі і його формування на основі кластерів із більшою чи меншою інтеграцією між їхніми складовими та різною дистанцією між цими кластерами. Водночас, критики цього підходу, серед яких і М. Шифф, ставлять питання щодо валідності та здатності методик вимірювати соціальний капітал на макрорівні [193]. Вони стверджують, що розуміння соціального капіталу на цьому рівні носить досить загальний характер, а три напрями понять соціального капіталу – мережі, довіра, цінності та норми – призводять до визначень, які відрізняються і мають три різні методи вимірювання.

Також, на нашу думку, у межах макрорівневої концепції соціального капіталу залишається без належної уваги рівень соціальної організації, як середовище, у якому створюється та генерується соціальний капітал. Науковці, які обмежуються лише дослідженням макроконцепту соціального капіталу, мало знають про процеси в структурах мезорівня і як відбувається генерування та реалізація індивідуального соціального капіталу, що ускладнює вивчення витоків його негативних проявів. Відповідно, ми звернемось до аналізу мікрорівневої концепції соціального капіталу, яка перебуває у тісному взаємозв'язку з макрорівневою концепцією.

Мікрорівневий підхід соціального капіталу. Цей підхід зосереджено на соціальній реальності як просторові взаємодій між індивідами. Тут соціальний капітал формується у безпосередніх особистих відносинах у корпоративних та соціальних осередках, і визначається як ресурсна характеристика окремого

індивіда. Такі взаємодії відбуваються у рамках повсякденності в сім'ї, сусідській спільноті, робочому колективі, добровільних організація та ін.; мають усталений характер і поєднують індивідів у мережі. Стійкі паттерни взаємодії в мережах призводять до утворення не менш стійких поведінкових паттернів та диспозицій габітусів.

Це рівень персональних соціальних зв'язків та обмінів індивідів, завдяки яким передбачається очікувана віддача від інвестицій у соціальні відносини і забезпечується доступ до необхідних соціальних ресурсів у суспільстві:

- доступ до інформації, яка міститься в соціальних зв'язках, які відтворюються в певному середовищі та на певних ієрархічних рівнях і недоступні з інших джерел;
- доступ до соціальних зв'язків з людьми, які володіють ресурсами.

Мікропідхід репрезентує соціальний капітал як ресурс, який примножується і конвертується в інші види ресурсів, що дають можливість індивідам отримання доходу та індивідуального добробуту. На цьому рівні проявляється капіталогенеруюча функція соціального капіталу.

Поняття соціального *ресурсу* є центральною категорією в рамках мікропідходу. Категорії ресурсу та капіталу пов'язані, але не тотожні. У теорії П. Бурдьє ресурси проаналізовано як ключові частини капіталів. Наприклад, соціальні зв'язки і залученість до мереж є ресурсами, які формують соціальний капітал, гроші – економічний капітал тощо. Сукупний капітал, за автором, вибудовується відповідно до системи «різновиди капіталу – обсяг капіталу» і, в своїй основі, має сукупність усіх ресурсів, доступних для його носія. У загальному вигляді всі види ресурсів представлено як соціальні. В. Ільїн під соціальними ресурсами розуміє все те, що люди використовують як фактори забезпечення своєї життєдіяльності [50]. Їх сутність полягає у включеності в соціальну діяльність в певному просторі та часі. Цінність ресурсів залежить від користі їх використання, а також від трансформації через додану вартість [67].

Вивченням соціальних ресурсів займались М. Вебер, К. Маркс, Е. Гідденс, У. Бек та ін., відповідно існує багато класифікацій і різновидів соціальних

ресурсів. У соціології виділено два підходи щодо розуміння соціальних ресурсів: 1) соціальні актори і контекст їх взаємодій; 2) будь-які різновиди ресурсів, які включені в забезпечення соціальних процесів та забезпечують розвиток структури суспільства [108]. У нашому дослідженні для нас важливо проаналізувати формування соціального капіталу як ресурсу, який нарощується та конвертується через соціальні зв'язки, які також є ресурсом.

Мікрорівневе трактування соціального капіталу розвинули М. Грановеттер, Г. Лоурі, Х. Флап, У. Бейкер, Р. Барт, А. Портес, Н. Лін, Пол М. де Грааф та інші. Окремим концептуальним відгалуженням цього рівня є теорія соціального капіталу П. Бурдьє, виражена у ресурсному підході.

- Ресурсний підхід (П. Бурдьє, Н. Лін, Г. Лоурі) в межах мікрорівневої концепції соціального капіталу протрактовано як кількість ресурсів, якими залучений індивід може оперувати у щоденній взаємодії.
- Інтеракційний підхід (Пол М. де Грааф, М. Спренгерс, Р. Барт та ін.) ґрунтується на діяльнісних та комунікативних аспектах природи соціального капіталу і пояснює його походження через здатність індивідів взаємодіяти в межах певної структури чи мережі.

Ресурсний підхід найяскравіше представлено в концепції П. Бурдьє. Концепція автора здебільшого стосується макро- і мезорівня, але в рамках даної роботи ідея ресурсності використана на мікрорівні.

За П. Бурдьє кожне суспільство складається з різних просторів, які є конфігурацією відносин, позицію в яких визначає розподіл капіталу в різноманітних формах серед акторів (індивідів та інституційних утворень) [126]. Він підкреслює, що актори мають різний доступ до ресурсів усередині певного простору соціальних відносин та ведуть боротьбу за максимізацію власних шансів доступу до них. На думку П. Бурдьє, це відбувається не лише на основі економічного капіталу, а й також завдяки культурному та соціальному капіталам. У такій боротьбі володіння соціальним капіталом наділяє його власників перевагами та потенційними можливостями, які обумовлені членством у певній групі та важливими засобами відтворення

соціальної нерівності та соціальної ексклюзії [166, с. 568]. Згідно з теоретичними засадами дослідника, актори конкурують між собою за капітали у «просторах», що дозволяє виділити конкурентну природу соціального капіталу, який може бути власністю як окремих індивідів, так і домінуючих у суспільстві груп.

П. Бурдьє окреслює соціальний капітал як сукупність актуальних чи потенційних ресурсів, пов'язаних із наявністю міцних мереж зв'язків, більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства та визнання. Рівень соціального капіталу автор визначає як функцію розміру соціальної мережі та рівня капіталу (економічного, культурного та символічного), який перебуває у власності членів мережі. У праці «Форми капіталу» учений називає складові соціального капіталу, зокрема мережі, соціальні норми та довіра. Окрім цього, специфічною ознакою соціального капіталу, за П. Бурдьє є відносини «реципрокності», тобто очікування взаємного обміну, які підтримують у конкретному суспільстві наявні ринки та культура [13, с. 66].

Автор вказує, що соціальний капітал надає агентам інформацію про розміщення ресурсів та посилює дію символічного капіталу в ході легітимізації процесу конвертації. За допомогою соціального капіталу актори можуть набувати прямий доступ до економічних ресурсів (пільгові позики, інвестиційні поради, вхід на захищені ринки) або ж збільшувати власний культурний капітал завдяки контактам із експертами, які володіють значним культурним капіталом. Критики цього теоретичного підходу зазначають, що П. Бурдьє розглядає соціальний капітал здебільшого як механізм отримання економічного капіталу. Водночас, соціальний капітал не може зводитися до економічного і культурного капіталу, але і не є незалежним від них, стаючи, натомість, їх «помножувачем».

Елементи цього підходу знаходимо і в концепціях інших авторів, які досліджували ресурсну природу соціального капіталу. Зокрема, Н. Лін у своїй теорії визначає соціальний капітал як ресурс, що міститься в соціальній мережі й обраховує його обсяг, сумуючи цінні ресурси (багатство, владу,

авторитет), які є у власності всіх членів мережі, з якими центральний актор має прямі чи опосередковані зв'язки [161]. Варто зазначити, що соціальний капітал формують суспільні блага (генералізована довіра; норми, які визнають певні групи) та особливості мережі (структурні характеристики, позиції учасників залежно від освіти та професії). Визначено такі переваги соціального капіталу: 1) посилює здатність зміцнювати певну спільноту, уможливлювати колективні дії, що мають на меті захист групових інтересів; 2) дає можливість виконувати дії, що спрямовані на здобуття додаткових ресурсів, які, своєю чергою, дозволяють прирощувати економічний капітал, підвищувати статус та зміцнювати владу. Центральні виміри теоретичного доробку Н. Ліна – доступ до ресурсів (потенційні ресурси, що знаходяться мережі та статус окремого індивіда в ній) і мобілізація ресурсів (перетворення потенційних ресурсів на реальні). За автором можливість мобілізувати ресурси, перетворити їх з потенційних на реальні залежить від готовності як надавати свої ресурси в певній мережі, так і звертатися по допомогу щодо їх отримання [162, с. 29].

Натомість Г. Лоурі, апелюючи до соціального контексту людського капіталу, визначає соціальний капітал як кількість ресурсів, які індивід може вкласти у свій розвиток та надбання стандартних людських характеристик [163, с. 176]. Його наукові ідеї побудовано на аналізі «життєвих шансів» молоді з етнічних меншин. На думку Г. Лоурі, соціальний капітал може передаватися від покоління до покоління. Зокрема, якщо соціальний капітал дітям передають батьки у формі обмежених ресурсів або у молоді відсутня повна інформація щодо власних можливостей, то це може зменшити перспективи здобуття гідної освіти, послабити зв'язки з біржою праці та обумовити соціальну нерівність [164, с. 100]. Отже, Г. Лоурі влучно зауважує про те, що одні виміри соціальної нерівності (наприклад, приналежність до етнічної меншини) тягнуть за собою нерівність у інших вимірах (наприклад, доступ до корисної інформації за допомогою соціальної мережі).

Інтераційний підхід. Вагомий вплив на розвиток цього напряму мікротеорії соціального капіталу мали дослідження Х. Флапа [142],

Пола М. де Граафа [171], М. Спренгера та Ф. Таселаарома [197], Р. Барта [131], М. Грановеттера та ін. Цей підхід дає можливість вимірювати доступ до соціального капіталу завдяки рівневі та глибині міжіндивідуальної взаємодії в межах персональної мережі індивідуальних акторів.

Х. Флап та Пол М. де Грааф досліджуючи соціальний капітал еліти в провінції Тегеран вимірюють доступ до соціального капіталу із застосуванням моделі генератора позицій [171]. Натомість М. Спренгерс та Ф. Таселаар акцентують на готовності індивіда як отримувати, так і надавати доступ до його соціального капіталу іншим акторам. Як вказує Р. Барт, обсяг соціального капіталу визначає структурна позиція актора і саме ця позиція є вирішальною щодо його соціального капіталу. Науковець оцінює соціальний капітал і його важливість з точки зору гравців та їх поведінки в межах організацій. У праці «Структурні пустоти. Соціальна структура конкуренції» Р. Барт зазначає, що соціальний капітал людей об'єднується в соціальний капітал організацій [131, с. 58], і вводить поняття функції соціального капіталу, яка швидше зводиться до структурних пустот, а ніж закритості мережі [132, с. 347].

Американський соціолог М. Грановеттер, досліджуючи процеси пошуку роботи, виводить соціальний капітал із природи неформальних соціальних відносин, та визначає цей феномен як продуктивний ресурс для індивіда чи групи в отриманні інформації про нові можливості чи пошук роботи [145]. У праці «Сила слабких зв'язків: перегляд мережевої теорії» дослідник виокремив «сильні зв'язки» (зв'язки між суб'єктами та близькими друзями) і «слабкі зв'язки» (просто знайомі), акцентуючи на важливості сили «слабких зв'язків». Такі зв'язки забезпечують поширення інформації, а деколи стають містком між групами, які без цього були б цілком ізольованими одна від одної [146].

Варто зазначити, що на цьому рівні дослідники, зокрема Е. Глестер [144], П. Дасгупта [135, с. 12] та А. Портес [184], застосовують індивідуалістичний підхід щодо розуміння прагнення людей використовувати соціальний капітал та закликають досліджувати і негативні його сторони.

Як бачимо у працях вказаних авторів репрезентовано цілісне, несуперечливе бачення феномену соціального капіталу на мікрорівні, потрактованого як сукупність реально та потенційно наявних ресурсів, до яких актор має доступ, та використовує, послуговуючись своїм членством у соціальних мережах та здійснюючи міжіндивідуальну взаємодію. Як зазначають С. Боргатті, К. Джонс та М. Еверет, таке розуміння соціального капіталу продовжує традицію, що сформувалася у західній соціології на початку 1970-х рр. Тоді, за свідченням згаданих авторів, аксіоматичним стало твердження, що відносини між індивідами є джерелом матеріальної, інформаційної та емоційної допомоги [38]. Натомість, слабкими моментами концептуальних теорій соціального капіталу на мікрорівні є бачення цього концепту як ресурсу, який можна використовувати для реалізації особистих потреб та цілей, без розуміння важливості застосування набутого соціального капіталу для розвитку загальносупільних процесів. Це вимагає поєднання досліджень індивідуального соціального капіталу з дослідженнями процесів генерування і реалізації соціального капіталу в організаційних структурах, а в практичній площині розуміння прив'язки дій актора до загальноорганізаційних та загальносупільних процесів.

Саме з огляду на це, використання мезорівневого аналізу наближає автора до аналізованого феномену та дозволяє перейти до його операціоналізації.

Мезорівень соціального капіталу, на нашу думку, є інтегративний. Тут перетинаються та переплітаються елементи макро- та мікротеорії соціального капіталу. Соціальний капітал на цьому рівні потрактовано як характеристику соціальних мереж, груп, організацій, спільнот тощо, що є детерміновані водночас мережево і з боку ширшого суспільства.

Носієм соціального капіталу на мезорівні виступає мережа, організація, членами якої є індивідуальні актори, які перебувають у межах більших систем. Її структуровано відповідно до двовимірної системи – вверх (елемент ширшої структури суспільства, де цінності і норми впливатимуть на її організаційний соціальний капітал) і вниз (організація виступає як мережа мікрорівневих

взаємодій між індивідами). На цьому рівні соціальний капітал представлено як сукупний ресурс колективного блага, доступного всім хто бере участь в обміні. Завдяки залученості до соціальної взаємодії тут можна отримати вигоди навіть від чужих людей.

В основу цього рівня закладено традицію мережевого аналізу, який допомагає розкривати сам зміст соціальних зв'язків. За його допомогою на мезорівні не лише послуговуються загальним поняттям соціального капіталу, а й представлено різного роду вимірювання щодо щільності мереж, сили мережевих зв'язків, їх стійкості тощо. Мережевий аналіз дає можливість будувати різні мережеві конфігурації, наочно демонструючи відмінності структури того чи іншого соціального капіталу.

Соціальна мережа, одне з понять, яке розкриває та детермінує соціальний капітал на цьому рівні. Це – структурна основа соціального капіталу, яка виступає змістом зв'язків. На мезорівні проаналізовано набори особистісних мереж соціального залучення чи комунікації, які мають у своєму складі індивіди. У таких мережах виникає обмежена солідарність та довіра, які сприяють формуванню ідентичності, що є сумою мережевих ідентичностей групи [90, с. 62].

Дж. Барнес розуміє під соціальною мережею складне переплетення стосунків у суспільстві, натомість Ф. Фукуяма вважає, що це сукупність інформаційних та моральних норм поведінки. На нашу думку, мережа – це відображення всіх типів зв'язків між людьми.

Соціальні мережі мають низку характеристик, важливих для соціального капіталу, який виникає на їх основі. Отже, їх охарактеризовано за такими критеріями: характер, розмір та спосіб утворення, ступінь відкритості та подібності їх членів, щільність та географічна концентрація, механізми відтворення мережі та визначальний спосіб розподілу різного типу ресурсів у них [39].

Основною характеристикою мережі є її множинність, яка дедалі поглиблюється і зменшує залежність індивідів від окремо взятої мережі. Як

зауважує П. Бурд'є, соціальні мережі пов'язують індивідуальні позиції і в межах одного соціокультурного поля, і поза його межами [13, с. 67].

Соціальні мережі виконують роль каналів, за допомогою яких відбувається обмін різноманітними ресурсами не тільки між різними сегментами одного поля, а й між різними полями. Мережі мають важливий вплив на те, як ми поводимося, взаємодіємо, сприймаємо та обмінюємось інформацією, ресурсами, на включеність у спільноти, на можливості, які ми намагаємося реалізувати, на обмеження, які накладає на нас членство у певних мережах, на хвороби, на які ми хворіємо, і, врешті, на те, як ми сприймаємо наше оточення і як його перетворюємо [40, с. 168-170].

У контексті співвідношення соціального капіталу і соціальних мереж варті уваги такі аспекти:

- зв'язок між соціальними мережами та соціальними статусами членів цих мереж;
- співвідношення характеристик мереж із рівнем індивідуального капіталу;
- взаємозв'язок між соціальними мережами і груповим соціальним капіталом.

Також зазначимо, що соціальні мережі перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами соціального капіталу: довірою, соціальними нормами та цінностями. Зв'язок соціальних мереж із цінностями та нормами пояснюється, насамперед, тим, що саме у межах особистісних соціальних мереж відбувається інтерналізація цінностей та засвоєння норм поведінки. А довіра, своєю чергою, є невід'ємним складником і ресурсом для формування соціальних мереж і акумулювання соціального капіталу.

Організація – інша категорія, якою оперують на цьому рівні; це – певне утворення, яке має внутрішнє і зовнішнє середовище. Зовнішнє характеризує зв'язки та взаємодію організації з іншими соціальними суб'єктами, а внутрішнє – взаємодію між індивідами всередині організації. Відповідно виділено два напрями визначення організації, зокрема це: 1) як сукупність взаємозалежних індивідів, об'єднаних задекларованою загальною метою (модель мережі субодиноць); 2) певна система, структура (модель системи) [10, с. 156].

Як зазначають американські вчені П. Адлер та С. Квон, протягом останніх років зростає кількість досліджень у рамках теорії організацій, у яких досліджено функції соціального капіталу та особливості його формування [119]. Ці автори виокремлюють визначальні ознаки, які є підставою створення соціального капіталу організацій:

1. Фокус уваги на рівнях формування соціального капіталу: (1) індивідуальних взаємодіях на основі характеристик членів організації, (2) структурі зв'язків між індивідами в межах організації та організаційних процесах, (3) відносинах суб'єктів однієї соціальної групи з соціальними суб'єктами, що належать до інших соціальних груп;

2. акцентування на елементах соціального капіталу, та його змісті: ресурси, джерела формування, його наслідки [68, с. 30].

Організації формують середовище, у якому створюється та використовується соціальний капітал на різних рівнях соціальної системи, а організація своєю діяльністю впливає на формування довіри, норм, цінностей (макрорівень), соціальних мереж та внутрішніх і зовнішніх комунікацій у них (мезорівень) та на індивідуальний добробут (мікрорівень).

Отже, мезорівнева теорія – це «міст» між макро- і мікрорівневою теоріями соціального капіталу і є основним об'єктом нашої уваги при вивченні соціального капіталу молодіжних громадських організацій. Теорію соціального капіталу мезорівня найбільш яскраво розвинено в таких теоретико-методологічних підходах:

- Мережевий підхід (Дж. Коулман, М. Пелдем), за допомогою якого проаналізовано різноманітні соціальні мережі та структури, що дають доступ індивіду до соціального капіталу.
- Організаційний підхід (Д. Кноук, Л. Пенінг та ін.), у якому організацію розглянено як основну мережу мікрорівневих взаємодій між індивідами.
- Підходи, що аналізують соціальні взаємодії на рівні територіальних громад (Дж. Сенсенбрєннер та А. Портес, Д. Нараян та Л. Прітчет, С. Грутаерт, А. Крішна та Н. Упхофф).

Мережевий підхід. Американський соціолог Дж. Коулман у мережевому підході системно розглянув процес формування соціального капіталу в соціальних мережах на прикладі успішності школярів у громадських та приватних школах Америки. Його теорія соціального капіталу є похідною від теорії раціональної дії та обміну, проте з більш індивідуалістичним спрямуванням. У 1989 р. науковець опублікував дослідження «Капітал соціальний та людський», у якому стверджує, що соціальний капітал властивий структурі зв'язків між акторами і серед них.

Еволюцію розуміння соціального капіталу автора прослідковуємо від визначення соціального капіталу як ресурсу соціальних відносин і мереж зв'язків, які, з огляду на формування довіри та визначення норм, сприяють певним діям акторів усередині цієї структури [57, с. 124], до розуміння, що соціальний капітал – це потенціал довіри та взаємодопомоги, складовими якого є взаємні зобов'язання, очікування, інформаційні канали і соціальні норми, і який цілераціонально формується в міжособистісних відносинах.

У своїй теоретичній моделі автор наголошує саме на потенційних ресурсах, які можуть бути у розпорядженні індивіда, і спрямовує увагу на майбутні стратегії розбудови та підтримки соціальних мереж та інвестицій у них. Іншими словами, досліджуючи наявні у розпорядженні індивіда ресурси, які він сформував як член певної мережі, Дж. Коулман намагається подолати суперечності між об'єктивним станом справ та уявленнями актора про те, наскільки дієвою є довіра та ресурсність соціального капіталу. У цьому випадкові автор намагається показати взаємозалежність людського і соціального капіталу та визначає, що від інтенсивності зв'язків між соціальними акторами залежить і величина соціального капіталу. Якщо соціальні відносини, набуті в певних структурах та мережах, не підтримуються, то вони атрофуються і зобов'язання мінімізуються. Зважаючи на це, Дж. Коулман наголошує на цілераціональних інвестиціях актора у власний соціальний капітал, а, відтак, і в капітал спільноти. Це означає, що індивіди цілераціонально дотримуються правил взаємодії, які встановила група, адже

довіра є винагородою, ключовим ресурсом, що дозволяє актору долучитися до всіх інших видів мережевих ресурсів.

Дж. Коулман висуває на перший план такі спільноти та структури, як сім'я та релігійна спільнота, які є ефективнішими виробниками соціального капіталу, ніж інші, адже вони об'єднують людей із різних генерацій та дають доступ дітям та молоді до соціального капіталу дорослих [134, с. 336]. Такі ж процеси можна прослідковувати і в громадських організаціях.

Вагомий вклад Дж. Коулмана у розвиток теорії соціального капіталу полягає в ґрунтовному аналізі фізичного, людського та соціального капіталів. Соціальний капітал формується в структурі людських відносин, однак, на відміну від фізичного та людського не може повністю замінюватися; він є виключно специфічним для певної діяльності. Більше того, певна форма соціального капіталу, може бути корисною для одних соціальних дій, та непотрібною чи, навіть, шкідливою – для інших [57, с. 136]. Саме Дж. Коулман додає ціннісно-нормативний вимір у його розуміння, з'ясовуючи позитивну роль міцних соціальних зв'язків усередині певної групи, тобто «об'єднуючого» соціального капіталу. Також він аналізує сутність соціального капіталу як колективного блага, тобто «сполучаючого» соціального капіталу та розмірковує над причинами недостатнього інвестування в нього.

Елементи мережевого підходу виявлено і в теорії М. Пелдема, який трактує соціальний капітал як щільність реальної довіри в групі, сформованої на підставі легкості співробітництва в мережах [179, с. 629]. Звідси можемо побачити, як у мезорівневий підхід інтегровано соціетальні характеристики соціального капіталу та їх вплив на внутрішні відносини в соціальних мережах.

Організаційний підхід. У цьому підході увагу зосереджено на двох групах досліджень соціального капіталу щодо його форм на різних структурних рівнях організації.

У першому підході акцентовано на *внутрішніх характеристиках колективних акторів*. Сутність соціального капіталу полягає у внутрішній структурі організації – в зв'язках між індивідами або групами в межах

колективу і, особливо, в тих елементах структури, що зміцнюють групову солідарність спільноти та полегшують досягнення колективних цілей. Тут наголошено на внутрішній формі соціального капіталу, або, за визначенням Р. Патнама, об'єднуючого, або внутрішнього соціального капіталу. Таке розуміння соціального капіталу дає можливість проаналізувати, яким чином довіра, норми та цінності, яких дотримуються члени колективу, вибудовують ідентичність із приналежності до організації та дозволяють оптимізувати її діяльність. До цього напрямку належать такі вчені як Л. Аруйо, Дж. Істон, Л. Пенінг та ін., а також Д. Кноук, який хоч і розглядає соціальний капітал, здебільшого, як ресурс, притаманний соціальній мережі, пов'язуючи центрального актора з іншими акторами [119, с. 19], проте визначає індивідуальний соціальний капітал як частину організаційного капіталу [158, с. 18].

Другий напрям пов'язаний із аналізом *зовнішнього середовища*. На поведінку організації впливають не лише її зовнішні зв'язки з іншими організаціями, а й місце, яке вона займає у соціальній структурі, та процеси, в яких бере участь на рівні суспільства. Це проявляється через репутацію, бренд, довіру до організації тощо. Тут мова йде про зовнішній соціальний капітал або сполучаючий та зв'язуючий.

Зокрема, Е. Усланер досліджує взаємозалежність між корупційними практиками та організаційними процесами і роль довіри у подоланні цих процесів. Він виділяє різні види довіри, які можуть вплинути на зменшення чи збільшення корупції [205].

Цього напрямку дотримуються такі вчені як К. Лана, Д. Кохен, Л. Прусак, Дж. Онікс та ін.; елементи цього підходу також використовує і Дж. Коулман.

Отже, соціальний капітал організації – досить складне утворення, інтегральна властивість якого формується на основі взаємодії різних джерел мікро- та макрорівнів, зокрема: включеність окремих членів організації в соціальні мережі; спільність цінностей, які узгоджені із цілями організації; норми і правила поведінки, що сприяють співробітництву; рівень довіри

всередині організації та за її межами, що дозволяє одержувати доступ до обмежених ресурсів і полегшує досягнення організаційних цілей.

Застосування організаційного та мережевого підходу щодо аналізу соціального капіталу організації уможливлює вивчення його змістових характеристик.

Підходи, що аналізують соціальні взаємодії на рівні територіальних громад. Цей підхід ґрунтується на результатах практичних досліджень домогосподарств та волонтерських громадських організацій у країнах, що розвиваються. Його репрезентують такі науковці як: Дж. Сенсенбреннер, А. Портес, Д. Нараян, Л. Прітчет, С. Грутаерт, А. Крішна, Н. Упхофф та ін. За умов змін, які відбуваються в цих країнах, дедалі більшого значення набуває дослідження ціннісних орієнтацій суспільства, виявлення довіри та дотримання соціальних норм, тобто соціального капіталу, як основи розвитку успішності та заможності держави. У студіях вказаних вчених саме громаді, як одному з базових елементів суспільства, належить особливе місце у зазначених процесах.

На думку дослідників, саме взаємодія населення на рівні місцевих громад становить горизонтальну співпрацю, яка є важливою для побудови співпраці та взаємодії громадян, громадянського суспільства і системи управління. Натомість за А. Портесом та Дж. Сенсенбренергом соціальний капітал – очікування дій у межах громади, що впливають на цілеспрямовану поведінку її членів, навіть якщо ці очікування не орієнтовані на економічну сферу [183, с. 1323].

Соціальний капітал як фактор виробництва в малих домогосподарствах досліджували вчені Гарвардського університету Д. Нараян та Л. Прітчетт у сільських районах Танзанії [172] та С. Грутаерт в Індонезії [123]. Науковці вивчали діяльність громадських організацій щодо надання доступу домогосподарствам до певних послуг, а також процес формування ними атмосфери комунікації та соціальної медіації. Отже, дослідники аналізують зв'язок між соціальним капіталом домогосподарств та їх економічними успіхами.

Американські професори А. Крішна та Н. Упхофф вивчають соціальний капітал через узагальнену довіру та громадську волонтерську активність. Досліджуючи поведінку мешканців Індійського регіону Раястан, що потрапили під програму розвитку, вони доходять висновку, що такі елементи соціального капіталу, зокрема кількість праці, якість соціального захисту, продуктивність, волонтерська діяльність, диверсифікація діяльності, підтримка місцевої співпраці, корелюють із показниками економічного розвитку [159].

Відповідно до цього підходу, інвестиції в індивідуальну і групову єдність можуть зумовити створення тісних соціальних зв'язків та вищих економічних і соціальних результатів. Учені, які вивчають соціальний капітал громади, підкреслюють роль спільноти та соціальної структури в сприянні (або обмеженні) певної індивідуальної поведінки для індивідуального чи суспільного добробуту [120].

Концептуальний аналіз підходів щодо дослідження соціального капіталу на макро-, мікро- і мезорівні дозволив нам виділити чотири основні виміри його аналізу на кожному рівні, а саме: інституційний, мережевий, інтеракційний та ресурсний. Виокремлені виміри слугують основою теоретичного та емпіричного аналізу соціального капіталу в межах цієї наукової роботи, та закладені в методологічну базу дослідження формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях. Кожен вимір буде мати певні форми об'єктивації соціального капіталу, а відповідно і індикатори. Отже, це:

- *інституційний вимір*, який полягає в тому, що – соціальний капітал як сукупність норм, цінностей та довіри, які виникають у процесі взаємодії в певних структурах;
- *мережевий вимір*, який вбачає природу соціального капіталу в наявності системи соціальних структур та мереж, до яких належить індивід;
- *інтеракційний вимір*, який ґрунтується на діяльнісних і комунікативних аспектах природи соціального капіталу і пояснює його походження через здатність індивідів взаємодіяти в межах певної структури;
- *ресурсний вимір*, в основі якого лежить оцінка ресурсів, які включені в

процес накопичення соціального капіталу та є результатом конвертації соціального капіталу у інші види капіталу. На цьому рівні соціальний капітал – ресурс, сформований у процесі взаємодії індивідів, тобто це рівень індивідуального накопичення соціального капіталу.

Український досвід інтерпретації та дослідження соціального капіталу сягає своїм корінням ще у 1916 р., коли український економіст М. Туган – Барановський, паралельно із Л. Ганіфан, у праці “Соціальні основи кооперації” виклав основи теорії соціального капіталу. На його думку, конкуренція і кооперація є двома основними взаємодоповнюючими процесами ринкової економіки і сьогодні тісно пов’язані з теорією розвитку соціального капіталу суспільства [43]. І хоча вивчення соціального капіталу перервалось практично на ціле століття, до початку 2000 рр., проте дослідження цієї теми, а також необхідність розвитку соціального капіталу в Україні є надзвичайно актуальними.

Інтегрованість різних наукових підходів (соціологія, економіка, психологія, державне управління) в межах макрорівневого аналізу на рівні соціодинамічного підходу характеризує Українське наукове поле щодо вивчення соціального капіталу. Здебільшого соціальний капітал потрактовано як чинник розвитку суспільства та його сфер (соцієтальна характеристика). Водночас емпіричні дослідження соціального капіталу в Україні не мають системного характеру і розроблених валідних методик.

Із-поміж вітчизняних дослідників, які вивчали соціальний капітал та його прояви в українському суспільстві, можна виділити А. Бову, М. Герман, М. Горожанкіну, О. Демківа, О. Лазоренко, М. Лесечко, К. Ковязіну, Ю. Саратову, І. Семків, Т. Шаповалову, О. Убейволк та ін.

Наукові дослідження соціального капіталу в українському суспільстві репрезентують такі напрями:

- визначення природи, сутності та способів формування соціального капіталу. Тут увагу зосереджено на вивченні основних категорій та підходів щодо природи соціального капіталу. А. Бова був одним із перших, хто

звернувся до вивчення соціального капіталу в Україні. На підставі аналізу даних Інституту соціології Національної академії наук України дослідник фіксує зменшення соціального капіталу в Україні через зниження довіри до влади та збільшення довіри в межах сімейних, релігійних та громадських груп, тим самим ставши основоположником концепції звернення уваги на соціальний капітал на мезо- та мікрорівнях, що також відповідає меті цієї дисертаційної роботи [8]. Послідовниками вказаного напрямку були О. Убейволк, яка розглядала природу, генезу та сучасні форми соціального капіталу, звертаючи увагу на механізми його зберігання та наповнення [102]; О. Демків, який дослідив мережеву природу соціального капіталу та підкреслив важливість соціальних мереж, аналізуючи цей феномен [40]; К. Ковязіна, яка вивчала роль соціального капіталу у формуванні соціального статусу особи в сучасному українському суспільстві [55].

- вплив соціального капіталу на трансформаційні процеси в Україні. Характерною ознакою цього напрямку є визначення соціального капіталу як чинника трансформаційних процесів та економічного розвитку. Зокрема, у колективній монографії С. Бандур, Л. Богуш та Т. Заяць «Соціальний капітал України: теоретико-методологічні основи формування» з'ясовано походження соціального капіталу, його основні якісні ознаки, сутність і наукові засади його формування в умовах економічних трансформацій [95]. Т. Шаповалова розглянула теоретичні засади соціального капіталу як економічної теорії, та його історичні передумови виникнення, а також сучасний стан його розвитку [112]. У наукових студіях М. Горожанкіної проаналізовано соціальний капітал в умовах трансформації економічної системи та звернено увагу на відносини, які вибудовуються в межах взаємодії економічних агентів [22]. Натомість М. Герман застосовує аналіз теорій соціального капіталу у дослідженнях євроінтеграційних процесів постсоціалістичних суспільств (на прикладі України та Румунії) [19].

- роль соціального капіталу в процесах побудови громадянського суспільства в Україні. Розкриваючи роль соціального капіталу шляхом

взаємодії органів влади та громади М. Лисечко, разом із О. Сидорук, досліджує природу соціального капіталу крізь призму державно-управлінської науки [63]. І. Семків вивчає соціальний капітал як чинник громадської активності молоді та виділяє психологічні чинники виникнення цього явища [93]. О. Лазоренко аналізує процес формування довіри; створення і розвитку соціальних та професійних мереж як елементів формування соціального капіталу та громадянського суспільства [61].

Теоретичні праці українських науковців щодо соціального капіталу мають вторинний характер, що зумовлено, передусім, адаптацією зарубіжних концептуальних підходів і методик його вимірювання до українських реалій. Варто зазначити також, що багато вітчизняних учених досліджують проблеми, пов'язані із соціальним капіталом, однак в іншому ракурсі, тобто займаються вивченням його окремих складових.

Отже, теорія соціального капіталу як інструмент аналізу суспільства та його складових характеризується опрацьованим і структурованим категоріальним апаратом та наявністю різних підходів щодо його вивчення. Зокрема, аналіз вказаних вище підходів дав можливість виявити різні трактування соціального капіталу, а також формування наукового соціологічного дискурсу щодо розвитку соціального капіталу на макро-, мезо- та мікрорівнях. У кожній із цих інтерпретацій представлено власне розуміння та операціоналізація поняття соціального капіталу; зосереджено увагу на різних його аспектах, зважаючи на об'єкт і предмет. Основними підходами на макрорівні є інституційний, соціокультурний та ціннісний. Мікрорівень аналізу представлений ресурсним та інтеракційним підходами. Мезорівень формують мережевий, організаційний та підходами, які досліджують взаємовідносини в громадах. Самі підходи та трактування соціального капіталу в них часто поєднуються, оскільки їх не завжди можна чітко розділити. Однак сенс такого поділу полягає у тому, що це дозволяє зрозуміти специфіку точок зору учених, які, розв'язуючи власні дослідницькі завдання і працюючи на різних об'єктах, звертають увагу на різні виміри соціального капіталу. До цього й зводиться

багатовимірність феномену, уможливлуючи розширення теоретико-методологічної бази дослідження процесу формування соціального капіталу. Відповідно до предмету нашої роботи, аналіз процесу формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях здійснюватиметься в межах мезорівня соціального капіталу, який спрямований на дослідження соціального капіталу організації, та мікрорівня – на дослідження соціального капіталу членів організації.

1.3 Соціальний капітал громадських організацій: змістові та функціональні характеристики

Ефективне функціонування суспільства та соціальних спільнот багато в чому залежать від сформованого в них соціального капіталу, утворенню якого сприяють усі соціальні структури та організації. Проте, аналізуючи процес формування соціального капіталу в організаціях, варто звернути увагу на різні види організацій: формальні та неформальні, комерційні та державні, добровільні та примусові тощо. Однак об'єднавчим чинником слугує те, що вони утворюють середовище, у якому соціальний капітал створюється та використовується на різних рівнях соціальної системи, а діяльність організації впливає на формування довіри, норм, цінностей (макрорівень), соціальних мереж та внутрішніх і зовнішніх комунікацій в них (мезорівень) та на індивідуальний добробут (мікрорівень). На рівні організацій усі ці рівні інтегруються та впливають на формування її внутрішнього, або, як визначив Р. Патнам, об'єднуючого (bonding), і зовнішнього соціального капіталу, вираженого у двох формах – сполучаючого (bridging) та зв'язуючого (linking).

Зважаючи на існування різних типів організацій, які мають власну специфіку формування соціального капіталу, важливо проаналізувати процес утворення соціального капіталу в громадських організаціях. Це зумовлено тим, що громадські об'єднання – це такий тип організацій, які функціонально

найбільш наближені до відтворення і поширення соціального капіталу, а також є соціально-цементуючою основою для всього суспільства [62, с. 7].

Закон України «Про громадські об'єднання», що вступив у силу з 1 січня 2013 року, визначає *громадську організацію* як «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» [45]. Новий закон спростив процедуру реєстрації організацій, зняв територіальні обмеження з їх діяльності, розширив права громадських об'єднань та визначив принципи їх функціонування. Із точки зору юридичного чи економічного розуміння, таке визначення громадських організацій повністю розкриває правові юридичні аспекти їхньої діяльності. Хоча суперечливим є прирівнювати права юридичних осіб до фізичних щодо створення громадської організації. Адже дії громадської організації мають бути спрямовані на оптимізацію та покращення соціальних взаємодій, захист прав громадян та розвиток громадянського суспільства. Натомість для юридичних осіб характерним є вирішення інтересів, зазвичай комерційного характеру; відповідно такі громадські організації використовуються спекулятивно для збільшення довіри до запропонованих послуг. Водночас, із точки зору соціології, в такому визначенні не виявлено саме соціо-культурного аспекту діяльності громадських організацій.

У нашому дослідженні діяльність громадської організації вивчено на рівні мезорівневої концепції соціологічного аналізу соціального капіталу, в якому об'єднано мережеві та організаційні підходи, а також мікрорівневої концепції, де об'єднано інтеракційний та ресурсний підходи. Важливу увагу також зосереджено на структурному та соціо-культурному вимірах цієї організації. Отже, для *громадських організацій мезорівня* характерні як мережеві, так і організаційні параметри.

Специфікою громадських організацій є те, що вони є організаціями відкритого типу, членство в яких визначається на відкритих засадах, на відміну від корпорацій (закритих типів). З цього боку, завдяки своїй відкритості,

громадська організація та її соціальний капітал можна інтерпретувати як мережу зв'язків, тобто за допомогою мережевого підходу. Сюди зараховуємо взаємовідносини, які будують між собою члени цих організацій. З іншого боку, суть громадської організації можна тлумачити шляхом організаційного підходу, тому що вона має свою структуру, рольові моделі, а також є формально організованою в певну форму.

Відповідно, розглядаючи соціальний капітал на рівні громадської організації, ми пропонуємо об'єднати мезорівневі (організаційний, мережевий) та мікрорівневі підходи (інтераційний, ресурсний). Саме таке об'єднання вказує на новизну нашого наукового дослідження.

Згідно з запропонованим вище структуруванням підходів мезорівня соціальний капітал громадської організації можна розглядати в таких вимірах:

1) громадська організація як елемент соціальної структури. Організація як об'єкт є певним носієм репутації, довіри і т.д. Тут мова йде про соціальний капітал організації.

2) громадська організація як середовище формування різного типу мережевих зв'язків між її членами, тобто індивідуальний соціальний капітал.

Сучасні вчені аналізують стратегію концептуалізації та дослідження соціального капіталу на підставі одного з трьох класичних визначень соціального капіталу (П. Бурдьє, Дж. Коулман, Р. Патнам) або ж поєднують твердження кожного з цих визначень. У різних типах організацій вони мають свої особливості, відповідно у дослідженні процесу формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях ми дотримуватимемось власного визначення соціального капіталу організації. Отже, *соціальний капітал громадської організації* – це соціальні зв'язки, які існують як всередині громадської організації, так і між різними громадськими організаціями, а також між громадськими організаціями та іншими організаціями, державними установами, соціальними інституціями тощо.

Оскільки в громадській організації інтегруються макро-і мікрорівні аналізу соціального капіталу, то громадську організацію розглянемо з точки

зору функціонування на її зовнішньому та внутрішньому рівнях:

Зовнішній рівень. Його інтерпретовано в межах організаційного підходу (мезорівень) у поєднанні з інституційним підходом Р. Патнама (макрорівень). На цьому рівні соціальний капітал утворюється в таких випадках: формування довіри до організації; взаємодія організації з зовнішніми об'єктами комунікації; формування іміджу та репутації організації через виконання зобов'язань і домовленостей; ефективне управління; налагодження контактів для співпраці; інвестиції у розвиток тощо. Як вказує Р. Патнам, процес формування соціального капіталу починається з індивіда і поступово наближується до суспільства. Однак лише те суспільство, в якому існує соціальний капітал організацій, здатне виховати схильних до співпраці індивідів. Відповідно, діяльність таких індивідів буде сприяти не тільки розвитку особистого соціального капіталу, а й капіталу організації. Якщо ж індивід використовує отримані ресурси для того, щоб обманювати, він збільшує власний соціальний капітал, проте зменшує такий капітал організації чи суспільства в цілому [144]. На зовнішньому рівні також визначено, як соціальний капітал організацій може входити до складу в соціального капіталу політичних, економічних, культурних або інших систем, так як соціальне й політичне середовища можуть впливати на соціальний капітал або на його формування.

Способи формування соціального капіталу організації на зовнішньому рівні представлено через співпрацю з мас-медіа та безпосередньою реалізацією заходів громадської організації (детальніше див. пункт 2.2).

Внутрішній рівень. Його репрезентують два виміри формування соціального капіталу – внутрішньо-організаційний та індивідуальний.

- *Внутрішньо-організаційний* вимір формування соціального капіталу в громадській організації започаткований у мережевому підході Дж. Коулмана. За цим підходом, інтенсивність внутрішніх взаємодій у певних організаційних мережах впливають на групову солідарність та поведінку актора в межах індивідуальної взаємодії. У цьому випадкові соціальний капітал – це ресурс, який міститься у внутрішній структурі організації, зокрема в зв'язках між

індивідами або групами в межах колективу, і, особливо, в тих елементах структури, що зміцнюють групову солідарність спільноти та полегшують досягнення колективних цілей, пришвидшують обмін ресурсами, виробництво інновацій, підвищують ефективність організації за наявності «команди», скорочення плинності її членів. Такого типу капітал створюється між індивідами на підставі встановлених в організації спільних норм і цінностей. Відносини між індивідами зумовлюють ефективність діяльності організації, а, відповідно, й успіх на рівні інших організацій чи суспільства.

Потенціал соціального капіталу всередині організації полягає у позитивному впливові на розвиненість комунікацій та культуру спілкування, навички результативної взаємодії, можливості швидко та ефективно координувати діяльність працівників, мобілізувати їх задля досягнення мети, а також у забезпеченні оперативності обміну інформацією. Реалізація такого потенціалу дозволяє знизити частоту проявів девіантної поведінки, випадків порушення дисципліни та несумлінного ставлення до власних обов'язків. Це зумовлює необхідність ведення поточного контролю за персоналом, що насамперед, знижує трансакційні витрати та підвищує ефективність функціонування [11, с. 124].

Специфікою внутрішньо-організаційного соціального капіталу є трактування його як механізму полегшення співпраці та кооперації всередині певної організації, що, зокрема, підвищує можливості колективної дії. Тому налагодження процесу формування внутрішньо-організаційного соціального капіталу можливе завдяки здійсненню різного типу «тімбілдінгів» та модерування корпоративної культури (див. пункт 2.2).

- На *індивідуальному* рівні формування соціального капіталу, який започатковано в ресурсному підході (мікрорівень), з'ясовано його капіталогенеруючу функцію. Тут звернено увагу на внутрішні характеристики колективних акторів та їх здатність до накопичення соціального капіталу з метою його конвертації в інші види капіталу. У певній громадській організації індивід може накопичувати соціальні зв'язки і в організації, і ззовні. У такий

спосіб відбувається накопичення індивідуального соціального капіталу, як трансферного, для доступу до інших капіталів. Входячи до організації, індивід отримує доступ до інформації та перебуває в соціальних відносинах із тими, хто має владу та приймає рішення, – менеджерами, керівництвом організації. Зв'язки з тими, хто володіє ресурсами та владою, допомагають вирішити питання, пов'язані з працевлаштуванням та розвитком кар'єри не менше, ніж отримані знання та досвід. Також організація може вважати соціальні зв'язки індивіда певними гарантіями, які дають доступ до ресурсів [85]. Натомість тип громадської організації впливатиме на стратифікацію цих зв'язків у майбутньому, а також на активність у накопиченні та відтворенні набутого соціального капіталу в життєвих стратегіях індивідів. Таким чином, можемо визначити «індивідуальний соціальний капітал» як ресурс, сформований в результаті оптимізації комунікаційних процесів у середовищі молодіжної організації, і який її члени використовують, виходячи зі своїх інтересів.

У цій площині формування соціального капіталу відбувається шляхом налагодження персональних контактів (прямо чи опосередковано) за допомогою соціальних мереж та за посередництвом Інтернету, а також через індивідуальну громадську активність індивідів (див. пункт 2.2).

Як і в інші форми капіталу, в соціальний капітал можна *інвестувати*, однак характер потенційних переваг є невизначеним, що вимагає дослідження процесів накопичення і реалізації набутого соціального капіталу та його функціональних наслідків.

Зокрема, *інвестування в соціальний капітал організації* на рівні зовнішнього середовища призводить до формування іміджу та репутації організації, розширення мережі її функціонерів, а також сприяє її ефективності в розвитку суспільних процесів. Рівень отриманих переваг від інвестування та накопичення соціального капіталу вимірюється за допомогою показників довіри до організації та ступеня її ефективної діяльності в межах галузі, в якій вона функціонує, та на рівні суспільства.

Інвестиції у внутрішні відносини в межах організації сприяють

посиленню групової ідентичності та підкріплюють здатність до спільних колективних дій. Тут рівень отриманих переваг можна досліджувати через згуртованість колективу, відтворення її цінностей та корпоративної культури, формування командного духу, мотивації виконання обов'язків та лояльність членів організації щодо її оцінювання.

За допомогою *інвестицій у побудову власної мережі* члени організації збагачують власний соціальний капітал завдяки доступу до ресурсів, які вони можуть використати з метою зміцнення не тільки соціальної солідарності, а й власного індивідуального добробуту. Розуміння переваг інвестування в індивідуальний соціальний капітал можна досліджувати за допомогою способів реалізації набутого соціального капіталу у життєвих стратегіях членів громадських організацій.

А. де Токвіль був одним з перших, хто досліджував вплив функціональних наслідків членства в громадських організаціях на розвиток соціального капіталу. Це представлено у праці «Демократія в Америці». Його послідовники, порівнюючи громадські організації та добровільні асоціації з іншими соціальними організаціями, наголошують на різноманітних суспільних перевагах, які отримують члени саме громадських організацій. Зокрема, в них люди навчаються кооперації, опановують навички суспільного життя та такі громадські орієнтації як довіра та толерантність. Учені стверджують, що розповсюджене членство в добровільних організаціях сприяє тому, що інститути стають більш «громадянськими», тобто більш підзвітними та відповідальними перед громадянами [101].

Зважаючи на сучасні теорії пропонуємо дві можливі *інтерпретації членства в громадських організаціях*:

1. акцентування на позитивних функціональних наслідках членства в громадських організаціях та асоціаціях у зв'язку з розвитком кооперації та солідарністю щодо вирішення колективних і управлінських проблем (Р. Патнам, А. Фунг).

2. сприйняття громадських організацій як спеціалізованих груп, які

представляють власні інтереси та можуть обмежувати зростання можливостей соціального капіталу. Якщо інтереси деяких груп вступають у конфлікт із неорганізованими соціальними групами в суспільстві, спільний вплив на довіру та, відповідно, на економічну діяльність, буде негативним. Мова йде про дисфункціональні наслідки соціального капіталу (М. Олсон) [177].

Один із послідовників першого напрямку, Р. Патнам, який вважає, що добровільні асоціації та громадські організації є найважливішою формою горизонтальної взаємодії. Автор визначає добровільні організації як соціально організовані групи, які ґрунтуються на взаємній довірі між її членами, оскільки вона допомагає будувати й утримувати відповідні взаємовідносини. Це, передусім, сприяє формуванню норм взаємності та потоку інформації для індивідів [188].

Хоча концепція Р. Патнама містить певні проблемні аспекти³, проте застосування цієї концепції якнайкраще трактує роль громадських організацій у формуванні соціального капіталу щодо розвитку громадянського суспільства.

Інший американський політолог А. Фунг, вважає, що громадська активність, яка пов'язана із соціальними контактами, є майже природним наслідком історичного накопичення досвіду горизонтальної кооперації між людьми. Вона є структурним втіленням культурного змісту соціального капіталу, пов'язаного з ідеями довіри, взаємності та горизонтальної співпраці в громаді. Громадські організації допомагають встановити механізми дотримання норм і взаємності, а також стримують вияви девіантності [143].

Другий напрям представляють критики надмірно позитивної ролі громадських організацій та добровільних асоціацій у формуванні соціального капіталу, із-поміж них – Н. Розенблум, Д. Столл, М. Уорен та ін. Учені зазначають, що ті переваги, які дає участь у громадських організаціях, залежать

³ Дослідник ототожнює соціальні інтереси з груповими; зводить різні соціальні групи, неформальні організації та асоціації до організацій визначеного типу (спортивні, культурні); нехтує вертикальними вимірами добровільних асоціацій і владними відносинами в них; а також не враховує можливість конфліктів між організаціями, які є функціональними у створенні та підтримці соціального консенсусу і тими асоціаціями і рухами, які критично налаштовані щодо панівних політичних цінностей. Адже існують різні типи довіри (або недовіри) і різні типи асоціацій. Деякі з цих асоціацій продукують довіру лише серед своїх членів і недовіру до інших організацій.

від типу останніх. Наприклад, існування таких організацій, як Ку-Клус-Клан, підтверджує, що певні об'єднання громадян, декларуючи забезпечення «соціальних» запитів та потреб, здійснюють екстремістську поведінку.

Незважаючи на різні типології, більшість дослідників погоджуються з тим, що «відкриті» асоціації, орієнтовані на досягнення суспільних благ, є більш корисними для суспільства, ніж «закриті», які переслідують тільки специфічні для певної групи цілі [198]. Останні можуть діяти егоїстично, збільшуючи соціальний капітал своїх членів та ускладнюючи його формування на рівні цілого суспільства, тобто продукувати «негативний» соціальний капітал.

На підставі аналізу праць, щодо діяльності громадських організацій та їх впливу на розвиток соціального капіталу, виокремлено дисфункціональні чинники, які сприяють виробленню негативних форм соціального капіталу:

– *історичні*. Ф. Фукуяма у праці «Великий розрив» виділив історичні відмінності між США та Латинською Америкою, Західною та Східною Європою у формуванні демократії та громадянського суспільства. На думку автора, важливим чинником формування демократичного американського суспільства був протестантизм, який посилив не тільки американський індивідуалізм, а й тенденцію суспільства самоорганізовуватися в добровільні асоціації та громади, що дало життєдайну силу громадянському суспільству та демократичним інститутам США. Натомість європейські країни розвивались під впливом імперських римо-католицьких чи російських традицій, де була сильна залежність від великих централізованих інститутів – держави, церкви, що ослаблювало громадянське суспільство [103]. Подібні процеси можна простежити в африканських та азійських країнах, які поневолили європейські держави. Такі історичні підвалини створюють таку ситуацію в країнах, що розвиваються, що громадськість не відчуває дієвої сили у зміні сформованих історичних патернів життєдіяльності. Однак сама лише наявність державних інститутів ще не гарантує впорядкованості суспільства під натиском технологічних, економічних і соціальних змін і буде продовжувати

користуватися саме правильним типом культурних цінностей та норм, а, відповідно, і сприяти формуванню позитивного соціального капіталу;

- *культурні*, які є наслідком історичного минулого кожної країни. Історія країни визначає її культуру, а культура – відносини між усіма суб'єктами суспільної взаємодії. Негативні наслідки соціального капіталу проявляються в потужних, тісно об'єднаних соціальних групах, які не підзвітні більшості громадян, і практикують корупцію та «кумівство». Також наявність закритих товариств з обмеженим доступом породжує те, що члени цієї групи дбають лише про власні інтереси та діють на шкоду громаді та суспільству;

- *економічні*. Багато громадських організацій, принаймні ті з них, які мають достатні ресурси для довготривалого існування та ефективної роботи, є філіалами міжнародних організацій, або ж існують на кошти зарубіжних грантів, що може призвести до залежності громадських організацій від західних донорів. Варто зазначити, що західна інтелектуальна і фінансова підтримка – це неоціненний внесок у формування громадянського суспільства на пострадянському просторі. Хоча гранти забезпечують громадським організаціям незалежність від місцевої влади, проте вони можуть узалежнити їх від свого спонсора. Окрім того, донори визначають суми, терміни виконання проектів і те, яким організаціям давати гроші [96]. Ще одним негативним чинником є створення на основі громадських організацій фінансових пірамід, за допомогою яких збагачуються окремі особи чи групи;

- *політичні*. Українське суспільство отримало у спадок дві моделі громадської участі. З одного боку це – здатність збиратися в громади притаманна українцям із часів Київської Русі та козацтва, а з іншого – традиції сильної тоталітарної державної влади, які призвели до тотальної підзвітності та контролю над громадською участю. Це й досі створює ситуацію, коли держава і політичні партії зберігають суттєвий вплив на громадські організації. Опосередковано уряди зберігають і нарощують вплив не лише на третій сектор, а й на суспільство в цілому, використовуючи такі організації як ретранслятор власної позиції. Також напередодні виборчих кампаній основні політичні гравці

створюють власні «низові структури суспільної підтримки». Саме так виникли антикорупційні форуми, молодіжні організації при Міністерстві внутрішніх справ, різні лобістські асоціації. Їх завдання полягає у тому, щоб імітувати наявність громадської підтримки ініціатив влади чи політичної сили певним групам населення. Отже, з одного боку – громадські організації активно політизуються і структуруються відповідно до своїх політичних симпатій, з іншого – влада імітує їх діяльність. Також, у теперішній, післяреволюційний період, є громадські організації, які створено для здійснення маніпуляцій у підтримці політиків, лобіюванні певних законів або для отримання приміщень і обладнань із метою їх подальшої приватизації і продажу. Здебільшого за ними стоять представники влади та великі посадовці. Відсутність імунітету від політичних маніпуляцій робить громадські організації інструментом політичних сил у їх боротьбі за владу.

Відповідно, інші американські науковці, К. Боїкс та Д. Познер, які на практиці вивчали процеси формування соціального капіталу в громадських організаціях африканських суспільств, проаналізували, як структура, мета, типи і межі добровільних організацій можуть впливати на їх здатність генерувати соціальний капітал у певній спільноті та за її межами. У своїх студіях автори звернулись до типологізації соціального капіталу, яку запропонував Р. Патнам, та показали, як громадські організації, формуючи об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий соціальний капітали, впливають на кількість та якість соціального капіталу всередині організації та за її межами.

Твердження К. Боїкса та Д. Познера узагальнено у таблиці, в якій представлено громадські організації за типами створення соціального капіталу (див. табл. 1.2) [124].

Таблиця 1.2

**Форми громадських організацій і асоціацій за типами створення
соціального капіталу**

Характеристики організації	Опис	Коментар
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Горизонтальна	Об'єднує індивідів, які характеризуються рівноцінними соціальними статусами	Сприяє колективним діям, співробітництву та рівності, що позитивно впливає на соціальний капітал, оскільки більшість рішень і дій ґрунтуються на консенсусі
Вертикальна	Об'єднує «нерівноцінних» агентів в асиметричних відносинах ієрархії та підпорядкування	Владу і відповідальність розподілено відповідно до ієрархії, що ускладнює колективне прийняття рішень і негативно впливає на соціальний капітал
Скерована на досягнення суспільних благ	Тими благами, які продукують організації, може користуватись кожен член спільноти, незалежно від його особистої участі у цих організаціях	Забезпечує простір для «вільного користування». Індивід не повинен брати участі в організації для того, щоби користуватись суспільними благами. Такий тип організації вимагає співробітництва та більших зусиль для досягнення спільних цілей, сприяє формуванню «сильного» соціального капіталу серед членів організації
Скерована на досягнення приватних благ	Ті блага, які продукують організації, доступні лише тим, хто бере участь у цих організаціях	Такий тип організації не передбачає «вільного користування» отриманими благами. Вимагає координації в межах групи для досягнення спільних цілей; генерує «слабкий» соціальний капітал
Норми і мета об'єднання	Соціальний капітал – інструмент, мета і норми окремої організації	У той час, коли соціальний капітал сприяє співробітництву, важливим є той аспект, що «хворобливі» норми та цілі (наприклад, мафія) можуть завдати шкоди загальній якості життя в суспільстві
Типи соціального капіталу: об'єднуючий, сполучаючий, зв'язуючий	Визначає здатність соціального капіталу переступити межі організації, в якій він був сформований	Ці три типи впливають на кількість та якість соціального капіталу всередині організації та за її межами
Межі соціальних мереж	Визначає, в якій мірі мережі формуються різними асоціаціями, перетинаючись між собою	Наявність або відсутність крос-мереж визначає загальну якість соціального капіталу в суспільстві

Ця таблиця демонструє, що роль та ефективність організацій може змінюватись в залежності від їх типу та призначення. Здебільшого організації охоплюють більше, ніж одну якісну характеристику та можуть знаходитись між цими типами. Наприклад, їх можна структурувати вертикально – продукують приватні блага, та сприяють формуванню об'єднуючого соціального капіталу, або ж горизонтально – продукують суспільні блага та сприяють формуванню сполучаючого соціального капіталу.

Згідно з таблицею, участь в різноманітних формах громадських організацій та асоціацій впливає на якість і склад соціального капіталу в суспільстві. Зокрема, участь у горизонтальних організаціях, спрямованих на досягнення суспільних благ, сприяє продукуванню соціального капіталу з позитивними функціональними наслідками. Натомість, вертикальні організації, орієнтовані на продукування індивідуальної користі та сприяють формуванню соціального капіталу з негативними функціональними наслідками. Тип, цілі і норми є важливими елементами організацій, які впливають на зростання або зниження соціального капіталу, а також на взаємозв'язок між соціальним капіталом і членством в громадських організаціях.

Аналізуючи роль громадських організацій у процесі створення соціального капіталу, його різних видів та типів, важливо дослідити, що є джерелами соціального капіталу для громадської організації. Серед дослідників існують різні концепції щодо джерел формування соціального капіталу. Дж. Коулман вбачає їх в ефективних соціальних нормах та базових цінностях, акумулюванні зовнішніх зобов'язань, підтримці соціальної інтеграції та групових ритуалах. На думку Ф. Фукуями такими джерелами є загальноприйнята у певній країні релігія, відповідний історичний досвід, отримана освіта, пам'ять про спільну травму – війну або економічну кризу.

Отже, вказані вище вчені вбачають джерела формування соціального капіталу в певних формах соціальних взаємодій та нормах, які їх регулюють, проте цілком очевидно, що вони мають і певне організаційне оформлення, тобто створюються і реалізуються у певних організаційних структурах. Тому, за

Р. Патнамом, джерела соціального капіталу полягають у членстві у громадських організаціях, електоральній активності, задоволенні від спілкування, довірі тощо [61, с. 10].

Інші експерти, які входять до «Ініціативи з соціального капіталу» (Social Capital Initiative), запропонували такі джерела соціального капіталу: сім'я, громада, комерційні організації, громадянське суспільство, громадські організації та інші [202].

На підставі аналізу різних точок зору виокремлено такі *джерела соціального капіталу* в громадських організаціях: цінності, які стають основою залучення до діяльності громадської організації; соціальні проблеми, завдяки яким люди об'єднуються в межах громадської організації; громадська ініціатива та спільна діяльність, яка виникає задля вирішення певних проблем чи їх репрезентації; міжособистісна взаємодія членів організації; довіра, яка виникає в процесі взаємодії між членами громадської організації, а також сформована мережа персональних зв'язків.

Нижче подано детальний аналіз цих джерел та їх роль у виникненні соціального капіталу в громадських організаціях.

Цінності. Український учений О. Музика пропонує класифікувати цінності на моральні і діяльнісні (сукупність і взаємодію яких називає суб'єктними цінностями), обґрунтовуючи це тим, що виділені цінності – це не простий продукт інтеріоризації, а є індивідуальним утворення людини, суб'єкта суспільної діяльності і суб'єкта суспільних стосунків [72]. Цю класифікацію апробовано у дослідженні М. Тичини щодо вивчення ціннісно-мотиваційної спрямованості лідерів польських громадських організацій. Моральні цінності – це різні форми вираження моральних вимог: норми і принципи моралі, моральні ідеали, поняття добра, справедливості, честі, обов'язку, життя людини, її моральні якості та характеристики вчинків, діяльності та стосунків тощо. Вони проявляються в корпоративній культурі громадської організації. Діяльнісні цінності – це цінності, якими люди керуються у своїй громадській діяльності, зокрема це вміння згуртовувати людей (організаційні цінності),

вміння прислухатися до думок інших (комунікативні), далекоглядність (тактичні) та активність у роботі (позиційні) [100]. Діяльнісні цінності виявляються в результатах діяльності організації та відтворенні корпоративної культури. Поєднання моральних і діяльнісних цінностей сприяють згуртованості членів громадської організації, визначають їх готовність до співпраці та впливають цілісність громадської організації, тобто на формування внутрішньо-організаційного соціального капіталу.

Соціальні проблеми. Громадські організації – це дзеркало суспільства. Вони створюються з метою захисту та просування інтересів певної частини громади. Саме завдяки реагуванню на свої потреби та їх забезпечення виявляється ефективність громади. Активне виникнення об'єднань спровоковане перш за все тим, що індивіди вбачають перешкоди у вирішенні певних власних проблем. Саме тоді, коли активісти зібралися разом і репрезентують певні проекти, виникає можливість показати ширше суспільству, що та чи інша проблема існує [23]. Наприклад, проблема з бар'єрністю міського середовища для людей із особливими потребами. Для людей, які потрапляють у такі ситуації, одразу відчутні масштаби цієї проблеми. Об'єднання людей із подібними думками допомагає збагнути цю проблему значно глибше, і, відповідно, ширше представити суспільству інтереси тої категорії людей, яку вони представляють. Ефективніше працюють ті громадські організації, в якій є носії цієї проблеми.

Громадська ініціатива та спільна діяльність. Громадська ініціатива є фундаментом здорової політики, виваженого державництва, яка слугує джерелом формування соціального капіталу. Громадська ініціатива передбачає, що є певні групи людей, які зібрались разом, і ці люди повірили та побачили, що їх допомога піде на користь загальної справи. У громадські організації доволі часто приходять різні, не знайомі між собою люди, які дуже швидко організовуються і формують ідеї та плани корисних ініціатив [116]. Після революції Гідності спостерігаємо народження нових ініціатив, зокрема відбувся

сплеск громадської активності, що слугувало підняття показників рівня соціального капіталу на рівні громадських організацій.

Міжіндивідуальна взаємодія. Більшість громадських організацій – це невеликі групи ентузіастів, які взаємодіють задля реалізації різних цілей та володіють значною енергією, ентузіазмом і відчуттям важливості своєї місії. У той же час більшість членів організації найбільше в такій роботі цінують почуття спільності з іншими людьми. Міжіндивідуальна взаємодія сприяє формуванню згуртованого колективу, розумінню індивідуальних особливостей, становленню довіри між членами організації, утворенню неформальних зв'язків, та, у підсумку, ефективній діяльності цієї організації.

Такі джерела формування соціального капіталу як громадська ініціатива, спільна діяльність і міжіндивідуальна взаємодія не лише впливають на формування та накопичення соціального капіталу, а й паралельно слугують його реалізації в життєвих стратегіях членів цих організацій, адже ці процеси – органічно взаємозв'язані між собою в часі.

Довіра. Високий рівень довіри в організації є одним із ключових факторів її дієвості. У громадській організації створюється ситуація, у якій формується довіра до людей – членів організації, та до власне організації. Довіра усередині громадської організації складається з трьох компонентів: довіра до керівництва організації, довіра членів організації один до одного, довіра до організації, як до певної системи, в якій відбуваються певні процеси. Наявність довіри в організації сприяє підняттю ефективності організації та її розвитку, а також створює комфортні умови співпраці членів організації, що впливає на прихильність до організації.

Мережа персональних зв'язків. Громадські організації є платформою для формування особистісних соціальних мереж; сприяють внутрішньому співробітництву між соціальними акторами та стимулюють розвиток колективної дії, солідарності і соціальної інтеграції. Дії членів громадських організацій суттєво полегшують прямі чи опосередковані зв'язки з іншими акторами в соціальній мережі, де циркулюють вагомі ресурси. Ці ресурси

повинні знаходитись у безперервному обігу та використовуватись для обміну на принципах довіри, норм та цінностей. Мережі персональних зв'язків є головним каналом, який здійснює вплив на внутрішньо-організаційні, зовнішньо-організаційні, та на суспільні процеси. Також такі мережі особливо важливі для формування та відтворення життєдіяльності самої організації [58].

Отже, громадська організація є одним із базових елементів мезорівневого аналізу соціального капіталу. Специфіка формування соціального капіталу в громадських організаціях полягає в тому, що вона є організацією відкритого типу, а членство в ній здійснюється на добровільних засадах, що робить громадські організації найбільш наближеними до формування соціального капіталу. Процес формування соціального капіталу в громадських організаціях відбувається на зовнішньому рівні, сприяючи формуванню зовнішньо-організаційного соціального капіталу, а також на внутрішньому, зокрема на рівні внутрішньо-організаційних процесів. Це допомагає показати громадські організації як інтегровані структури, які, з одного боку, впливають на формування соціального капіталу на загальносуспільному рівні, а, з іншого – є платформою для формування індивідуального соціального капіталу мікрорівня. Водночас сформований соціальний капітал громадських організацій має функціональні та дисфункціональні наслідки. Це може призвести до накопичення соціального капіталу індивідуальних акторів, проте нашкодити суспільству. Такі процеси залежать від типу організації, мети об'єднання і норм, яких вона дотримується та на досягнення яких благ скеровано її діяльність. Ці питання детальніше розглянемо під час аналізу специфіки формування та накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях.

Висновки до розділу 1

Поняття «соціальний капітал» почало викристалізовуватись ще на початку XIX ст., і на сьогодні сформовано чимало підходів щодо трактування цього суспільного феномена. Для розуміння сутності аналізованого феномена окреслено основні методологічні підходи та напрямки дослідження загального терміна «капітал». Виявлено предметно-функціональний та соціоекономічний підходи щодо сутності та структури «капіталу». Саме у соціоекономічному підході схарактеризовано суспільно-економічну сутність капіталу в органічному взаємозв'язку з економічними та суспільними відносинами та виявлено джерело його самозростаючої (доданої) вартості. У межах соціоекономічного напрямку сформовано два підходи: класичний і сучасний, якому притаманна теорія соціального капіталу, поряд із теоріями людського, фізичного, культурного та інших видів капіталу.

Термін «соціальний капітал» виник у соціогуманітарному знанні внаслідок розвитку концепції фізичного та людського капіталу. Природа соціального капіталу полягає в тому, що він виражає зв'язки між людьми та сформовані в них взаємини довіри. Це формує структурований підхід до його вивчення та осмислення, який проявляється в соціетальному, структурному та ресурсному підходах. Також соціальний капітал досліджено на таких рівнях соціальної системи як макро-, мезо- та мікро. Вказані підходи та напрями дослідження соціального капіталу уможливили розширення предметного поля та методологічної бази його вивчення в економіці, політології, соціології та ін. науках.

У межах соціології сформовано найбільш комплексну модель аналізу соціального капіталу, яку репрезентують його змістові і функціональні характеристики. Відомі інтерпретації цього феномену в соціології структуровано за трьома підходами: макро-, мезо- та мікро-, які пов'язані з

виокремленням сутнісних характеристик соціального капіталу: інституційної, мережевої, інтеракційної та ресурсної.

У макропідході соціального капіталу розглянено соціальний капітал як соціетальну характеристику. Цей підхід представляють три методологічні підходи: інституційний (Р. Патнам), соціокультурний (Ф. Фукуяма), ціннісний (А. Хіршман, Р. Інглхарт, та ін.). У мікропідході соціальний капітал розглядається крізь призму капіталогенеруючої функції. У його межах розвинулися такі методологічні напрями: ресурсний (Н. Лін, Г. Лоурі та ін.) та інтеракційний (Пол М. де Грааф, М. Спренгерс та ін.). Мезорівень соціального капіталу об'єднує елементи макро- та мікротеорії соціального капіталу. Цей підхід поєднує в собі мережевий (Дж. Коулман, М. Пелдем), організаційний (Д. Кноук, Л. Пенінг та ін.) та підходи, що аналізують соціальні взаємодії на рівні територіальних громад (С. Грутаерт, А. Портес та ін.). В окремому блоці розглянуто особливості дослідження соціального капіталу в українському науковому полі.

На рівні формування соціального капіталу організації макро- і мікрорівні об'єднано в мезорівень. Громадські організації – це той тип організацій, які в своїй основі мають ідеологію формування соціального капіталу і функціонально найбільш наближені до його відтворення і поширення. На підставі аналізу мезорівня соціального капіталу доведено, що вибудовується під впливом соціального капіталу макрорівня та на ресурсній основі соціального капіталу мікрорівня і сформовано два виміри його інтерпретації у громадській організації: 1) громадська організація як елемент соціетальної структури та носій репутації, довіри і т.д; мова йде про соціальний капітал організації; 2) громадська організація як середовище формування різного типу мережевих зв'язків між її членами; тобто індивідуальний соціальний капітал.

У сучасних інтерпретаціях членства в громадських організаціях зосереджено увагу на позитивних та негативних функціональних наслідках членства в них. Аналізуючи дисфункціональні чинники соціального капіталу громадських організацій (історичні, культурні, політичні, економічні), виявлено

суперечності, які сприяють формуванню соціального капіталу у небажаних для суспільства формах та, не лише ускладнюють функціонування самих громадських організацій, а й можуть спричиняти певні проблеми на інших рівнях суспільної системи.

Основними джерелами формування соціального капіталу в громадських організаціях є цінності, соціальні проблеми, громадська ініціатива та спільна діяльність, міжособистісна взаємодія членів організації, довіра та сформована мережа персональних зв'язків. Виокремлені джерела сприяють формуванню соціального капіталу та його реалізації, адже ці процеси органічно взаємозв'язані.

На підставі здійсненого аналізу різних теорій та концепцій, встановлено, що найповнішу інформацію про формування соціального капіталу молодіжних громадських організацій надає об'єднаний мезорівневий підхід, а також ресурсна та інтеракційна основи соціального капіталу мікрорівня, за якими і розглядатимемо соціальний капітал молодіжних громадських організацій.

РОЗДІЛ 2

МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ОСЕРЕДКИ ФОРМУВАННЯ ТА НАКОПИЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

2.1 Соціальний капітал та специфіка його формування в молодіжних громадських організаціях

Сформований соціальний капітал в громадських організаціях є основою формування громадянського суспільства й сприяє розвитку можливостей вираження інтересів, цінностей і уподобань різних суспільних груп та об'єднань. Важливе місце серед таких об'єднань посідають молодіжні громадські організації, адже діяльність молоді в цих організаціях є формою вияву своєї соціальної позиції та одним з ефективних механізмів взаємодії нових поколінь із суспільством [64].

Молодіжні громадські організації функціонують в полі молодіжних громадських організацій, яке має свою специфіку, і, на рівні самих організацій, впливає на формування ними функціональних типів соціального капіталу, а саме: об'єднуючого, сполучаючого та зв'язуючого. На рівні членів молодіжних громадських організацій воно впливає на можливості конвертації соціального капіталу в інші види капіталу.

П. Бурдье визначає *поле* як місце сил, усередині якого агенти займають позиції, що визначають їхні погляди на це поле, і їх практики, що спрямовані або на збереження, або на зміну структури силових відносин, що виробляє це поле [12]. Згідно цього визначення поле молодіжних організацій можна охарактеризувати по-перше, як місце співпраці продуктивних молодіжних середовищ, виражених через діяльність молодіжних громадських організацій, їх

членів та інших взаємодоповнюючих структур; по-друге, – наявність правил та законів взаємодії в суспільстві, сформованих завдяки мережевим структурам, структурам державної влади та політичним силам. Це поле функціонує з метою розвитку молодіжної громадської активності та формування певних молодіжних культур, які впливають як на розвиток громадського сектору та галузі функціонування молодіжних громадських організацій, так і на формування індивідів з притаманними їм певними життєвими позиціями.

Формування поля молодіжних громадських організацій в Україні розпочалось ще у XV-XVI ст., коли почали виникати перші молодіжні братства. Однак активний масовий молодіжний і студентський громадсько-політичний рух, що оформився у великі молодіжні організації, розпочався з 1992 р., після прийняття Закону України "Про об'єднання громадян". За даними Державної служби статистики України починаючи 1991 р., було зареєстровано 319 з громадських організацій. На початок 2000 р. в Україні вже функціонувало понад 23 тисячі громадських організацій і благодійних фондів, 10,5% з яких становили молодіжні організації [21, с. 78]. Водночас, згідно з даними Державної служби статистики України, станом на кінець 2013 року було зареєстровано уже 67155 громадських організацій, 8% з яких становили молодіжні організації [52]. Проте, на даний час реально активними є лише 3-4 тис. громадських організацій. До порівняння, станом на кінець грудня 2014 р. в Польщі було зареєстровано 103 тисячі громадських організацій, з яких 17 тис. благодійних фондів [182], у Великобританії – 215 тис., Росії – 277 тис., Індії – 1 млн. тощо [187].

З наведених даних ми бачимо, що представлені статистичні показники діяльності громадських організацій (у тому числі й молодіжних) в Україні, відображають лише кількісні характеристики їхньої діяльності. Водночас, відсутня вичерпна база наявності членів цих організацій, кількості виконаних проектів та заходів, а також реальної залученості людей до реалізації програм цих організацій. І хоча зростаючі кількісні показники показують великий потенціал для соціальної активності, проте, реальні показники їх активності є

досить низькими [153, с. 94]. Це, в свою чергу, вимагає вивчення розуміння соціального контексту функціонування молодіжних громадських організацій та проведення прикладних соціологічних досліджень з метою формування механізмів розвитку молодіжної громадської активності.

О. Корнієвський розглядає молодіжну організацію як добровільне об'єднання молодих громадян, що утворюється для реалізації та захисту їх різнобічних, і, зокрема, специфічних (як особливої вікової категорії населення), інтересів з метою об'єднання зусиль молоді для участі в соціально-економічних, громадсько-політичних, державотворчих процесах [56, с. 31]. Основними формами активності сучасних молодіжних громадських організацій в Україні є: проведення мітингів, демонстрацій, лекцій, зустрічей, з'їздів, конференцій, зборів, семінарів, виставок, заходів спортивно-оздоровчого спрямування, організація міських свят, волонтерська діяльність тощо [81]. Проте, ця інформація лише частко відображає реальну картину діяльності молодіжних громадських організацій, адже й досі не сформовано єдиної системи звітності цих організацій про свою діяльність, а також не завжди висвітлюється реальна картина запланованих і реалізованих заходів та особливості їх фінансування.

Виникають молодіжні організації переважно внаслідок усвідомлення неформальною групою молодих людей необхідності «акту формалізації» своїх внутрішньогрупових відносин з метою досягнення більшої ефективності у втіленні спільних цілей. Відповідно, з одного боку молодіжні організації дозволяють адекватно відрегулювати стосунки молоді з державою та її інститутами [70], а з іншого – сприяють ефективному втіленню основних цілей та завдань молодіжних груп, як-от: захист різноманітних потреб та інтересів молоді, мобілізація та інтеграція молодіжних структур на виконання соціально значущих завдань, виховна робота тощо. Зважаючи на це, молодіжні громадські організації на добровільних засадах об'єднують молодих людей задля захисту певних спільних інтересів. Крім того, як правило, ці інтереси дійсно є специфічними, що зумовлено доволі жорсткими критеріями відбору членства.

Проте, варто зазначити, що така організація може мати як вузькофаховий напрямок, так і загально-громадський чи навіть політичний.

Водночас, молодіжні організації мають свої особливості, які визначено такими характеристиками:

- основу таких організацій складають індивіди визначених вікових рамок. Основними учасниками молодіжних громадських організацій, як правило, є молоді люди віком від 17 до 35 років. Проте, такий віковий діапазон вказує, що в організації одночасно можуть працювати і перебувати люди різних поколінь;

- вони залучають до своєї діяльності молодь, яка має яскраво виражене бажання самореалізовуватися, самоствердитися, доводити свої ідеї, реалізувати лідерські та ораторські здібності, отримати практичні професійні навички тощо;

- мотивація участі в молодіжному об'єднанні пов'язана передусім із життєвими пошуками особистості. Зважаючи на те, що члени цих організацій переважно молоді люди для них доволі характерно вступати в конфронтацію з старими суспільними шаблонами задля втілення в життя своїх ідеї, сформованих під впливом інноваційних та трансформаційних процесів. Відповідно, організація повинна бути завжди готовою до створення нових шляхів реалізації таких ідей і володіти великим арсеналом механізмів які дозволять відкинути старі методи роботи, що виступають бар'єрами на шляху її подальшого поступу [33, с. 68], та перейти до нових способів діяльності, таким чином, відповідаючи новим викликам, що стоять перед нею та її членами;

- у громадському об'єднанні молодій людині надається можливість освоїти нові соціальні ролі, стати суб'єктом права й громадської активності, набути досвіду самостійної роботи й відповідальності за її результати;

- таке об'єднання часто опирається на інтуїцію та ситуативність у діяльності, що обумовлено дефіцитом апробованих професійних вмінь, технологій і методів роботи його членів;

- молодь розглядається, з одного боку, як інноваційний потенціал і перетворююча сила, але зберігається й традиційне сприйняття її як

несамодостатньої групи, що потребує виховання й контролю [80].

Не менш вагомою специфічною характеристикою діяльності молодіжних громадських організацій є й те, що вони з легкістю освоюють нові поля діяльності та швидко реагують на виклики суспільства. Завдяки тому, що молоді люди мають великі запаси енергії та ентузіазму, їм властива ініціативність та здатність швидко реагувати на актуальні виклики суспільства. Прикладом цього слугує бурхливий сплеск молодіжної громадської активності в Україні під час Євромайдану та активна волонтерська діяльність молодіжних громадських організацій задля підтримки учасників протесту, а згодом і АТО на Сході України. Ці приклади показують з якою швидкістю молодь готова впливати на вирішення складних суспільних проблем, а також високий ступінь її групової активності та неабияку здатність до мобілізації.

Одним із найважливіших надбань (ресурсів) молодіжних громадських організацій є знання-інформація, яка може бути недоступною або менш доступною для широкого загалу, оскільки члени таких організацій часто знають найбільше про сферу своїх інтересів.

Як відзначають більшість вітчизняних дослідників, класифікувати громадські організації загалом та молодіжні громадські організації зокрема, особливо за видами діяльності, дуже важко, оскільки значна кількість організацій в якості статутних вказують не один-два напрями діяльності, а до десяти й більше [80].

За масштабом діяльності молодіжні організації поділяються на міжнародні, всеукраїнські, обласні, міські, районні. Вони вирішують різні завдання та різняться за ступенем впливу на молодіжну політику. Міжнародні та всеукраїнські організації користуються більшою самостійністю і можливостями впливу, а місцеві та регіональні відзначаються більшою залежністю від владних структур [109].

Для поділу молодіжних громадських організацій за сферами діяльності ми використовуватимемо методологічні підходи, розроблені Центром дослідження питань громадянського суспільства Університету Джона Гопкінса

в Балтиморі (США), що отримали назву Міжнародної класифікації некомерційних організацій (МКНО). Відповідно до цієї класифікації, молодіжні громадські організації можна поділити на такі групи за сферами діяльності:

- Культура й відпочинок.
- Освіта й наукові дослідження, студентські організації.
- Охорона здоров'я та соціальні послуги.
- Спорт.
- Навколишнє середовище.
- Міжнародні відносини.
- Релігія.
- Ділові й професійні асоціації, спілки.
- Право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика [186, с. 21].

Запропонована Міжнародна класифікація буде слугувати нам за основу типологізації молодіжних громадських організацій м. Львова, з метою проведення соціологічних досліджень щодо виявлення ролі молодіжних організацій як капіталогенеруючих структур здатних формувати об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий соціальний капітали та показати взаємозумовленість набутого соціального капіталу членами цих молодіжних громадських організацій та реалізації їхніх життєвих стратегій.

Така мета дослідження соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях вимагає проаналізувати особливості процесу формування об'єднуючого, сполучаючого та зв'язуючого соціального капіталу та показати, як тип, структура, норми, цінності, довіра та мережеві відносини у цих організаціях визначають вказані типи соціального капіталу в різних за своєю діяльністю молодіжних організаціях. Під «типами соціального капіталу молодіжної громадської організації» ми розуміємо характеристику соціальних зв'язків в організації, сформованих в залежності від мети їх формування.

Звернувшись до типології запропонованої Р. Патнамом, усі молодіжні громадські організації як капіталогенеруючі структури, ми поділили на три типи, в залежності від того, який тип соціального капіталу вони генерують.

1. *Об'єднуючий* соціальний капітал. Тут увага акцентується на внутрішніх взаємозв'язках в групі, характеристиках членів молодіжних організацій, береться до уваги спілкування між членами організації, виконавча діяльність, професійні успіхи в межах діяльності організації тощо. В молодіжних організаціях, що формують об'єднуючий соціальний капітал, важлива гомогенність та ідентифікація з напрямком діяльності організації. Можна сказати, що цей тип соціального капіталу формується в тих організаціях, де молоді люди подібні між собою за цінностями, інтересами, вподобаннями, потребами, а також за соціально-економічним підґрунтям. Прикладом генерування об'єднуючого соціального капіталу є повсякденна спільна праця з мотивації реципієнтів до роботи в громадських організаціях, яка має на меті вирішення соціальних і особистих проблем завдяки власній активності [26, с. 241]. Така діяльність вказує на відновлення особистості та допомагає ідентифікувати індивідів як членів однієї «родини».

Беручи за основу типологізацію молодіжних громадських організацій за Міжнародною класифікацією некомерційних об'єднань, ми висуваємо гіпотезу, що об'єднуючий соціальний капітал формують молодіжні громадські організації спрямовані на охорону здоров'я та соціальні послуги, спорт та релігію, а також ділові професійні асоціації і спілки.

На нашу думку, формуванню об'єднуючого типу соціального капіталу в цих молодіжних громадських організаціях сприяє саме їхнє об'єднання на основі спільних інтересів, потреб та проблем з метою забезпечення особистих благ. Ці організації вносять свій вклад у процес формування соціального капіталу шляхом вливання в цільову групу духу співпраці та активізації групи для спільної діяльності, а також прищеплення її членам базових людських компетенцій, з метою збільшення їх можливостей та розсіювання нерівності для поліпшення якості життя. Таке спрямування на досягнення індивідуальних благ у підсумку сприяє забезпеченню ефективної діяльності організації, а, відповідно, успішність її діяльності показує який вплив вона має на інші організації чи суспільство. Таким чином, користь, створена соціальним

капіталом мереж індивідів, розкривається на рівні цілої організації через її стабільність та корисність для суспільства і вигоди від цього, відповідно, можуть отримувати представники різних рівнів. Яскравим прикладом цього слугують молодіжні організації формату ділових чи професійних асоціацій та спілок, створені з метою долучення тієї молоді, яка ще не отримала освіти та не може професійно працювати в обраній галузі. Членство в цих організаціях є чи не єдиним способом для студентів увійти в професійне середовище, познайомитись з фахівцями, попрацювати у них помічниками чи на волонтерських засадах спробувати надавати перші безкоштовні послуги тощо. І хоча діяльність в цих організаціях надає доступ до ресурсів та зв'язків, однак, паралельно відбувається процес формування цінностей громадянського суспільства, що в сумі є соціальним капіталом.

2. *Сполучаючий* соціальний капітал. В молодіжних громадських організаціях, які генерують соціальний капітал цього типу, об'єднуються молоді люди з різних соціальних сфер, демографічних чи то й етнічних груп. Для них соціальний капітал розглядається як ресурс, котрий міститься у внутрішній структурі організації – в зв'язках між індивідами або групами в межах колективу, і особливо в тих елементах структури, що зміцнюють групову солідарність спільноти та полегшують досягнення колективних цілей, пришвидшують обмін ресурсами, виробництво інновацій, підвищують ефективність організації завдяки наявності «команди». Це допомагає організації не лише розвивати внутрішню організаційну діяльність, а й налагоджувати зовнішньо-організаційні відносини. Аналіз формування сполучаючого соціального капіталу допоможе зрозуміти і виявити потенційні бар'єри на шляху організаційних та суспільних змін та покаже де саме діяльність організації, а відповідно і її членів, буде ефективною в процесі їх реалізації. Специфікою цього типу соціального капіталу є трактування його як механізму полегшення співпраці та кооперації у міжорганізаційних взаємодіях, що, у тому числі, підвищує можливості колективної дії та сприяє реалізації ефективних соціальних проектів.

На індивідуальному рівні сполучний соціальний капітал в цих організаціях відтворюється у взаємодії між членами, що належать до різних організацій, взаємодії між членами організацій та інших людей в громадах. На організаційному рівні – мова йде про відносини між організаціями. Такі організації сприяють мінімізації стигматизації та соціальної ізоляції, адже шанси на успіх кращі, коли люди з різних верств взаємодіють.

Відповідно до нашої гіпотези, за своїми діяльними характеристиками цей тип соціального капіталу створюють молодіжні громадські організації спрямовані на культуру й відпочинок, освіту й наукові дослідження. Проте, варто наголосити, що особливості формування соціального капіталу на цьому рівні не достатньо вивчені. Прикладом діяльності такої організації є створення у Львові «Центру безпеки міста» – експертної групи, мета якої об'єднати громадські організації та ініціативи, військових, працівників органів внутрішніх справ та влади і спільно координувати та здійснювати громадське патрулювання міста. Ціллю діяльності є зниження рівня злочинності, підвищення рівня безпеки та створення єдиного диспетчерського центру, до складу якого, на волонтерських засадах, долучилась велика кількість молодих людей і громадських активістів, які вболівають за покращення життя в місті [7].

3. *Зв'язуючий* соціальний капітал. Організації, які генерують зв'язуючий соціальний капітал, тяжіють до об'єднання людей з владою та мають політичний чи фінансовий вплив. Ці організації часто мають вертикальний зв'язок з формальними інституціями. Соціальний капітал на цьому рівні формується коли відбуваються процеси взаємодії організації з зовнішніми об'єктами комунікації, процес формування іміджу та репутації організації через виконання зобов'язань і домовленостей, ефективне керівництво, налагодження контактів для співпраці, інвестиції у розвиток тощо. Вони описують відносини між людьми, які володіють обмеженими ресурсами, та тими, хто володіє значними ресурсами. Відповідно третій тип організацій генерує такий соціальний капітал, який полегшує доступ до ресурсів. Приклад таких організацій включає і відносини між фізичними особами та людьми, які

займають посади в органах влади, між місцевими організаціями, урядом та великими громадськими організаціями, а також між бізнес-спільнотами та міжнародними донорами. Ці організації характеризуються довірою, що ґрунтується на правильному функціонуванні державних інституцій. Наприклад, чим більше люди очікують, що державні установи будуть реагувати на їх потреби, тим більше вони можуть довіряти іншим. Це твердження вірне і для полегшення співпраці між організаціями [170]. Тут вже оцінюється, як соціальний капітал організацій може включатися в соціальний капітал політичних, економічних, культурних або інших систем, а також як соціальне і політичне середовища можуть вплинути на соціальний капітал або його формування [69].

Згідно нашої гіпотези, цей тип соціального капіталу генерують молодіжні громадські організації, що функціонують в сфері міжнародних відносин, навколишнього середовища та в сфері права, агітаційно-пропагандистської діяльності і політики, та отримують фінансування чи замовлення від великих міжнародних фондів, політичних партій тощо. Прикладами формування такими організаціями зв'язуючого соціального капіталу можуть бути ініціативи організацій – світових донорів. Завдяки їх діяльності, окремі люди, громади та організації можуть отримати доступ до зовнішніх ресурсів, необхідних, наприклад, для фінансування програм по боротьбі з наслідками війни. Таку діяльність в Україні здійснює, наприклад, фонд «Відродження». Даний фонд, співпрацюючи з світовими донорами, виділяє кошти для молодіжних організацій, діяльність яких спрямована на забезпечення прав і свобод усім категоріям громадян в Україні. Зокрема, фондом «Відродження», спільно з Українською Гельсінською спілкою з прав людини, Асоціацією правників України, Спілкою адвокатів України, була створена Українська фундація правової допомоги, діяльність якої сприяє розвитку і поширенню кращих світових практик забезпечення рівних правових можливостей щодо захисту прав і законних інтересів громадян[17].

Потенціал сформованого різнотипного соціального капіталу всередині

молодіжної громадської організації має позитивний вплив як на її внутрішнє, так і на зовнішнє середовище та сприяє інвестуванню в його розвиток, накопичення та реалізацію. Проте, при формуванні соціального капіталу молодіжної громадської організації не достатньо говорити лише про саму організацію. Такі науковці, як Дж.М. Пенінг та К. Лі дискутують щодо твердження, що соціальний капітал є сумою капіталів членів організації, і вважають, що індивіди, як члени організації, формують цю організацію [180], тож, відповідно, потрібно звертати увагу і на індивідуальний соціальний капітал кожного окремого її члена. Безумовно, за допомогою інвестицій в побудову власної мережі зовнішніх відносин окремі індивіди та члени організацій прирощують свій соціальний капітал отримуючи доступ до інформації чи зміцнюючи вплив та солідарність. Інвестиціями у внутрішні відносини члени організації можуть посилювати групову ідентичність та підкріплювати здатність до спільних колективних дій. Інвестування в соціальний капітал організації на рівні зовнішнього середовища формує імідж та репутацію організації, сприяє її ефективності в розвитку суспільних процесів.

Отже, можна виділити ряд характеристик, які будуть впливати на процес формування соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій та слугують чинниками, що визначають взаємозумовленість набутого соціального капіталу членами цих молодіжних громадських організацій та реалізації їхніх життєвих стратегій:

- інтеграція в систему соціальних відносин;
- позиції членів організації та виконувані соціальні ролі в організації;
- доступ до ресурсів.

Інтеграція в систему соціальних відносин. Кожна громадська організація надає певний баланс можливостей вибору та соціальних зв'язків, що утримують людину в цій групі, таким чином сприяючи формуванню її цінностей та зв'язків із різними значимими для неї групами [2, с. 125]. Часто, молодіжні громадські організації є одними з перших добровільних структур, до яких залучається

молодь. Це дає їм можливість сформувати міцні відносини довіри, які допомагають спільно здійснювати формальну організаційну діяльність, а також налагодити тісну неформальну комунікацію. Такий тип соціальних відносин налагоджується між членами організації завдяки їхній праці, базованій на принципах доброї волі та соціальної ініціативи. Незважаючи на широке розмаїття інтересів і потреб членів молодіжної організації у переважній більшості значна частина їх збігається [42].

Не менш важливими в цьому процесі є такі характеристики людського потенціалу, як уміння працювати в команді, впевненість у собі, позитивний настрій, готовність до співпраці, емоційна стійкість, толерантність, відповідальність, здатність прийняти виклик, готовність до змін [1, с. 45]. Специфіка прояву цих характеристик у молодих людей полягає в тому, що вони найкраще проявляються в атмосфері дружніх взаємовідносин. В процесі налагодження дружніх контактів формується і такий тип довіри, який сприяє їхній активності та допомагає формувати індивідуальний соціальний капітал.

Позиції членів організації та виконувані соціальні ролі в організації. Позиція соціального актора у межах молодіжної громадської організації є вирішальною щодо його соціального капіталу. Наявність в громадській організації носіїв певних статусів, виконавців важливих соціальних ролей, власників великих за обсягами ресурсів різного роду, поряд із величиною та гетерогенністю в організації, становить сприятливі умови для накопичення індивідуального соціального капіталу. Завданням керівництва громадської організації є налагодження таких процесів в організації, які б забезпечували всім учасникам певні переваги та сприяли особистісному розвитку.

Доступ до ресурсів (технічні, інформаційні, комунікаційні тощо). Зважаючи на те, що ми розуміємо соціальний капітал як соціальні зв'язки, які існують як всередині громадської організації, так і між різними громадськими організаціями, а також між громадськими організаціями та іншими організаціями, державними установами, соціальними інституціями, то саме громадські організації виконують роль каналів, якими здійснюється обмін

соціальним капіталом між учасниками поля молодіжних громадських організацій та поза ним.

Найчастіше кількість та якість соціальних ресурсів, які молода людина отримує від членства в молодіжній громадській організації, а відповідно і ріст індивідуального соціального капіталу, залежать від статусу особистості, мотивації участі в організації і кола її спілкування. Статус в організації впливає на якість і кількість сформованого соціального капіталу. Щодо мотивації, то на нашу думку, будь-яка добровільна залученість до громадської активності передбачає можливість отримання певної винагороди. Так, із зростанням професіоналізації організації, принаймні для її лідерів та частини функціонерів, робота в громадській організації перетворюється на фахову зі всіма властивими їй наслідками, в тому числі, прагненням до отримання матеріальних винагород. Коло спілкування визначає та надає можливості доступу до людей, які мають вагомий вплив на суспільство, бізнес, владу поза межами організації а за їх допомогою - доступ до інформації про джерела фінансування, роботу тощо.

Таким чином, потенціал сформованих взаємовідносин та накопичених на їх основі ресурсів перетворюється в соціальний капітал який молоді люди можуть реалізувати в своїх майбутніх життєвих стратегіях. Соціальний капітал, здобутий в діяльності громадської організації, належить усім членам організації, а отже, індивідуальний соціальний капітал у процесі свого розвитку і взаємодії формує досить стійку форму соціального капіталу громадської організації [25, с. 103].

2.2 Способи формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях

Одне з найважливіших завдань при аналізі соціального капіталу організацій полягає в тому, щоб визначити основні способи його формування та застосувати соціальні технології, які допомагають ці способи розвивати. Застосування цих технологій допомагає зрозуміти специфіку переходу від рівня

індивідуального соціального капіталу до рівня соціального капіталу організації, що, фактично, і визначає успішність її функціонування, та є ефективним у побудові позитивного соціального капіталу.

Як ми уже визначили, специфіка молодіжних громадських організацій полягає в тому, що в основному їх складають соціально активні молоді люди, які через застосування нових креативних ідей формують соціальні стосунки і впливають на зміни в діяльності самої організації. Однак способи формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, незважаючи на їхню специфіку, діють на тих самих рівнях, що і в будь якій іншій організації: організаційному та індивідуальному. Проте ефекти від дії цих технологій в молодіжних громадських організаціях будуть відмінними.

Такого підходу дотримуються представники неоінституційного напрямку, які, наприклад, аналізують не лише те, як правила регулюють поведінку людей, але і те, як інтереси людей впливають на формальні та неформальні правила, прийняті в організації [76, с. 92]. Зокрема, першим, хто писав про вплив членів організації на саму організацію, був Р. Коуз, який вказував на раціональність та ефективність вибору членів організації в умовах готовності організації створювати сприятливі умови для роботи в ній.

З точки зору формування соціального капіталу, організаційний та індивідуальний рівні формування соціального капіталу не виключають один одного і мають діяти паралельно. Проте, можна спостерігати ефекти успішного генерування капіталу на рівні членів організації і одночасно відсутність формування позитивного соціального капіталу організації з точки зору суспільства. Це створює певну суперечність, яка ускладнює функціонування організації та спричиняє формування соціального капіталу у небажаних для суспільства формах. Така ситуація і на індивідуальному рівні може призвести до формування дисфункційного соціального капіталу.

Прикладом слугують ситуації, коли громадські організації чи добровільні об'єднання громадян створюються для здійснення діяльності, спрямованої на насильницькі дії на ґрунті расової та національної ворожнечі. З 2005 р. в

Україні великої популярності набули молодіжні об'єднання «скінхедів». У Львові діяла організація «Біла Україна», членами якої були молоді люди у віці від 14 до 27 років. Свою діяльність вони спрямовували на «захист» країни від засилля чужинців, зокрема, проводили нетолерантну діяльність, починаючи від образ людей «неслов'янської» зовнішності, і закінчуючи їх побиттями та вбивствами. До лав цієї організації відбирались люди, які і на слові і на ділі готові були до кінця стояти за ідеї організації, дотримуватись суворої дисципліни та бути відданим цілям та задекларованим ідеалам. Діяльність руху «скінхедів» припинилась, коли правоохоронні органи почали переслідувати його учасників за насильницьку діяльність. Доволі велика частина з них перейшла у рух «Футбольних фанатів» [14]. Відданість і згуртованість молоді в межах даного об'єднання дала поштовх для формування соціального капіталу його членів, з притаманними їм нормами, цінностями і довірою. Натомість, для суспільства набутий соціальний капітал в межах організації мав руйнівний характер.

Як вказує Р. Патнам, процес формування соціального капіталу починається з індивіда і піднімається вгору до суспільства. Однак, лише те суспільство в якому існує соціальний капітал організацій, здатне виростити схильних до співпраці індивідів, діяльність яких буде сприяти розвитку свого особистого соціального капіталу і капіталу організації [144]. Та продемонстрований вище приклад показує суперечності у розумінні того, що є позитивним, а що - негативним соціальним капіталом з точки зору суспільства та індивідуалістичних інтересів членів організації.

Таким чином, постає потреба у формуванні таких принципів функціонування суспільства, в яких ціннісні рамки діяльності громадських організацій будуть спрямовані саме на формування позитивного соціального капіталу та уникнення процесів, які породжують його негативне вираження.

Відповідно, постає й необхідність укласти найоптимальніші способи формування соціального капіталу, що розкриватимуть потенціал взаємовідносин в межах організації та відтворюватимуть соціальні комунікації,

організовані в процесі спільної діяльності та відносин довіри.

Отже, **комунікація** є основою для формування соціального капіталу на індивідуальному та організаційному рівнях, а застосування різних технологій оптимізації комунікаційних процесів допомагають її будувати. Загалом, будь-яка комунікація є основою для формування соціального капіталу. Відповідно процес формування соціального капіталу буде відбуватись в таких її площинах:

- розвиток поінформованості;
- налагодження контактів;
- зростання репутації;
- ріст довіри.

Розвиток поінформованості є одним із способів прямих та опосередкованих комунікаційних практик, які сприяють формуванню обізнаності про діяльність молодіжних громадських організацій як ефективних структур громадянського суспільства, та роблять молодіжні організації більш активними гравцями, що здатні чинити суспільний тиск та впливати на зміни в суспільстві. На нашу думку, основними шляхами збільшення поінформованості про молодіжні громадські організації є:

- робота з мас-медіа;
- проведення громадсько-соціальних заходів.

Дія першого способу спрямована на формування переважно соціального капіталу організації, натомість застосування другого способу в підсумку призводить і до формування індивідуального соціального капіталу.

Комунікативні технології у мас-медіа виступають важливим фактором формування громадської думки, свідомості, культури, конструюють імідж індивідуальних та групових громадських акторів, впливають на рівень та ефективність їх громадської участі. Як правило, молодіжні організації вибирають найбільш актуальні проблеми які й привертають до них увагу. Через роботу з мас-медіа вони залучаються в інформаційно-комунікаційну інфраструктуру і таким чином допомагають підвищити соціальний капітал організації, збільшити обізнаність про її діяльність та проблеми, навколо яких

організація об'єдналась. Це сприяє формуванню довіри до організації.

Застосування технологій комунікації у мас-медіа має чіткі цілі:

- розвиток каналів комунікації між організацією та реципієнтами її послуг;
- отримання суспільного визнання місії організації та підтримання громадського інтересу до організації [136, с. 362];
- формування і розвиток довіри до організації;
- створення і підтримання сприятливого клімату для залучення коштів, владних ресурсів;
- інформування і мотивування людей, залучених до діяльності в організації;
- збільшення ефективності організації [106].

Серед основних технологій комунікації, які найчастіше застосовуються молодіжними громадськими організаціями у роботі із ЗМІ можна виділити:

– прес-конференція як один із способів інформування громадськості про майбутні події, досягнення та послуги організації або презентація концепції розвитку організації [88];

– прес-реліз як базовий елемент співпраці медіа та молодіжних організацій – це спосіб створення позитивної інформації про діяльність організації, яка потребує миттєвого висвітлення та донесення інформації до цільової аудиторії;

– статті в газетах як інструмент контрольованого інформування громадськості про діяльність молодіжної організації. Сама організація переважно не може написати статтю в друковані ЗМІ чи створити відеоролик для телебачення, але може запропонувати журналістам надати ексклюзивну інформацію про події, які є надзвичайно актуальними з точки зору діяльності молодіжної організації;

– виступи на радіо і телебаченні, що дають можливість громадським лідерам та діячам розповісти про організацію в ключі, який найкраще відображатиме її діяльність. Часто такі виступи мають візуальний супровід, що допомагає реципієнту даної інформації наочно побачити результати діяльності цієї організації чи громадського лідера;

– робота в соціальних інтернет-медіа з метою позиціонування організації в

онлайн-просторі, поширення результатів роботи своєї діяльності, а також залучення нових аудиторій та пошук різних видів ресурсів.

До непрямих видів комунікаційних практик у роботі в медіа відносять діяльність молодіжних організацій в Інтернеті та соціальних мережах. Інтернет – це місце, де люди отримують широкий і швидкий доступ до різних джерел інформації, спілкуються, дискутують, розвивають віртуальні відносини, що при зустрічі перетворюються на реальні. Завдяки Інтернету організації мобілізують географічно, соціально і професійно роз'єднаних однодумців. Інтернет дозволяє мінімізувати організаційні й інформаційні витрати, надає можливості по фандрайзингу та прямому маркетингу суспільно-громадських ідей, сприяє підтримці вільної від суспільних стереотипів дискусії. Соціальні мережі своєю чергою стають певною мірою інформаційним відбитком громадянської активності, оскільки саме цей канал комунікації використовується для поширення ідей, об'єднання однодумців у спільноти (як віртуальні, так і реальні), організації заходів та координації зусиль. Практично всі суспільно значущі події та явища, до яких були залучені молодіжні організації, залишають певний інформаційний відбиток у соціальних мережах [110]. Український науковець В. Недбай зазначає, що соціальні мережі є істотним елементом формування віртуального соціального капіталу. Зокрема читання інформації та реєстрації на форумах, а також коментування соціальних подій створюють соціальну систему, активні і пасивні учасники якої здобувають соціальний капітал. Це відбувається через вивчення соціальних норм, прийнятих у віртуальному співтоваристві, а також шляхом одержання доступу до потрібної інформації та знайомства з активними учасниками [73, с. 155]. Євромайдан та організація волонтерського руху в Україні були найяскравішими прикладами реалізації громадських ініціатив в соціальних мережах, в яких відбився високий рівень самоорганізації, координації і взаємодії громадян.

Пряма і опосередкована робота з медіа допомагає розвивати інформаційно-комунікаційну інфраструктуру громадянського суспільства, що включає: професійні і об'єктивні новинні, аналітичні ресурси, продукти та

сервіси, канали міжсекторної комунікації, систему інституційної пам'яті та базу знань громадянського суспільства. В Україні прототип комунікаційної інфраструктури громадянського суспільства вже існує у вигляді хаотичної сукупності інформаційних ресурсних порталів, комунікаційних майданчиків, груп у соціальних мережах, які динамічно розвиваються та виконують важливу функцію – розвиток поінформованості про громадські та суспільні події [99].

Іншим способом поширення інформації про організацію є *безпосередня реалізація нею соціальних і громадських заходів*, що свідчать про її активність. Проведення громадсько-соціальних заходів передбачає розвиток молодіжної організації як певної платформи для діяльності, формування та реалізації її заходів. Особливо це стосується нових видів діяльності, що змушує молодих людей шукати інноваційні методи їх виконання. Це вимагає застосовувати винахідливість, творчість та креативність, а в кінцевому результаті здійснювати діяльність, а тим самим і привносити зміни в суспільство. Сучасні громадські організації виводять індивіда одразу на мезорівень суспільної активності (вплив на формування громадянського суспільства, організація громадських заходів, спілкування з широкою мережею людей), що, в свою чергу, поступово складає та диференціює життєві та культурні стилі і створює соціокультурне середовище, котре сприяє формуванню соціального капіталу [66, с. 62]. Залучившись до діяльності в організації, індивід отримує можливість змінити свій статус та отримати доступ до раніше недоступних для нього ресурсів. Якщо члени громадської організації об'єднані спільними ідеями та інтересами, що породжують спільні для них норми поведінки, то це зумовлює існування єдиних традицій, спільних об'єднуючих моментів в ставленні до дійсності та певної спільної поведінки, що і формує спільні цінності та інтереси і робить громадську організацію полем для реалізації набутого індивідуального соціального капіталу та формування власне загально-організаційного соціального капіталу [42].

Налагодження контактів є видом технологій комунікації і сприяє формуванню внутрішньо- та зовнішньо-організаційних мереж. Від формування

внутрішніх мереж залежить розвиток соціального капіталу членів організації, натомість від формування зовнішніх мережових зв'язків залежить формування соціального капіталу молодіжних організацій. Мережні зв'язки забезпечують доступ до ресурсів, перетворюючи великі обсяги зв'язків на численні, різноманітні і вигідні контакти, що є соціальним капіталом, який формує молодіжну організацію як поле для його реалізації [82, с. 166].

Як нами зазначено, одними із прямих способів налагодження персональних контактів є *реалізація безпосередньо запланованих програм і заходів організації*, а також відвідування виставок, форумів, презентацій громадських організацій та їх заходів. Така діяльність допомагає формувати близькі контакти з іншими громадськими активістами, представниками різних професійних сфер, зокрема медіа, державного та комерційного сектору тощо. Індивід вступає в організацію і отримує можливість спілкуватись з людьми, до яких в звичайних умовах немає доступу, та вести ті види діяльності, знання та навички для яких інші люди здобувають отримуючи додаткову освіту. Саме тому громадські організації стають певними «платформами» де молода людина отримує доступ до керівництва, організацій та структур, а також дає певний ступінь свободи та саморозвиток. Функціонування та розвиток сформованої мережі міжособистісних контактів відкриває молодим людям доступ до раніше не доступних ресурсів індивідів, завдяки чому, члени даної мережі отримують додаткові переваги-вигоди (економічні, інформаційні, культурні тощо) у порівнянні з іншими. Молоді люди, які є активними членами громадських організацій, мають легший доступ до потрібних їм ресурсів через вищий ступінь довіри до них. Такий тип відносин є результатом сформованого індивідуального соціального капіталу. Паралельно, сама громадська організація, в обличчі цих людей, здобуває своїх прихильників, волонтерів, членів, спонсорів тощо. Молодіжна громадська організація, як відкрита система, залежить від зовнішнього середовища через отримання фінансування від держави та донорських організацій, налагодження контактів з партнерами, пошук реципієнтів її послуг та залучення членів і волонтерів до її діяльності.

Такі зв'язки орієнтовані на будівництво соціального капіталу через зміцнення соціальних зв'язків серед своїх членів, реципієнтів, груп, громади, урядових установ, приватного сектору та інших громадських організацій [168].

Одними із технологій налагодження внутрішньоорганізаційних контактів є здійснення *«тімбілдінгів»* та *модерування корпоративної культури*. Технології «тімбілдіngu» спрямовані на згуртування членів організації з метою формування навиків ефективної спільної роботи. Натомість модерування корпоративної культури молодіжної громадської організації сприяє розумінню членами організації мети та цілей організації, спільному відтворенню основних норм організації, які сформувались у внутрішніх комунікаціях. Усі елементи корпоративної культури є базовою ланкою формування соціального капіталу організації, адже це групові технології спільного вироблення життєвих цінностей і норм, підтримуваних всіма членами організації [71, с. 2]. Вони виробляються на основі неформальних зв'язків, таких як проведення відпочинку, взаємодопомога та солідарність, довіра до колег та інших організацій. Формування і декларування основних принципів корпоративної культури має вирішальний характер для ефективної роботи молодіжної громадської організації.

Іншим видом налагодження контактів є різні *технології непрямої взаємодії*, які стали доступними завдяки *інформаційним технологіям*. Зокрема, ці технології діють через роботу соціальних мереж, проведення вебінарів та представлення організації на сайтах і форумах в Інтернеті. Специфіка цього виду налагодження контактів полягає в тому, що відбувається ознайомлення про діяльність організації чи її членів в режимі «один до багатьох» [181, с. 63]. Молодіжна громадська організація є носієм певних цінностей та культурних стилів, а її члени виступають їх виразниками. Присутність організації та громадських діячів в Інтернет-середовищі сприяють притягуванню її цільової аудиторії через формування цільових повідомлень та розуміння подібності задекларованих дії і цінностей. Наприклад, «лайкання» повідомлень громадських діячів у Фейсбуці заочно знайомить двох соціальних акторів між

собою, що дає можливість розпочати соціальний контакт та в подальшому звернутись за порадою чи допомогою. Цей механізм діє у взаємному порядку.

Як ми уже зазначали, Інтернет-середовище сприяє збільшенню соціального капіталу, який спочатку формується через віртуальні соціальні зв'язки, але через тривале споглядання за діяльністю організації виводить ці зв'язки в реальну взаємодію, що сприяє росту репутації організації.

Зростання репутації молодіжної громадської організації, з точки зору побудови соціального капіталу організації, сприяє її суспільному визнанню та формує образ організації як ефективної структури громадянського суспільства. З точки зору формування індивідуального соціального капіталу, зростання репутації організації збільшує цінність участі молоді в ній, адже робота в визнаній організації сприяє поглибленню ідентифікації індивідів з цією організацією. На нашу думку, першочергово, на зростання репутації організації впливає рівень та прояв масштабності її діяльності, який повинен віднайти вираз та публічну оцінку у певній формі, адже молодіжна ініціатива зазвичай залишається поза увагою громадськості, державних органів чи медіа.

Суспільне визнання організації поєднує в собі такі збалансовані компоненти:

- позитивні оцінки діяльності організації, одержувані від сторонніх організацій, членів організації або громадськості;
- позитивні оцінки діяльності організації засобами масової інформації.
- авторитет організації, що виявляється в довірі до неї, та пошуку інформації про організацію та її діяльність різними соціальними групами, у тому числі і тими, котрі не входять у число її учасників [28, с. 33].

Формування репутації організації є результатом та послідовним етапом розвитку поінформованості про діяльність організації, про що ми згадували вище. Відповідно, зростання репутації молодіжної організації повинно будуватись навколо соціальних технологій формування та донесення інформації про молодіжну організацію, як самою організацією, так і її членами.

Зростання репутації молодіжної організації починається з формування іміджу організації, який проявляється в виборі певного виду діяльності, визначенні цільової аудиторії та надаваних послуг, формуванні організаційної атрибутики та моделей поведінки її членів. Завдяки вдало сформованому іміджу, відбувається укорінення позитивної репутації організації, оскільки він допомагає доносити до цільових аудиторій переваги від залучення до діяльності молодіжної організації, інформацію про якість послуг, які вона надає та результати її діяльності в суспільстві. На цьому етапі важливим атрибутом є постійне інформування громадськості, медіа тощо, про діяльність та досвід організації. Це відбувається на основі двох способів: за допомогою онлайн інструментів, а також при безпосередній комунікації. Онлайн-інструментами, які сприяють росту репутації організації є: блоги, сайти, онлайн медіа, соціальні мережі. Успішна побудова репутації молодіжної організації залежить і від створення комунікаційних планів та стратегій роботи з медіа, формуванні ПР-кампаній та відповідності діяльності молодіжної організації задекларованим ціннісним постулатам. Натомість в прямій комунікації, репутація організації формується в постійному підтвердженні норм і цінностей, сформованих в організації, через поведінку її членів, а також в наданні позитивних рекомендацій реципієнтами її послуг. Відповідно, від принципів відбору членів організації та відповідності їх поведінки сформованим в організації ціннісним засадам та нормам, залежить і репутація організації.

Зростання репутації організації впливає також на розвиток членів організації. Зокрема, це сприяє визнанню їх як «громадських діячів» та надає можливість просування себе як певного бренду. Для прикладу, в Україні існує проект «The Ukrainians», який розповідає про успішних українців, серед яких є багато громадських діячів відомих незалежно від громадських організацій і які є сформованими індивідуальними брендами. Чимало з них є вихідцями з молодіжних організацій, зокрема відомий український історик Ярослав Грицак [117, с. 35].

Наявність та зростання репутації сприяють *росту довіри*. Формування довіри в межах громадської організації має два напрями розвитку і впливає, як на функціонування організації, так і на якість персональних міжособистісних контактів членів організації. Довіра в мережі міжособистісних контактів впливає на якість внутрішньо групових зв'язків, інтегрує групу, формує сприятливий соціально-психологічний клімат, ініціює спільні дії, тобто відтворює такі відносини, як: згуртованість, співпраця, взаємодопомога, підтримка, згода [157, с. 422]. Проте, в молодіжних громадських організаціях довіра вибудовується по-іншому ніж в інших організаціях. Особливістю відносин довіри, сформованих в молодіжних громадських організаціях є те, що вони формуються на основі дружніх зв'язків. Доволі часто, для молодих людей саме молодіжні громадські організації є одними з перших добровільних структур до яких вони залучаються. В процесі налагодження дружніх контактів, формується і той тип довіри, який сприяє їхній активності та допомагає формувати спільний соціальний капітал.

Проявом зовнішньої довіри до молодіжної організації виступають її імідж та репутація сформовані на основі її ж діяльності. Процес росту довіри в суспільстві до громадських організацій відбувається дещо складніше і довше, та передбачає такі елементи:

- автентична комунікація. Рівень поінформованості громадськості про діяльність молодіжної організації повинен відповідати реальним процесам, які відбуваються в організації;
- ціннісні засади. Заходи організації і поведінка її членів повинні відповідати задекларованим цінностям в організації;
- дієвість у здійсненні соціальних програм. Формування якісного кінцевого продукту молодіжними організаціями, які дають впевненість цільовій аудиторії, на яку спрямована її діяльність, у гарантованій доступності для неї наявних суспільних ресурсів і надійному захисті на випадок кризи [31, с. 72].

Виділені нами способи формування соціального капіталу властиві усім молодіжним громадським організаціям, адже громадська організація виступає

як певна система, що вносить елемент впорядкованості у відносини між членами організації та її керівництвом, налагоджує процес використання людських та соціальних ресурсів, спрямовує громадську активність та вмотивованість кожного елемента системи на формування та акумуляцію соціального капіталу, а також виконує об'єднувальну функцію усіх цих елементів та процесів в межах єдиної системи. Поєднання та оптимізація перелічених комунікаційних процесів у побудові соціального капіталу, сприяє продукуванню саме позитивного соціального капіталу на кожному рівні її діяльності.

Таким чином, розглянувши індивідуальні та організаційні способи формування соціального капіталу, важливим є проаналізувати як саме відбувається процес накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях і який вплив має реалізація соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій на розвиток їх особистого соціального капіталу і на ефективність діяльності організації.

2.3 Накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях

Характерною ознакою сучасних молодіжних громадських організацій є надання можливості молодим людям, які вступають в цю організацію, не лише скористатися вже наявним в них соціальним капіталом, але і добровільно авансувати у творення нового соціального капіталу, погоджуючись із цілями діяльності та правилами цих організацій. Наявність таких характеристик вказує на те, що саме той соціальний капітал, який молодь формує на даний момент, стане важливим ресурсом, який вона в подальшому використовуватиме для свого особистого, професійного та соціального становлення [27, с. 210].

Процес творення індивідуального та соціального капіталу організації можливий через його накопичення та реалізацію. Соціальний капітал який не використовується з часом втрачає свою цінність. Тому накопичення та успішна

реалізація соціального капіталу та його конвертація у інші види капіталу, можливі лише при постійному його застосуванні та використанні.

Накопичений соціальний капітал в полі молодіжних громадських організацій дає можливість кожній молодіжній організації виступати агентами даного поля у наданні необхідної підтримки усім членам для колективного забезпечення та відтворення суспільних благ. Водночас, усвідомлення молоддю переваг та недоліків від залученості до молодіжної громадської організації, а також готовність вкладати свій особистісний потенціал у її розвиток, сприяють становленню даної організації як ефективної структури громадянського суспільства та роблять її успішною в полі молодіжного громадського сектору.

На індивідуальному рівні накопичений соціальний капітал в молодіжній організації стає трампліном, стартом для її членів у формуванні і реалізації майбутніх життєвих стратегій, адже переважно час перебування в громадській організації збігається з періодом первинної соціалізації, коли молоді люди ще не мають визначених життєвих траєкторій та реалізованості в житті.

Молодіжні громадські організації постійно потребують нових людей, їхніх ідей та потенціалу. Часто молодь бажає і потребує реалізації власних ініціатив, але не завжди знає, як це ефективно зробити, не має досвіду у пошуку ресурсів і саме громадські організації надають такі можливості або допомагають в цьому. Долучившись до організації індивід отримує ряд можливостей, які йому надає молодіжна громадська організація. Зокрема, це інституційні рамки організації, які індивід може використовувати для реалізації організаційних та приватних проектів та включення у соціальні відносини з тими, хто має владу, приймає рішення, що надає йому доступ до ресурсів тощо. З свого боку, молодь надає свій потенціал і нові креативні ідеї для їх втілення в межах організації. Персональні соціальні зв'язки індивіда також можуть прийматись організацією як певні гарантії, які дають самій організації доступ до ресурсів. Не менш важливим є вплив соціальних зв'язків на процес визнання та адаптації нового члена. Залучаючись до певної соціальної групи індивід добровільно погоджується поділяти цінності та інтереси цієї групи, що дає не тільки

емоційну підтримку, але й сприяє виникненню довіри до новачка [85].

Відповідно до цього, накопичення соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій відбувається як на рівні особистих комунікацій між усіма учасниками організаційної взаємодії, так і на вищих рівнях системної інтеграції. Це дало нам можливість сформувати схему процесу накопичення соціального капіталу в молодіжних організаціях, який складається з 4 етапів;

- набування персональних соціальних зв'язків у межах організації;
- здійснення внутрішньо-організаційної діяльності організації;
- розвиток певного напрямку чи галузі в громадському секторі;
- реалізація соціального капіталу для формування подальших типів життєвих стратегій та просування у соціальній ієрархії суспільства (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Процес накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях

На *першому етапі* накопичення соціального капіталу в молодіжній громадській організації відбувається нагромадження персональних соціальних зв'язків. Цей етап починається з моменту приходу чи офіційного вступу молодої людини в громадську організацію. Індивід починає формувати

уявлення і оцінку про себе як про особистість, отримує певну впізнаваність в громадському секторі, його починають ідентифікувати з організацією та тим видом діяльності, який він здійснює. Для молодшої людини починається формування і набування індивідуального соціального капіталу, проте це ще не означає, що вона буде його використовувати. Незважаючи на те, що це лише етап початкового накопичення соціального капіталу, однак уже відбувається отримання індивідами цілого ряду переваг та бонусів. Зокрема молоді люди отримують приналежність до певної організації, впізнаваність і публічність. Приналежність до організації дає доступ до використання імені, символіки та атрибутики організації, її інформаційної бази, а також можливість отримувати інформаційні розсилки тощо. Також члени організації використовують знання та досвід старших членів або ветеранів.

Розуміння для чого необхідно використовувати соціальний капітал приходить до молодшої людини через конструктивні зв'язки з іншими людьми, які можуть бути досягнуті через наявність соціального капіталу в організації. Саме це сприяє тому, що члени громадських організацій переходять в своїй діяльності до другого етапу накопичення соціального капіталу, спрямованого вже на розвиток соціального капіталу організації.

На *другому етапі* накопичення соціального капіталу відбувається в процесі здійснення діяльності організації з метою забезпечення її зовнішнього і внутрішнього розвитку. На цьому рівні створюються та підтримуються умови для розвитку соціального капіталу організації.

Внутрішня діяльність організації забезпечується завдяки об'єднуючій формі соціального капіталу (bonding). Зазвичай молодіжні організації потребують постійного оновлення кадрів в силу того, що тривалість участі в цих організаціях не є довгою. Відповідно, залучення нових членів та волонтерів до діяльності в організації є важливою умовою розвитку внутрішньо-організаційного соціального капіталу. Також важливим аспектом внутрішнього розвитку організації є регулярні зібрання членів організації. Вони забезпечують обговорення ідей щодо майбутньої діяльності, поточних проблем,

організаційних аспектів, а також представлення членами організації своїх досягнень, проблем, пов'язаними з організацією проектів, потреб у допомозі та порадах, контактах та ресурсах, які вони потребують для здійснення заходів організації. Регулярні зібрання членів молодіжних організацій, на яких відбуваються як формальні, так і не формальні обговорення, забезпечують цілісність самої організації.

Також, процес навчання членів організації є ще одним важливим моментом накопичення соціального капіталу. Члени організації, завдяки отриманню нових знань та вмінь, формують розуміння суті громадянського суспільства та специфіки громадської діяльності та здійснюють свою діяльність вже на основі знань, які вони отримали на тренінгах чи навчальних програмах. Прикладом може слугувати програма «Управління неприбутковими організаціями», яка реалізовується в Українському Католицькому Університеті. За підсумками проходження цієї навчальної програми, молода людина – член громадської організації, отримує знання про інструменти розвитку громадської організації та механізми функціонування громадянського суспільства, які втілює в своїй громадській діяльності.

Ще одним потужним інструментом накопичення соціального капіталу є відтворення сформованої корпоративної культури. Це проявляється в оцінках організації, відповідальності у виконанні проектів, мотивації до діяльності в цій організації, привнесенні нових ідей у її розвиток. Наявність перелічених ознак вказує на сформовану корпоративну культуру, а відповідно і соціального капіталу організації.

Важливо також наголосити, що для розвитку внутрішнього середовища в організації є формат спільного проведення дозвілля, що забезпечує становлення сприятливого соціально-психологічного клімату в організації, а також вироблення довіри та тих зв'язків, які в майбутньому можуть сприяти просуванню у системі соціальної стратифікації чи перерости у відносини дружнього приватного характеру.

Зовнішня організаційна активність показує можливості організації в

контексті залучення ресурсів поза організацією через сполучні форми соціального капіталу (bridging). Накопичення соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій в межах своєї зовнішньої діяльності проявляється через здійснення таких заходів та програм:

- реалізація організацією зовнішніх подій;
- висвітлення в медіа заходів, які проводяться організацією;
- розширення проектів та ідей;
- пошук коштів;
- залучення експертів.

Під реалізацією зовнішніх подій маються на увазі усі заходи, які здійснюються членами організації в межах своєї діяльності в ній. Кожна молодіжна громадська організація формує перелік заходів в залежності від своєї специфіки та напрямку діяльності. Члени організації долучаються до вже сформованих проектів на основі своїх особистих вподобань, зацікавлень, хобі, або пропонують свої ідеї, які можуть мати і відмінне від діяльності організації спрямування. Для успіху проекту молодіжної громадської організації та поінформованості реципієнтів послуг та громадськості, він повинен отримати потужне висвітлення в ЗМІ. З метою залучення медіа представників для висвітлення заходу саме конкретної молодіжної громадської організації, члени молодіжних організацій повинні проявляти здібності пошуку прямих зв'язків з представниками медіапростору, налагодження комунікацій, написання статей тощо.

Розвиток зовнішньої діяльності молодіжної громадської організації відбувається також через *співпрацю з іншими громадськими організаціями*. Це паралельно сприяє і налагодженню нових видів комунікацій для її членів. Однією із причин пошуку партнерських організацій є розширення сфери діяльності організації та реалізація нових проектів, що вимагає залучення учасників з відповідними для цього кваліфікаціями з інших організацій. Пошук організації-партнера потрібен і для отримання гранту. Для членів молодіжних організацій робота в проекті до якого долучені люди з інших організацій є

також елементом збільшення соціального капіталу через налагодження зв'язків як суб'єкта організаційної діяльності.

Реалізація проектів організації вимагає залучення коштів. Одним з варіантів залучення коштів є отримання спонсорської допомоги. Залежно від потреб проекту членам організації потрібно домовлятися зі спонсорами, власниками приміщень, владою та іншими впливовими особами. Це допомагає членам організації розвивати та реалізовувати особисті навички в контексті кризового менеджменту, креативного мислення, швидкої адаптивності та презентаційних навичок. Таким чином, громадські організації дають молодим людям знання механізмів фандрайзингу, навчають молодих людей основам залучення коштів для реалізації заходів організації, дають легальний доступ до різних бізнес-структур та їх керівництва.

Іншим способом залучення коштів для ведення громадської діяльності є участь в тендерах або грантах. Отримання грантових коштів допомагає організації вести постійну діяльність, планувати заходи організації на довший період, забезпечувати оплату праці найманим працівникам та експертам, тобто забезпечувати повноцінне функціонування організації і займатись розвитком галузі, в якій працює ця організація. Прикладом ефективної реалізації грантових коштів є побудова громадськими організаціями власних тренінгових центрів з метою постійного проведення заходів. Київська молодіжна організація «Приятелі дітей» на отримані грантові кошти обладнала саме такий центр, де діти можуть навчатись, займатись творчістю і розвиватись.

Проте, практика отримання грантових коштів може нести і деструктивний характер в роботу молодіжних громадських організацій. Зокрема, існують громадські організації, які займаються «грантоїдством» і отримані кошти використовують на власні приватні цілі, не сприяючи розвитку ані організації, ані галузі в цілому. Основна проблема тут полягає в тому, що немає чітких критеріїв визначення які організації є «грантоїдами» і як оцінювати якість та корисність для громади кінцевого продукту, який вони видають.

Також, члени молодіжних організацій мають можливість реалізовувати

соціальний капітал через спілкування з експертами, яких організація залучає для обміну досвідом, навчання новим вмінням та надання компетентних послуг.

Накопичення соціального капіталу, який втілюється у відносинах членів однієї молодіжної громадської організації з представниками інших соціальних груп забезпечує формування «зовнішнього», «сполучаючого» соціального капіталу, (bridging), що є основою для переходу організації на третій рівень накопичення соціального капіталу.

На *третьому етапі* відбувається розвиток певної галузі чи напряму діяльності. Тут вже більше увага зосереджена не на індивідах чи самій організації, а на тій сфері чи ділянці, в якій організація задекларувала свою діяльність. Можна сказати, що проходження та успішність цього етапу визначається результатами діяльності як самої організації, так і її членів на двох попередніх етапах.

Така направленість діяльності громадської організації, спрямованої на розвиток галузі чи сфери, першочергово притаманна вузькоспеціалізованим молодіжним громадським організаціям. Часто молоді люди бачать низький рівень життя, соціальні, економічні та екологічні проблеми та вирішують діяти, щоб змінити не лише своє життя, а й життя регіону, країни. Саме тому, вони вступають у вузькоспеціалізовані організації, які надають їм можливість долучитись до певних проектів і таким чином впливати на здійснення структурних змін.

Вузька специфіка діяльності організації та висока обізнаність і компетентність членів організації в галузі діяльності, дає можливість здійснювати громадський контроль членами цих організацій щодо роботи держави по розвитку галузі, надавати оцінку діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у прийнятті державно-управлінських рішень через громадський моніторинг та громадську експертизу, проведення круглих столів і конференцій, підготовку пропозицій та рекомендацій, прийняття резолюцій та звернень. На початку 2014 р. громадські активісти отримали достатньо широке «вікно можливостей» для проведення нагальних

реформ, громадських експертиз та моніторингів. Проте більшість організацій громадянського суспільства через обмежені ресурси, брак досвіду, знань та відсутність фахівців, на превеликий жаль, надають продукт низької якості.

Іншим способом накопичення соціального капіталу членами організації на цьому рівні є їхня участь у регулярних громадських дискусіях для обміну досвідом та обговорення ситуації в суспільстві щодо надання послуг, включаючи законодавчі нововведення і тенденції розвитку галузі як всередині країни, так і в світі. Члени молодіжних організацій напрацьовують спільне бачення відповідних позицій щодо методів діяльності та розвитку громади у напрямку, в якому вони працюють.

На цьому етапі молодіжна громадська організація закріплює свої позиції в полі молодіжних громадських організацій у двох площинах. З одного боку вона формується як ефективна дієва структура, яка сприяє розвитку громадянського суспільства, з іншого - вона може перерости під свої суспільної діяльності, виконати своє суспільне завдання і її активність стає мінімальною. Якщо цю громадську організацію не очолить новий лідер, це може стати основою для припинення її діяльності, або занурення у свою внутрішню діяльність, не завжди корисну чи ефективну для суспільства.

Іноді члени молодіжних організацій на цьому етапі викристалізуються як громадські активісти, які сформували свій індивідуальний соціальний капітал. Вони володіють достатньою кількістю знань, вмінь, досвіду, щоб на його основі розвиватись, започатковувати інші види діяльності, інвестувати у реалізацію свого індивідуального соціального капіталу тощо, тобто формувати свої життєві стратегії та просуватись у суспільній ієрархії.

Четвертий етап надає можливість членам організації накопичувати і конвертувати соціальний капітал у інші види капіталу та паралельно здійснювати реалізацію набутого соціального капіталу з метою формування подальших життєвих стратегій та просування у соціальній ієрархії суспільства. Як ми вже зазначали, якщо організація залишилась активним гравцем у полі молодіжних громадських організацій, то на цьому рівні накопичений

соціальний капітал організації сприяє розвитку організації як успішної структури громадянського суспільства. З іншого боку, накопичений індивідуальний соціальний капітал членів організації впливає на формування їхніх життєвих стратегій в процесі його реалізації.

Здійснюючи аналіз впливу накопиченого соціального капіталу членами молодіжних громадських організацій на побудову їхніх життєвих стратегій, першочергово ми зупинимось на розгляді самого поняття «життєвої стратегії».

Життєва стратегія – спосіб організації людиною власного життя, спроможність до приведення життєвих умов у відповідність з власними цінностями і індивідуальною своєрідністю. В основі життєвої стратегії особистості лежать ціннісні орієнтації людини. Цінність можна визначити як будь яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе [111, с. 219-228].

Дослідницький інтерес щодо формування життєвих стратегій молоді пов'язують із зростаючим різноманіттям каналів та способів соціалізації молоді та входження її в доросле суспільство; зростаючою різноманітністю форм, як загальної, так і професійної освіти; розвитком специфічного молодіжного ринку праці та способів первинного працевлаштування молоді; різноманіттям шлюбно-сімейних відносин та стилів життя. До стилів життя ми також відносимо участь молоді і у різного роду молодіжних громадських організаціях.

Аналізуючи процес формування життєвих стратегій молоді, першочергово звернемось до аналізу процесу формування життєвих стратегій в соціологічному дискурсі загалом. У вітчизняному науковому просторі дослідженням стратегій життя займаються такі вчені як В. Ядов, Ю. Резнік, Т. Резнік, К. Абульханова-Славская, О. Злобіна, В. Тихонович та ін. Виокремила поняття «стратегія життя» К. Абульханова-Славская і визначила його як принципову, реалізовану в різних життєвих умовах, обставинах здатність особистості до з'єднання своєї індивідуальності з умовами життя, до її відтворення і розвитку [2, с. 120].

Комплексний критерій соціологічної типологізації життєвих стратегій формується на основі таких інституціональних ознак:

- соціально-економічного становища;
- способу виробництва та трансляції культурних стандартів;
- системи регулювання та контролю, соціального характеру (колективної ментальності) [89].

Відповідно, у соціологічному дискурсі можна виділити такі три концептуальні підходи до сутності та природи життєвих стратегій:

по-перше, вихід на поняття «стратегія життя» через соціально-психологічну зрілість особистості [2];

по-друге, за допомогою виділення особливої ролі домагань і соціальної активності при оформленні перспективного життєвого вибору [65, с. 17];

по-третє, життєві стратегії виступають як критерій реальної стратифікації суспільства.

З точки зору першого підходу розуміння життєвої стратегії визначається як динамічна система перспективного і довготривалого орієнтування актора в майбутньому житті, з метою її перетворення в певному соціокультурному просторі [86]. Отже тут ми розуміємо, що життєві стратегії направляють і орієнтують поведінку особистості протягом тривалого часу і являють собою ідеалізоване відображення майбутнього життєвого шляху, узагальнений вираз не тільки спрямованості орієнтації, але і способів, шляхів орієнтації соціального стану.

Відносно другого підходу, тут вельми актуальним концептом у проектуванні наших дослідницьких типів життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій є концептуалізація процесу становлення життєвих стратегій відомим дослідником з питань молодіжної тематики Ю. Зубком. Автор, відзначає, що формування життєвих стратегій сучасної молоді відбувається в умовах ризику та в умовах нестабільності системи, отже, переважаючим індикатором у формуванні життєвих стратегій є активність молоді [49]. В контексті цього концептуального напрямку українські соціологи

О Злобіна та В. Тихонович виділяють два типи життєвих стратегій: стратегія виживання та стратегія життєвого творення [47, с. 72]. Автори аналізують різні адаптації до перетворень в українському суспільстві, виділяючи дихотомію життєвих стратегій: від добровільної успішної та позитивної до примусової адаптації.

Відповідно цього підходу життєві стратегії розглядаються як вектор, спрямованість поведінки індивіда чи соціальної групи, що ґрунтується на життєвих уявленнях, цілях та домаганнях. У свою чергу, останні базуються на самоідентифікації особистості, на усвідомленні нею власних потреб та ресурсів їхнього домагання. Такі ресурси мають особистісний та інституціональний характер. І. Шепеленко розглядає типологію життєвих стратегій на основі аналізу соціальної активності, цілей та ціннісних орієнтацій, що домінують у соціальній групі, методів і засобів реалізації цих цілей. Автор робить висновок, що життєві стратегії перебувають під впливом трансформаційних процесів у суспільстві, з одного боку, та певним чином впливають на хід і результати цих змін – з іншого [113, с. 60-64].

Як бачимо, доволі поширеним є трактування стратегій життя як свідомого ціленаправленого та довгострокового планування індивідуальним агентом власного життя.

У рамках третього підходу можна виділити праці соціологів Л. Беляєвої, Т. Заславської, Ю. Левади, Н. Коваліско С. Макєєва та інших. На цьому рівні життєві стратегії можна вивчати через призму трансформаційної поведінки на різних рівнях. Перший рівень складають індивідуальні поведінкові стратегії, другий – типи стратегій, що практикуються різними категоріями або соціальними групами, і третій – цілісні соціальні практики, в яких беруть участь багато взаємодіючих груп. Зокрема, автором зроблений ґрунтовний аналіз масових індивідуальних поведінкових стратегій, що мають вплив на трансформаційний процес, наслідки для суспільства. Т.І. Заславська виділяє чотири масштабні класи стратегій: досягнення, адаптації, регресивна та руйнівна стратегії [20, с.246].

Найбільш наближено стратегії життя молоді, сформовані під впливом соціального капіталу набутого в молодіжних громадських організаціях відображені в стратегіях «досягнення», які спрямовані на підвищення індивідуального і сімейного статусу, мотивацію підвищення благополуччя, професійного просування, політичної кар'єри, покращення якості і способу життя, зростання соціального престижу тощо.

Дослідники поділяють соціально-обумовлені чинники формування життєвих стратегій молоді на чинники макро-, мезо- і мікрорівня. До основних чинників макрорівня відносять перехід до цінностей постмодернізму (свобода, індивідуалізація вибору стилю життя, самовираження). На мезорівні формування життєвих стратегій залежить від чинників регіонального соціокультурного середовища. Логічно, що чим більший територіально-виробничий та соціокультурний потенціал регіону, тим більше у людини можливостей залучення до культури, отримання освіти та соціальної мобільності [59]. Мікрорівень формування життєвих стратегій молоді залежить від чинників, які пов'язані зі зв'язками молодих людей із різними значимими для них групами та особами. Такими групами також виступають молодіжні громадські організації, їх лідери та інші учасники.

У нашому розумінні визначення життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій поєднується в рамках другого і третього підходів. Під «життєвими стратегіями членів молодіжних громадських організацій» ми розуміємо спрямованість поведінки членів молодіжних громадських організацій, що ґрунтується на життєвих уявленнях, цілях та домаганнях, сформованих під впливом громадської активності в молодіжній громадській організації.

Отже, на четвертому етапі накопичення соціального капіталу членів молодіжних організацій відбувається не лише його накопичення, а й паралельна реалізація набутого соціального капіталу через формування своїх життєвих стратегій. На цьому етапі ці процеси є органічно взаємопов'язаними.

Таким чином, членство у молодіжній громадській організації дає

можливість молодій людині реалізувати життєві стратегії через взаємовплив соціального досвіду людей, що існують в єдиному соціокультурному просторі, та соціально обумовлених чинників. Сучасні громадські організації виводять своїх членів одразу на мезорівень суспільної активності (вплив на процеси формування громадянського суспільства, здійснення різного роду заходів, спілкування з широкою мережею людей), що в свою чергу поступово складає та диференціює життєві та культурні стилі, створюючи соціокультурне середовище, котре сприяє формуванню та реалізації різних стратегій життя [66].

Формування життєвої стратегії під впливом молодіжної громадської організації передбачає розуміння життєвих шансів індивіда як комплексного набору певних варіантів та способів побудови життя. Потенційні життєві шанси можна розглядати крізь призму можливостей вибору та зв'язків із соціальним оточенням. Тобто кожна громадська організація надає певний баланс можливостей вибору та соціальних зв'язків, що утримують людину у цій групі та сприяють формуванню зв'язків людини із різними значимими для неї групами та цінностями [59]. Отже, першочергово відбувається накопичення соціального капіталу, який кожна молода людина може реалізувати в своїй подальшій життєвій траєкторії. Акумуляований соціальний капітал в молодіжній громадській організації загалом сприяє підвищенню обізнаності індивіда про можливості щодо майбутньої життєвої кар'єри [118, с. 200], а реалізація життєвих стратегій відбувається у відповідності з його уявленнями про мету, сенс життя та власне місце у суспільстві.

Реалізація набутого індивідуального соціального капіталу на цьому рівні, першочергово розпочинається з його використання для забезпечення суспільних та особистих потреб. Зокрема, в забезпеченні особистих потреб – це використання індивідуальних контактів на основі яких індивід може отримати певні матеріальні вигоди. Участь молоді в діяльності громадських організацій не завжди є безкорисливою, оскільки платою за неї є отримання певних як матеріальних, так і нематеріальних винагород. Зокрема, здобуття на перших

порах таких винагород як похвала за виконану діяльність, отримання нового досвіду та вмінь, в майбутньому стають тим підґрунтям, яке дає можливість не тільки вести певну професійну діяльність, а й допомагає у здобутті та реалізації влади і таким чином трансформується у цілком матеріальні вигоди для молодшої людини. Так, більшість представників управлінського апарату у нинішній Львівській міській раді мають значний досвід попередньої діяльності у громадських організаціях. Зокрема, можна виділити, що чинний мер міста Львова, А. Садовий здобув нинішню посаду значною мірою завдяки активності громадської організації „Самопоміч”, організатором та лідером якої він став саме під час проведення передвиборчої кампанії. Таким чином, діяльність в громадських організаціях сприяє не лише накопиченню соціального капіталу, а й дає можливість використання його для здобуття цілком матеріальних ресурсів, зокрема індивідуального добробуту [91, с. 378].

Також члени громадських організацій можуть отримувати матеріальні блага через реалізацію прямої нематеріальної цілі. Наприклад, це може бути надання безоплатної правової допомоги громадянам. Для реалізації такої цілі активісти повинні знайти кошти, щоб забезпечити умови, в яких вони зможуть здійснювати консультування громадян. Здійснюючи таку діяльність, члени громадських організацій, які працюють в правовій сфері, можуть консультуватись зі своїми колегами з тих питань, в яких вони є мало компетентними, якщо це їм потрібно у вирішенні справи. Проте, така діяльність надає їм можливість вести постійну практику та сформуватись як фахівці в певній галузі. Отриманий досвід дає їм можливість вести професійну приватну практику. Часто такі молоді люди, відкриваючи свої приватні юридичні приймальні, не залишають громадських організацій, або ж з часом вступають в нові громадські організації. Вихідці з громадського сектору вступають в громадські організації для здійснення системних змін з метою показати свою соціальну відповідальність.

Також на цьому рівні члени молодіжних громадських організацій можуть використовувати громадські організації та їх соціальний капітал для втілення

певної своєї соціальної ідеї. Прикладом слугує організація у м. Львові проекту «Велосипедом на роботу», яку реалізували різні громадські організації, проте ідея цього заходу була незалежно запропонована громадським активістом, який формально не належить до жодної організації.

Ще одним позитивним прикладом реалізації накопиченого соціального капіталу як членами організацій, так і самими організаціями, є фінансування донорськими фондами Інтернет-платформ, де громадські організації можуть, як створювати соціальний капітал, так і його реалізовувати. Члени молодіжних організацій знаходять там для себе всю необхідну інформацію про стан та розвиток громадянського суспільства та третього сектору в Україні. На нашу думку, результати діяльності таких порталів полягають в тому, що вони роблять зміни сталими, а не точковими. Прикладами таких суспільно-громадських порталів є «Гурт» та «Громадський простір». Цінність цих ресурсів тільки зростає, адже з них можна почерпнути інформацію про події від громадських, культурних діячів та активістів. На нашу думку, такі ресурси є прикладами створення соціального капіталу на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Отже, аналіз процесу накопичення соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, показує, що часто члени молодіжних організацій застрягають на першому етапі набування зв'язків для використання їх в приватних цілях. Вони формують доволі велику базу корисних контактів, проте, не вміють та не мають навиків подальшої реалізації соціального капіталу для розвитку соціального середовища. Це і стає причиною того, що перехід від рівня індивідуального соціального капіталу на рівень соціального капіталу організації не відбувається. Це вимагає від нас обґрунтувати та методологічно виправдати застосування соціального капіталу до аналізу молодіжних громадських організацій як капіталогенеруючих структур та здійснити вивчення впливу набутого соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях на побудову життєвих стратегій членів цих організацій.

Відповідно, в третьому розділі ми проаналізуємо та систематизуємо

підходи та методики вимірювання соціального капіталу в соціологічному дискурсі з метою формування та апробації власної методики дослідження соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій. Аналіз оцінки життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій допоможе зрозуміти ступінь поведінкової активності індивідів як щодо себе, так і щодо громадських організацій.

Висновки до розділу 2

У другому розділі нами окреслено специфіку формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях і проаналізовано процес накопичення соціального капіталу в полі молодіжних громадських організацій.

Поле молодіжних громадських організацій функціонує з метою розвитку молодіжної громадської активності, формування певних молодіжних культур, які впливають на розвиток громадського сектору та галузі функціонування молодіжних громадських організацій, а також на формування індивідів з притаманними їм певними життєвими позиціями. Відповідно, в нашому розумінні молодіжна громадська організація розглядається як багатовимірна соціальна структура, яка органічно розвивається паралельно з кожною молодою людиною, таким чином формуючи соціальний капітал організації, але й водночас вона істотно залежить від особистісних характеристик кожного із своїх членів, надаючи їм можливості для формування особистісного потенціалу та нагромадження соціальних ресурсів.

Для аналізу молодіжних організацій за сферами їх діяльності нами обрано Міжнародну класифікацію некомерційних організацій в якій виділено дев'ять груп організацій. Вказані групи нам слугуватимуть основою в проведенні досліджень щодо виявлення впливу соціального капіталу на формування типів життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій у м. Львові.

Систематизуючи молодіжні громадські організації за типами їхньої діяльності, сформовані гіпотези про здатності молодіжних громадських організацій формувати об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий типи соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях. Формуванню об'єднуючого типу соціального капіталу сприяє згуртування молоді на основі спільних інтересів, потреб та проблем з метою забезпечення особистих благ. Специфікою сполучаючого типу соціального капіталу є те, що він виступає механізмом полегшення співпраці та кооперації на внутрішньому і зовнішньому рівні діяльності певної організації, що у тому числі підвищує можливості колективної дії та сприяє реалізації ефективних соціальних проектів. Зв'язуючий соціальний капітал формується, коли відбуваються процеси взаємодії організації з зовнішніми об'єктами комунікації, процес формування іміджу та репутації організації, через виконання зобов'язань і домовленостей, налагодження контактів для співпраці, спільної діяльності, інвестицій у розвиток тощо.

На основі виділення специфіки формування соціального капіталу молодіжних організацій ми визначили такі характеристики, які впливають на процес формування індивідуального соціального капіталу членів молодіжних організацій: 1. інтеграція в систему соціальних відносин; 2. позиції членів організації та виконувані соціальні ролі в організації; 3. доступ до ресурсів. Індивідуальний соціальний капітал, який людина здобула в діяльності громадської організації, у процесі свого розвитку і взаємодії формує досить стійку форму соціального капіталу громадської організації.

Основні способи формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях реалізуються завдяки медійним та особистісним каналам оптимізації комунікаційних процесів у середовищі молодіжної організації та сприяють розвитку поінформованості, налагодженню контактів, зростанню репутації та росту довіри до організації.

Процес накопичення соціального капіталу в молодіжних організаціях складається з чотирьох етапів: набування персональних соціальних зв'язків у

межах організації; здійснення внутрішньо-організаційної діяльності організації; розвиток певного напрямку чи галузі в громадському секторі; реалізація соціального капіталу для формування подальших типів життєвих стратегій та просування у соціальній ієрархії суспільства. Кожен з цих етапів визначає рівень, тип та якість відповідного йому соціального капіталу і показує, як відбувається перехід від формування індивідуального соціального капіталу, спрямованого на досягнення особистих благ та формування майбутніх життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій, до рівня формування соціального капіталу організації, спрямованого на досягнення суспільних благ.

Таким чином, молодіжні громадські організації розглядаються нами як осередки формування, акумуляції та реалізації соціального капіталу. Практична значимість та виправданість застосування концепту соціального капіталу до дослідження молодіжних громадських організацій вимагає опрацювання та апробування власної методики емпіричного дослідження соціального капіталу молодіжних громадських організацій.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТОВИХ І ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1 Підходи та методики вимірювання соціального капіталу

Вимірювання соціального капіталу дає можливість науковцям і практикам повною мірою розкрити його характеристики і потенціал. Проте в сучасному соціологічному дискурсі часто виникають полеміки з приводу підбору оптимальних підходів та методик для практичного дослідження соціального капіталу, зважаючи на усю складність цього феномену.

Провідні експерти Світового Банку зазначають, що соціальний капітал досліджувався за багатьма методиками і наразі немає можливості сформулювати єдину методику для його вимірювання. Це зумовлено рядом обставин. Зокрема, найбільш повні визначення соціального капіталу є багатограними, оскільки включають різні рівні та одиниці аналізу. Спроба виміряти такі неоднозначні поняття як «співробітництво», «довіра», «мережа», «організація» чіткими і прямими індикаторами є проблематичною, що зумовлює необхідність розробляти нові методики в процесі вимірювання різних аспектів соціального капіталу [152]. Саме таке завдання ми реалізовуємо у нашій роботі при вимірюванні соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях.

Складність вимірювання соціального капіталу пов'язана також із тим, що виникають суперечності у розрізненні форм, джерел і наслідків його функціонування. Наприклад, довіра зазвичай розглядається як складова соціального капіталу. Деякі автори прирівнюють відносини довіри до

соціального капіталу (Ф. Фукуяма), деякі розглядають довіру як форму соціального капіталу (Дж. Коулман, Р. Патнам), інші – як колективне майно, набуте у результаті формування соціального капіталу (Н. Лін). Англійський економіст П. Кольєр зазначав, що соціальний капітал важко, якщо не неможливо, виміряти безпосередньо, тому для його емпіричного вираження необхідним є використання непрямих індикаторів [167]. І хоча безпосередньо виміряти соціальний капітал складно, проте, на наш погляд, його можна досліджувати через його потужні ефекти, а вибір індикаторів для вимірювання соціального капіталу потрібно шукати в рамках концепцій, широті одиниць спостереження та можливостей використовуваного методу.

Ще однією специфікою вимірювання соціального капіталу є те, що його обчислення на макрорівні дає мало користі для більшості тих досліджень, які вимірюють соціальний капітал на мезо- та мікрорівні, що вже апелює до контекстної специфіки вимірювання соціального капіталу [199]. Зокрема, такі дослідження не можуть виміряти способи реалізації соціального капіталу набутого індивідуальними акторами в межах певної організації та проаналізувати позитивне чи негативне застосування соціального капіталу.

Соціальний капітал є настільки складним поняттям, що його важко представити на основі вимірювання однією методикою. Численні параметри вимагають формування різних індикаторів, що в сукупності підвищує їхню ефективність у процесі вимірювання [15, с. 18]. Також у процесі формування методик вимірювання цього феномену закладені концептуальні протиріччя, зокрема, чи може соціальний капітал бути виміряний на індивідуальному чи суспільному рівні.

Зважаючи на це, а також у відповідності до теоретико-методологічної бази, в зарубіжній і вітчизняній соціологічній науковій літературі сформувалося три альтернативних підходи до вимірювання соціального капіталу. Перший пропонує досліджувати соціальний капітал як соціетальну характеристику на рівні всього суспільства. Другий підхід базується на вимірюванні обсягу і структури мережі в організаційних та соціальних мережах. Третій підхід бере за

основу вимірювання соціального капіталу на індивідуальному рівні.

Соцістальний методологічний підхід застосовується до вимірювання соціального капіталу на рівні всього суспільства і основний акцент у вимірюваннях відводиться дослідженню рівня довіри у суспільстві як найближчому показнику до соціального капіталу, а також через рівень співробітництва та ресурсності соціального капіталу [192]. В цих методиках вимірювання акцентується на культурній специфіці соціального капіталу [196, с. 45].

Мезорівневий методологічний підхід застосовується для вимірювання ступеня участі у формальних суспільних групах, організаціях та в неформальних мережах; ключовими показниками тут є мережі, цінності і норми [192].

Індивідуальний методологічний підхід використовується при вивченні природи та форм взаємозв'язків між індивідами в межах організації, досліджує сутність використання соціального капіталу як мікромеханізму для пояснення соціальних процесів мезо- або макрорівнів [210].

Важливим моментом у конструюванні методик дослідження соціального капіталу на кожному рівні є вибір відповідного методу. Так, зокрема, при побудові різного роду індексів соціального капіталу застосовуються кількісні опитування або ж дані, зібрані в ході загальнонаціональних чи міжнаціональних досліджень. Натомість при конструюванні методик дослідження індивідуального соціального капіталу застосовують якісні методики дослідження, що дає змогу виміряти внутрішні характеристики індивідуальних акторів у процесі формування ними соціального капіталу. Методиками вимірювання організаційних чи соціальних мереж є застосування процедури мережевого аналізу.

На нашу думку, певний успіх і прийнятність тієї чи іншої методики залежить від ряду умов:

1. Чіткого розуміння контексту і мети вимірювання соціального капіталу.
2. Широти одиниць спостереження.

3. Характеру і спрямованості індикаторів.
4. Місцевих умов, при яких будуть застосовані індикатори.
5. Різномірності джерел, форм і наслідків соціального капіталу.
6. Інтерпретації і використанню вимірювальної інформації.

Австралійські науковці Дж. Онікс та П. Булен стверджують, що соціальний капітал можна виміряти, подолавши усі обмеження вимірювальних методик, якщо спрямованість індикаторів буде націлена на вимірювання відносин і очікувань, через пояснення, записування та спостереження за діями і заходами, та через порівняння інтерпретацій людей, як це відбулось, або як вони очікують, що це відбудеться [178].

Здійснюючи аналіз методологічних підходів до вимірювання соціального капіталу на *соцієтальному рівні*, на наш погляд, можна виділити певні способи конструювання практичних методик, які застосовуються в цих підходах:

1. Побудова індексів соціального капіталу;
2. Ґрунтовне вивчення окремих складових соціального капіталу.

Науковці, які при вимірюванні соціального капіталу виходять з того, що це явище багатовимірне і його адекватна оцінка може бути здійснена тільки з урахуванням всіх характеристик, для вимірювання використовують індекси соціального капіталу. Вони конструюються на основі певної системи показників та даних світових, моніторингових досліджень. Зокрема, це може бути обчислення індексу довіри, а також підрахунок числа груп (асоціацій, партій, громадських організацій, громад, місцевих спільнот та ін.) та їхніх членів, які об'єднуються індексом розвитку громадянського суспільства [74, с. 145]. Застосування таких методик дає змогу оцінити розвиток соціального капіталу як у межах окремої країни, так і на рівні здійснення порівняльного аналізу особливостей формування соціального капіталу в декількох країнах.

Інша група науковців, конструюючи методики вимірювання соціального капіталу на соцієтальному рівні, зосереджується на окремих складових цього феномену, і ґрунтовно вивчає їхню роль у процесі створення соціального капіталу та виявлення його впливу на якісні зміни життя людей.

В процесі побудови індексів соціального капіталу важливим є сформувати правильні індикатори, які дозволять зробити висновки щодо місцевих, державних та національних рамок [174]. Деякі автори застосували різні індикатори соціального капіталу в різних контекстах, такі як:

- довіра (Дж. Брем і В. Ран, Ф. Фукуяма);
- членство в організаціях (К. Вельзель і Р. Інглегарт);
- членство в організаціях та довіра (П. Норріс, Р. Патнам);
- членство в організаціях, довіра та норми взаємності (відносини «реципрокності») (М. Кессіді та Д. Нараян);
- мережеві ресурси (С. Грутаерт, М. Моррис, А. Крішна та Н. Упхофф).

Р. Патнам, Р. Леонарді та Р. Нанетті одними з перших почали застосовувати індекси до вимірювання соціального капіталу. Зокрема, індекс соціального капіталу в Італії вони будували на основі чотирьох індикаторів: кількість громадських організацій, читання газет, явка на референдумах, преференції голосування [78].

У своїх подальших дослідженнях Р. Патнам, аналізуючи відмінності у соціальному капіталі в різних штатах США, розраховує обсяг соціального капіталу та будує його індекс через два показники: членство в громадських організаціях та індекс довіри. Він використовує такі індикатори: інтенсивність залученості в життя спільноти чи організації; громадська активність; благодійна і добровільна діяльність; неформальна соціалізованість; рівень міжособистісної довіри. У праці «Гра у кеглі наодинці: занепад соціального капіталу в Америці» Р. Патнам ставить у пряму залежність обсяг соціального капіталу та масштаби діяльності громадських організацій [188].

Приклад використання індексів соціального капіталу можна знайти і в працях не раз вже згадуваного Ф. Фукуями. Зокрема, для характеристики впливу груп на зовнішнє середовище він застосовує показники «радіусу недовіри», які характеризують зовнішнє враження суспільства про ті чи інші групи, громадської організації. Сформований Ф. Фукуямою індекс показує, що високоорганізована екстремістська група може мати високий рівень групової

взаємодії, проте її соціальний капітал буде негативний і знижуватиме соціальний капітал всього суспільства [74, с. 143].

Ще один методологічний підхід до вимірювання соціального капіталу розробила П. Норріс. Для формування комплексної методики дослідження соціального капіталу вона намагалась простежити міру взаємозалежності як структурних, так і культурних компонентів соціального капіталу одночасно; Патнамівської концептуалізації соціального капіталу; членства в добровільних асоціаціях та рівня генералізованої довіри. Авторка намагалась враховувати неофіційне почуття приналежності тією ж мірою, що і офіційне членство. На основі взаємозалежності цих показників дослідниця здійснила типологію суспільств за рівнем соціального капіталу.

П. Норріс взяла за основу результати 3 хвилі Світового дослідження цінностей (World Values Study), проведеного в 1995–1998 рр. [176, с. 111], щоб порівняти рівень соціального капіталу 47-ми країн, серед яких було представлено широкий спектр країн, що розвиваються, а також показники низки високорозвинених індустріальних суспільств. Методика Норріс спрямована на визначення таких факторів: рівень задіяності населення країни у роботі громадських організацій та асоціацій; рівень особистої довіри, що становить базу соціального капіталу; узагальнені індикатори політичної участі та громадянської взаємодії як залежних змінних. Вплив соціальних мереж та довіри на рівень демократичності суспільства, на думку П. Норріс, можна безпосередньо виміряти, обчисливши рівень взаємозалежності індексу соціального капіталу та індексу ефективності демократичних інститутів [175].

Два інші методологічні підходи також здійснюють комплексне вивчення даного феномену. Зокрема, це дослідження, що його проводили науковці Д. Нараян та М. Кессіді в африканських республіках Гані та Уганді (Глобальний Вимір Соціального Капіталу) [173, с. 59] та вимірювання соціального капіталу, котре здійснював Світовий Банк [155]. Методика Д. Нараян та М. Кессіді, розроблена на аналізі даних Світового дослідження цінностей, Барометру соціального капіталу та Індексу національного здоров'я,

містить сім вимірів: характеристики груп; загальні норми; духовна єдність; щоденне спілкування; сусідські зв'язки; волонтерство; довіра.

Своєю чергою американські соціологи Р. Інглегарт і К. Вельзель на основі аналізу даних Світового дослідження цінностей проаналізували, якою мірою членство в громадських організаціях і участь у протестних акціях (демонстраціях, бойкотах, несанкціонованих страйках та пікетуванні держбудівель), приносить загальносуспільні громадянські вигоди. Упродовж 1980–2000-их рр. цей напрямок аналізу обмежувався дослідженням 12-ти постіндустріальних країн, оскільки, за даними досліджень, зростання деінституціоналізованих форм громадської активності пов'язане зі спадом членства в громадських організаціях і характерне лише для постіндустріального світу. Проте, для здійснення більш масштабного аналізу Р. Інглегарт та К. Вельзель категоризували всі суспільства, охоплені Світовим дослідженням цінностей, типологізували їх на п'ять груп та досліджували п'ять типів кореляцій з громадською активністю у кожній з цих груп [207].

На увагу заслуговує низка досліджень у Сполучених Штатах Америки. Методологічною базою цих досліджень стала побудова індексів соціального капіталу на основі таких індикаторів:

- міжособистісна довіра і громадська участь та впевненість в політичних інституціях (Дж. Брем і В. Ран, 1997 р.) [128];
- участь в громадських організаціях, волонтерська діяльність, розмови з батьками і друзями та довіра до вчителів (М. Шнайдер, 1997 р.) [194];
- членство у різноманітних громадських організаціях (Дж. Беррі та К. Портні, 1997 р.) [185];
- взаємна довіра та готовність діяти заради спільного блага (Р. Семпсон, 1997 р.) [190].

Подальше вивчення соціального капіталу виходить за рамки США, науковці зосереджують свою увагу на його вимірюванні в країнах Азії та Африки. На основі мультиплікативних індексів було сформовано наступні індикатори щодо вимірювання соціального капіталу в різних країнах.

Так, в Танзанії Д. Нараян та Л. Прітчет на основі індикаторів членства в організаціях, різномірності серед членів організацій і їхньої задоволеності функціонуванням організацій досліджували зв'язок між соціальним капіталом і економічними показниками домогосподарств [172].

В Індії було проведено низку досліджень соціального капіталу. Зокрема, М. Морріс для вивчення ролі соціального капіталу у боротьбі з бідністю використовував такі індикатори: активність жінок у роботі організацій; кількість читачів газет; явка на виборах [169]. А. Крішна та Н. Упхофф вимірювали соціальний капітал на основі показників, що спонукають людей до взаємовигідних колективних дій [159].

Дослідження соціального капіталу в Індонезії (С. Грутаерт), що мали на меті з'ясувати, як соціальний капітал впливає на добробут домогосподарств, в основі мали такі індикатори: кількість членів у групі; внутрішня неоднорідність групи; залучення учасників до ухвалення важливих рішень [147, с. 4].

Дослідник Р. Роуз здійснював вимірювання соціального капіталу в Росії. Він розцінював соціальний капітал, як запас формальних і неформальних соціальних мереж, що їх індивіди використовують для вироблення чи розподілу товарів і послуг та для забезпечення певних потреб [189].

Л. Ларанце вивчав можливості збільшення соціального капіталу на прикладі діяльності громадських організацій у сільських районах Бангладешу, що, відповідно, мало би сприяти підвищенню економічних можливостей бідних жінок цих регіонів [160].

Над формуванням методик вимірювання соціального капіталу працюють не лише науковці в межах своєї дослідницької діяльності. Уряди країн та великі установи (Світовий Банк) сформували свої методики, за якими здійснюють вимірювання соціального капіталу та його аспектів.

Зокрема, свої комплексні методики сформували дослідники зі Світового Банку на основі 6-ти індикаторів соціального капіталу [54], Національне бюро статистики Великої Британії – на основі створення матриці вимірювання соціального капіталу, що базується на узгодженому визначенні соціального

капіталу [137, с. 16]. Канадський уряд скористався методикою, сформованою у Великобританії, та адаптував її до потреб Канади [130, с. 4]. Цікавим є підхід, який застосовують в ЄС. Він передбачає дослідження соціального капіталу на різних рівнях (макро-, мезо- і мікрорівні) із застосуванням різних індикаторів на кожному рівні [195].

В Україні було здійснено декілька спроб емпіричного вимірювання соціального капіталу, проте вони не набули систематичного характеру через відсутність фінансування та зацікавлення цією тематикою на рівні держави та науково-дослідних установ. Методологічні підходи, застосовані в Україні, орієнтовані на визначення сформованості соціального капіталу на рівні цілої країни, а також спрямовані на з'ясування ролі цього феномену у формуванні громадянського суспільства, натомість ми не знайшли досліджень, які б вимірювали соціальний капітал індивідуальних акторів.

Зокрема, А. Бова розробив методику дослідження соціального капіталу в Україні на основі методик, запропонованих Центром вивчення громадської політики університету Стречклайд (Глазго, Шотландія) та Австралійським інститутом вивчення сім'ї (Мельбурн, Австралія), а також на основі даних моніторингових опитувань, здійснених Інститутом соціології НАН України [8, с. 46]. Для розрахунку соціального капіталу України дослідник сформував такі інтегральні індикатори: «участь населення у громадських організаціях», «довіра до соціальних інститутів та суб'єктів». Ці індикатори є базовими і в західних дослідженнях соціального капіталу [9, с. 71].

Ще одним прикладом дослідження соціального капіталу є вивчення його функціонування у сільських громадах. Таке дослідження було проведено у рамках Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерством у справах міжнародного розвитку Великобританії (DFID) [115].

Дослідники О. Захарченко та В. Головатенко у 2003–2004 рр. здійснили вивчення життєздатності сільських громадських організацій [46]. Науковці досліджували соціальний капітал на прикладі сільських громад та їхньої участі у громадських організаціях.

Також Український незалежний центр політичних досліджень здійснив експертне опитування «Соціальний капітал сьогодні: стан розвитку організацій громадянського суспільства» з метою виявлення позицій представників аналітичних центрів, громадських організацій, бізнес-асоціацій та журналістів щодо процесів формування та розвитку соціального капіталу в середовищі організацій громадянського суспільства через оцінку рівня взаємодовіри та співпраці інститутів громадянського суспільства [87].

На противагу різноманітності та множинності теоретичних підходів, емпіричні дослідження соціального капіталу дивовижно схожі в одному важливому аспекті. Коли мова йде про участь у громадському житті, всі компаративні дослідження соціального капіталу фокусуються на членстві в добровільних об'єднаннях, таких як благодійні, екологічні, професійні, освітні та інші організації. Загальновизнано, що громадянська позиція, яка включає міжособистісну та генералізовану довіру, використовується як один із індикаторів соціального капіталу. Однак не достатньо лише досліджувати соціальний капітал на макрорівні всього суспільства, адже соціальний капітал формується і на індивідуальному рівні. Проте методик, які спрямовані на вивчення соціального капіталу індивідуальних акторів є дуже мало. Зокрема, нас цікавлять методики, які спрямовувались на вивчення індивідуального соціального капіталу членів громадських організацій.

На *мезорівневому рівні* вивчення соціального капіталу здійснюється через вивчення формалізованих характеристик мережі. Зокрема, якщо мова йде про організацію, то це буде аналіз контрактів організації, взаємодії організації з іншими організаціями, яких типів ці організації, який є річний оборот організації та її кількісний склад. Через формалізовану сторону організаційної діяльності можна побачити усіх суб'єктів, з якими взаємодіє ця організація, і через них вимірювати соціальний капітал організації. Тут можна дослідити не лише розмір мережі, а й її структуру, наповненість різними капіталами. Також застосування методик дослідження соціального капіталу на рівні організації дає можливість вимірювати репутаційні та іміджеві характеристики цієї організації,

довіру до організації, лояльність до організації та лояльність самої організації до своїх членів тощо. Застосування оптимальних методик, які допоможуть виміряти соціальний капітал через запропоновані характеристики вимагатиме поєднання елементів методик з маркетингу та менеджменту. Зокрема це можуть бути чисті методики дослідження організації та осмислення їх крізь призму соціального капіталу.

Вимірювання соціального капіталу на *індивідуальному рівні* можна здійснювати, застосовуючи методику «Генератор імен, позицій та ресурсів». Ця методика вважається поширеним методом збирання інформації про особистісні соціальні мережі, зокрема про місце індивіда в них, доступ до ресурсів, людей та їхніх статусів. До неї звертаються Н. Лін та М. Дулін [41, с. 10].

За допомогою генератора позицій можна здійснити ідентифікацію місця розташування індивіда в мережі та оцінити, наскільки близько чи як далеко актор знаходиться від стратегічного розташування, яке може давати доступ до цінної інформації. Мережеве розташування вимірюється через такі показники, як щільність, розмір і відстань. Наприклад, під відстанню розуміється те, що краще пов'язані люди отримують більший прибуток. Ця методика дає можливість виміряти доступ до професій членів особистісної соціальної мережі. Використання генератора позицій дає можливість виміряти рівень соціального капіталу в особистій соціальній мережі через показники індексу кількості доступних позицій та найвищої доступної позиції. Генератор позиції також дає змогу ідентифікувати ієрархічну структуру зв'язків, до яких людина має доступ через соціальні мережі [6, с. 90].

Аналіз індивідуального соціального капіталу з точки зору вкладених ресурсів дає можливість зосередитися на оцінці таких ресурсів інших учасників мережі, як багатство, влада, статус та на можливостях індивідів доступу до них. Н. Лін визначає два типи «вбудованих» ресурсів: мережеві ресурси і контактні ресурси [161, с. 37]. Мережеві ресурси включають: діапазон ресурсів між зв'язками (або «відстань» між найбільшим і «найменшим» цінними ресурсами); найкращі можливі ресурси в мережі чи зв'язках; варіативність і неоднорідність

ресурсів у мережах; склад ресурсів. Контактні ж ресурси представляють цінні ресурси у вигляді контактів, зв'язків, що допомагають у конкретних діях.

Генератор імен допомагає визначити зв'язки людини або список імен, з якими людина обговорює певні питання, або хто допомагає людині у вирішенні тих чи тих проблем. Є два види генератора імен: міжособистісний та контекстний. Міжособистісний дає інформацію про близькі групи індивідів, такі як сусіди, колеги, родичі. Контекстний дає загальну інформацію про персональні контакти індивідів у мережі. М. В. ван дер Гааг недоліки цієї методики вбачає у тому, що коло спілкування може обмежуватися кількома людьми, а це не дозволяє сформувати персональну мережу та, відповідно, отримати переваги від потенційних наявних ресурсів цієї мережі [206].

Прикладом досліджень, які були спрямовані на вивчення соціального капіталу на мезо- та мікрорівні є дослідження, проведені в Уганді, з метою вивчення ролі громадських організацій у боротьбі з наслідками ВІЛ/СНІДу. Дослідження фокусувалися на двох громадських організаціях: ТАСО (організація підтримки хворих на СНІД) та Інформаційний центр СНІДу (організація, що сформувалась для здійснення тестування на СНІД). Методика цього дослідження передбачала проведення глибинних інтерв'ю з членами організації, спостереження за діяльністю в межах організації та аналіз даних, звітів, інших письмових джерел, отриманих від організації. Ці організації було вибрано на підставі ефективності їхньої діяльності в даній галузі та тривалості часу роботи [170, с. 53]. У процесі застосування цієї методики відбувалось постійне генерування інформації, як отриманої в процесі якісних опитувань face-to-face, так і загальностатистичних відомостей.

Використання такої методики, у поєднанні з якісними методиками, дає можливість дослідити, яке спрямування має реалізація соціального капіталу на рівні індивідуальних акторів, його позитивне чи негативне спрямування та виявити механізми конвертації соціального капіталу в інші види капіталу.

Зважаючи на багатогранність феномену соціального капіталу та низьку дослідженість цього явища на рівні молодіжних громадських організацій, з

метою його глибшого вивчення ми сконструювали авторську комплексну методологію дослідження формування та реалізації соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях м. Львова (див. табл. А.2). Вона включає три взаємопов'язані, але, водночас, повноцінні дослідження, які передбачають вивчення формування та реалізації феномену соціального капіталу в молодіжних організаціях у якісно-кількісному вимірі.

3.1.1. Методологія дослідження формування соціального капіталу молодіжних громадських організацій. Для опрацювання оптимальної методології об'єктивного аналізу формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях м. Львова, на нашу думку, потрібно використовувати інтегрований мезо- та мікрорівневий підходи. Застосування мезорівневої теорії, інтегрованої з мережевого (Д. Коулман) і організаційного підходів (Д. Кноук, М. Усланер), дало змогу об'єктивно вивчити можливості формування молодіжними громадськими організаціями м. Львова таких типів соціального капіталу як об'єднуючий, сполучаючий, зв'язуючий. Досліджуючи організацію як мережу, ми прослідкували включеність окремих членів організації в соціальні мережі; відносини у мережах; типи ресурсів та доступ до ресурсів у мережі. Застосування мікрорівневої теорії соціального капіталу, сформованої з ресурсного (Н. Лін, Г. Лоурі) та інтеракційного (Х. Флапа, Пола М. де Граафа) підходів, дало змогу дослідити спільність цінностей, які узгоджені із цілями організації; норми і правила поведінки, що сприяють співробітництву; рівень довіри як всередині організації, так і за її межами, що дозволяє одержувати доступ до обмежених ресурсів і полегшує досягнення організаційних цілей.

Розуміння процесів капіталогенерування в молодіжних громадських організаціях дає можливість дослідити, як молодіжні громадські організації виступають полем для формування індивідуального соціального капіталу і як набутий соціальний капітал впливає на вибір варіантів реалізації життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій м. Львова.

Концептуальний підхід, який закладений у виконання наступного

завдання дослідження, що полягає у виявленні типів життєвих стратегій членів молодіжних організацій, базується на тому, що життєві стратегії молоді формуються завдяки акцентуванню особливої ролі домагань та соціальної активності при оформленні перспективного життєвого вибору (Ю. Зубко, О. Злобіна, І. Шепеленко).

Ефективність такої методології передусім ґрунтується на виокремленні та аналізі різних форм соціального капіталу та його складових на рівні молодіжної громадської організації. Враховуючи всю складність предмета нашого дослідження, для його глибшого вивчення було сконструйовано авторську методику, яка включає в себе три етапи та передбачає послідовне проведення трьох взаємопов'язаних соціологічних досліджень.

Перший етап методики передбачав здійснення емпіричного аналізу соціального контексту діяльності молодіжних громадських організацій у м. Львові. Для реалізації цього етапу проведено статистичний аналіз діяльності молодіжних громадських організацій у м. Львові, який доповнено вторинним аналізом соціологічних даних щодо оцінки структурних та діяльнісних характеристик функціонування молодіжних організацій у м. Львові.

Проведений статистичний аналіз виявив кількісні показники реєстрації громадських організацій та молодіжних громадських організацій зокрема, тенденції росту об'єднань та типи діяльності. Аналіз соціологічної інформації відбувався на основі співставлення і порівняння даних декількох соціологічних проектів. Зокрема, це проведений автором Моніторинг «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями у Львівській області», реалізований на базі Львівського обласного молодіжного центру в 2006–2007 рр.; соціологічне дослідження представників громадських організацій м. Львова «Взаємодія представників громадського сектору із органами місцевого самоврядування», проведеного в березні 2011 р. Інститутом міста Львова, та двома дослідженнями, реалізованими кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка. Зокрема, якісне соціологічне дослідження методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю

з членами молодіжних громадських організацій Львова у 2013 р. та вивчення результатів четвертої хвилі «Омнібусного» дослідження у 2015 р.

Провівши соціологічний аналіз з'ясовано думки та обізнаність молоді про молодіжні громадські організації, які діють у регіоні, про сфери і напрями їхньої діяльності, доцільність та ефективність цих організацій та залученість молоді до їхньої роботи. За результатами соціологічного дослідження вдалося встановити, як молодь оцінює взаємодію громадських організацій з органами державної влади, а також визначити частоту та якість висвітлення питань, пов'язаних з молодіжною тематикою та діяльністю молодіжних громадських організацій у ЗМІ. Аналіз результатів четвертої хвилі «омнібусу» показав рівень громадської активності львів'ян загалом, їхню поінформованість про молодіжні громадські організації та сфери їхньої діяльності, рівень довіри до громадських організацій та практики громадського життя львів'ян.

Другим етапом нашої методики дослідження формування соціального капіталу в молодіжних організаціях було проведення кількісного інтернет-опитування колишніх членів молодіжних громадських організацій за допомогою методики «Генератор імен, позицій і ресурсів». За допомогою даного методу можна з'ясовувати *ресурсні форми* соціального капіталу, а саме: доступ до інформації, яка міститься в соціальних зв'язках, між членами організації з однаковими та різними соціальними статусами; доступ до ресурсів, які відтворюються в середовищі організації та поза нею та є недоступними з інших джерел; доступ до соціальних зв'язків з людьми, які володіють ресурсами. Застосування даної методики допоможе розкрити особливості ролі молодіжних громадських організацій як структур, здатних генерувати типи соціального капіталу: об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий. Дослідження проводилось в березні–травні 2015 р. в м. Львові. Вибіркова сукупність – 200 осіб. *Характеристики об'єкта дослідження:* просторові (м. Львів); часові (березень–травень 2015 р.); галузеві (молоді люди, які були членами молодіжних громадських організацій у м. Львові); соціально-демографічні (стать, вік, освіта, рід занять, сфера зайнятості).

Третій етап нашої методики передбачав проведення та аналіз авторських напівструктурованих глибинних інтерв'ю з членами молодіжних громадських організацій у м. Львові (див. табл. Б.1). Нами було зібрано 29 напівструктурованих інтерв'ю протягом травня 2015 р. Всі опитані респонденти є колишніми членами молодіжних громадських організацій, які діють у м. Львові. Вік респондентів коливався від 22 до 40 років. Пошук респондентів здійснювався методом «снігової кулі» (дані про респондентів див. табл. Б.2). Інтерв'ю проводилося за допомогою напівструктурованого запитальника, який включав наступні блоки: *демографічні показники та передісторію вступу в організацію* (соціальний портрет; соціальне середовище, коло спілкування, освіта, професія; інтереси та зацікавлення); *членство в молодіжній громадській організації* (мотивація вступу та діяльність, членство в кількох організаціях, спільне виконання обов'язків та зобов'язань); *довіра в громадській організації* (довіра до громадської організації, допомоги від організації та членів організації, позиція керівника організації); *комунікація в громадській організації* (встановлення комунікаційних відносин між членами організації, між членами та керівником); *переваги від діяльності в громадській організації*. Використання цих блоків дозволило нам розробити типологію життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій сформованих під впливом набутого соціального капіталу завдяки членству в молодіжних громадських організаціях.

Матеріали інтерв'ю ми аналізували на предмет з'ясування наступних форм соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях: *змістові форми* – членство в молодіжній організації та спрямованість діяльності організації, основні мотиви вступу; *інституційні форми* – довіра до організації та її членів, дотримання норм і цінностей, сформованих в організації; *інтераційні форми* – взаємодія, процес прийняття рішень, спілкування, виконувана діяльність, співпраця. Всі досліджувані форми соціального капіталу в молодіжних організаціях відповідають описаній у першому розділі нашої дисертаційної роботи класифікації підходів до соціального капіталу за

природою його походження (інституційний, мережевий, інтеракційний, ресурсний) і є рамкою наших практичних дослідницьких завдань.

Пропонована методологія передбачає аналіз формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях на організаційному та індивідуальному рівні з позицій мезорівневого та мікрорівневого аналізу та з використанням кількісно-якісної парадигми соціологічних досліджень. У межах інтегрованого підходу вона може стати інструментом у дослідженні формування соціального капіталу інших структур, які функціонують на мезорівні суспільства, та соціальних взаємодій в них.

3.2 Соціолого-статистичний аналіз діяльності молодіжних громадських організацій м. Львова

Поєднання соціологічного та статистичного аналізу у вивченні процесу формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях м. Львова є першим етапом у реалізації емпіричного завдання нашої наукової роботи, а саме: «Дослідження формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях м. Львова», і дає можливість з'ясувати соціальний контекст функціонування молодіжних громадських організацій у м. Львові.

Використання такого підходу вважається важливою умовою розробки дієвої методологічної бази дослідження, а процес соціального пізнання набуває нових можливостей і перспектив. Це дало нам можливість побачити реальні показники рівня розвитку кількості громадських організацій у м. Львові, здійснити якісний аналіз і дати оцінку ефективності їхньої діяльності з точки зору спрямованості на формування соціального капіталу та надання можливостей молодим людям його реалізації у подальшій життєдіяльності. Ми проаналізували конкретні статистичні та соціологічні дані з позиції їхньої відповідності даній темі. В рамках соціологічного аналізу, для визначення стану вказаних параметрів аналізу діяльності громадських організацій,

відбулось обґрунтування цілей і завдань кожного взятого дослідження та оцінка їхньої відповідності особливостям формування соціального капіталу.

Легалізація громадських об'єднань органами виконавчої влади та юридичними службами у Львівській області почалася з часу набуття чинності «Закону про об'єднання громадян» у 1992 р. За даними Головного Управління Статистики у Львівській області у 1993 р. на Львівщині було зареєстровано 200 громадських організацій, а в 2000 р. кількість зареєстрованих організацій становила 2048. Станом на 1 січня 2014 р. кількість зареєстрованих громадських організацій у Львівській області вже становить 5381 об'єднань громадян, 3105 з яких зареєстровані у Львові. (див табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Кількість легалізованих громадських організацій
у Львівській області на 1 січня 2014 року**

Роки	Усього	У тому числі	
		молодіжні організації	
		Усього	з них студентські
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
2009			
Усього	3858	430	23
у тому числі осередки	1189	175	4
2010			
Усього	4218	463	24
у тому числі осередки	1279	191	4
2011			
Усього	4724	492	23
у тому числі осередки	1370	200	3
2012			
Усього	5026	515	23
у тому числі осередки	1426	205	3
2013			
Усього	5300	530	23
у тому числі осередки	1495	207	3
2014			
Усього	5381	523	23
у тому числі осередки	1396	195	3

З них налічується 546 молодіжних громадських організацій, які є зареєстрованими у Львівській області, та 316 молодіжних громадських організацій, які зареєстровані безпосередньо у м. Львові (див табл. 3.2) [16].

Таблиця 3.2

**Кількість легалізованих молодіжних громадських організацій
у м. Львові на 1 січня 2014 року**

Роки	Усього	У тому числі	
		молодіжні організації	
		Усього	з них студентські
1	2	3	4
2014			
Усього	3105	295	21

Реципієнтами послуг громадських організацій у Львівській області є різні вікові та соціальні категорії населення та самі члени громадських організацій. Основна діяльність громадських організацій у Львівській області спрямована на розбудову відкритого громадянського суспільства, розвиток волонтерського руху, промоцію неформального навчання та міжкультурного діалогу, організацію тренінгів, фестивалів, ярмарків, таборів, мандрівок, здійснення освітньої, просвітницької, благодійної і наукової діяльності, а також, сприяння самореалізації молоді, її інтелектуальному культурному та духовному розвитку в сучасному суспільстві [18].

Як бачимо з наведених статистичних даних реєстрації громадських об'єднань та молодіжних громадських організацій, динаміка їхнього росту характеризується позитивними тенденціями. Органами Статистики у Львівській області та органами місцевої влади ведеться та щорічно поповнюється база молодіжних громадських організацій, які можуть здійснювати формування та реалізацію соціального капіталу. Проте, за співвідношенням, кількість організацій у м. Львові значно поступається кількості організацій, наприклад, у м. Кракові [182]. Також відсутня база кількості залучених молодих людей до діяльності у вказаних організаціях.

І хоча кількісні показники показують тенденції росту громадських організацій, проте вони не дають розуміння соціального контексту діяльності

молодіжних громадських організацій, а також якісного виміру їхньої діяльності. Саме аналіз видів діяльності молодіжних громадських організацій та участь молоді в роботі об'єднань, оцінка молоддю ефективності їхньої діяльності та вплив на їхнє життя, допоможе пояснити особливості формування та функціонування цих організацій як структур, які генерують соціальний капітал.

З цією метою ми здійснили порівняльний аналіз послідовно проведених автором соціологічних досліджень, а також вторинний аналіз досліджень, проведених у м. Львові щодо особливостей діяльності молодіжних громадських організацій. Зокрема, це такі дослідження: проведений автором Моніторинг «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями у Львівській області», реалізованого на базі Львівського обласного молодіжного центру в 2006–2007 рр.⁴; соціологічне дослідження представників громадських організацій м. Львова «Взаємодія представників громадського сектору із органами місцевого самоврядування», проведеного в березні 2011 р. Інститутом міста Львова⁵; та дослідження, реалізовані кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка. Зокрема це: соціологічне дослідження методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю з членами молодіжних громадських організацій Львова у 2013 р. [94, с. 36] та за результатами четвертої хвилі «Омнібусу» у 2015 р.⁶

Моніторинг «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини» відбувався у декілька етапів і передбачав проведення таких соціологічних досліджень: 1. Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини; 2. експертне опитування

⁴ Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини. Галузева програма проведення постійного моніторингу державної регіональної політики стосовно сім'ї та молоді. Львівський обласний молодіжний центр. Вибірка 800 (20 районів та 9 міст Львівської області). Метод – анкетне опитування. Львів, 2007 р.

⁵ Взаємодія представників громадського сектору із органами місцевого самоврядування. Соціологічне дослідження представників громадських організацій Львова. Центр вивчення громадської думки Інституту міста Львова. Вибірка 53 громадські організації м. Львова. Метод – електронне опитування. Львів, березень 2011 р.

⁶ Омнібусне соціологічне дослідження. Кафедра історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка. Вибірка 800. Метод – очне стандартизоване інтерв'ю. Львів, березень 2015 р.

молоді м. Львова щодо молодіжних заходів, делегованих молодіжними громадськими організаціями для проведення Управлінню у справах сім'ї та молоді; 3. інтернет-опитування ефективності реалізації програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини, 4. контент-аналіз преси Львівської області щодо висвітлення діяльності громадських організацій; 5. телефонне опитування керівників громадських організацій м. Львова⁷. Основним завданням даної програми було визначення особливостей діяльності молодіжних організацій, їхньої співпраці з виконавчими органами влади, рівень обізнаності молоді про діяльність таких організацій та міра активності та залученості молодих людей до роботи в цих організаціях.

Аналіз теоретичних підходів до природи виникнення соціального капіталу вказує, що першочерговим етапом формування соціального капіталу є громадська участь. За даними результатів загальнообласного соціологічного дослідження в рамках моніторингу «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини» діяльність молодіжних організацій в області загалом є маловідомою для молоді. 65,98 % опитаних молодих людей відзначили, що не беруть участі в діяльності цих організацій і основну причину вбачають у недостатньому інформуванні населення про заходи та програми, які вони реалізують (34 %) (див. рис. Б.1 - Б.2). Ті респонденти, які брали участь у діяльності молодіжних організацій або знають про їхнє існування, найчастіше згадують громадську організацію «Пласт» (18,97 %) (див. рис. Б.3). Рівень задоволеності їхньою діяльністю висловлює 50 % опитаних у зв'язку з тим, що ці заходи мають низьку якість [30, с. 411] (див. рис. Б.4).

Що стосується взаємодії громадських організацій і органів державної влади, то між ними є певний ступінь відмежування. 30,8 % опитаних вважає, що жодні намагання громадських організацій долучитись до реалізації молодіжної політики не підтримуються владою регіону. З іншого боку, 28,16 %

⁷ Моніторинг державної молодіжної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді. Галузева програма проведення постійного моніторингу державної регіональної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді. Львівський обласний молодіжний центр. Вибірка 800 (20 районів та 9 міст Львівської області). Метод – анкетне опитування. Львів, 2006 р.

респондентів висловили думку про те, що громадські організації не мають жодного стосунку до влади і повинні реалізовувати власні інтереси (див. рис. Б.5). Такі відповіді показують, що є значні перешкоди для формування сполучаючого соціального капіталу, а громадські організації та органи влади не бачать перспектив у спільній діяльності, а відповідно і у формуванні самого соціального капіталу.

Основними шляхами подолання такого стану, на думку опитаної молоді, є залучення активних членів молодіжних організацій до роботи у виконавчих органах та впровадження регулярних звітів про їхню роботу із залученням представників ЗМІ. Хоча діяльність цих структур і орієнтована на розвиток молодіжної активності та молодіжної політики, проте інструменти та механізми, які вони використовують в роботі, різні. Саме тому респонденти вказують, що їхня спільна діяльність допоможе знаходити більш результативні, та певною мірою більш спрощені способи вирішення молодіжних проблем, а також покращити роботу молодіжної політики загалом, а такі інструменти роботи, своєю чергою, сприятимуть формуванню більшого рівня довіри до цих структур [37, с. 647].

Доволі часто через низьку фінансову спроможність молодіжні громадські організації делегують виконання своїх заходів Управлінню у справах сім'ї та молоді. Аналіз результатів експертного опитування молоді м. Львова щодо делегованих заходів вказує на їхню багатогранність і широкий спектр, який охоплює практично всі сфери молодіжної проблематики. Експерти відзначають корисність та позитивний вплив цих заходів на культурний, емоційний та інтелектуальний рівень молоді. Проте рівень довіри експертів до цих заходів є доволі низьким, адже інформація про них не доноситься до молоді і молоді люди не мають змоги взяти участь в таких заходах. Експерти гостро виокремили проблеми наступного змісту: «не проведено», «перенесено», «кошти переведено на...», що, на думку експертів, вказує на існування цих заходів на папері лише для звітності. Відсутність інформації про заходи для

молоді та невиконання цих заходів автоматично забирає можливість молодим людям формувати цінності громадської та соціальної взаємодії.

Також у рамках виконання програми було проведено інтернет-опитування щодо обізнаності молоді про програми, які реалізують молодіжні громадські організації, їхню доцільність та участь молоді в цих програмах. Це опитування аналізувалось у порівнянні з вище згадуваним загальнообласним соціологічним дослідженням та показало однаковий результат щодо обізнаності з даною проблематики молодіжної громадської активності. 73 % респондентів не брали участі в молодіжних організаціях, але вони одностайно вважають, що діяльність цих організацій та їхні програми є надзвичайно важливими, що підтверджують своїм частковим долученням до програм та заходів цих організацій (див. рис. Б.6). Молодь, яка сама проявила зацікавлення долучитись до інтернет-опитування, бере активну участь у заходах, що спрямовані на розвиток молодіжної сфери [30, с. 416].

Завданням контент-аналізу в рамках проведення Моніторингу «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини» було показано частоту та якість висвітлення питань, пов'язаних з молодіжною тематикою та діяльністю молодіжних громадських організацій в ЗМІ Львівщини. Результати контент-аналізу вказують на те, що інформація, яка зазвичай висвітлюється в 5-ти обласних виданнях, практично не стосується молодіжних проблем та інтересів. Першочергово висвітлюються політичні скандали і владні перипетії. Натомість про молодіжні громадські організації часто пишуть і згадують перед політичними виборами. Це зумовлено тим, що кожна політична сила намагається заручитись їхньою підтримкою на виборах. Для цього проводяться масові заходи, акції, які мають більш рекламний характер як для одних, так і для других. Проте в жодних політичних передвиборчих програмах практично не згадується про духовний, освітній та моральний розвиток молодого покоління. Такі дії політичних партій та ЗМІ сприяють формуванню негативного соціального капіталу.

Також можна сказати, що про громадські організації найчастіше пишуть тоді, коли вони роблять масові громадські заходи (див. рис. Б.7). В пресі завжди з'являються новини про акти непокори громадських організацій діям влади, що створює певні інформаційні приводи. Самі журналісти зазначають, що питанням висвітлення заходів молодіжних громадських організацій повинні активно займатись самі молодіжні організації. Зазвичай, вони здійснюють це у своїх внутрішніх газетах чи інтернет-ресурсах [35, с. 98].

За допомогою проведеного експертного телефонного опитування керівників молодіжних громадських організацій у м. Львові здійснено спробу проаналізувати направленість діяльності молодіжних громадських організацій. Експерти вказують, що в основному робота молодіжних громадських організацій спрямована на те, щоби надати молодим людям можливість отримати певні стартові позиції у житті, здобути освітні та практичні кваліфікації, утвердитись та відчувати себе самостійними, адже найактуальнішими проблемами молоді, на думку керівників молодіжних організацій, є зайнятість (54 %), освіта (44 %), дозвілля (28 %), професійна підготовка (24 %) та ін. І хоча самі експерти зазначають, що вони здійснюють багато заходів і програм для молоді з метою організації їхнього дозвілля, пропаганди здорового способу життя, організації оздоровчих таборів, зустрічей з відомими громадськими діячами, сприяють утворенню органів, які можуть більше опікуватися молоддю, підтримують молодіжної ініціативи тощо, проте, як бачимо з попередніх проаналізованих досліджень, молодь все ж не знає, куди і за якою допомогою вона може звернутися, а саме це і є показником ефективності та якості надання соціальних послуг молодіжними громадськими об'єднаннями.

Також 40 % опитаних експертів важливий аспект роботи молодіжних організацій вбачають у представлені основних проблем молоді владі і слідкуванні за їхнім вирішенням, 28 % вважають, що ця діяльність повинна бути спрямована на спільну з райдержадміністраціями реалізацію молодіжної політики в районі і на забезпечення організації молодіжного руху

(див. рис. Б.8). На думку керівників організацій, потрібно налагоджувати співпрацю з органами виконавчої влади, адже на даний момент немає розуміння між владою і громадськими організаціями, а звідси, як наслідок, більшість проблем, які виникають стосовно реалізації державної молодіжної політики.

Співпраця громадських організацій та органів місцевої виконавчої влади сприяє розвитку активної громади та формуванню соціального капіталу в ній, адже велике значення у розбудові сильного дієвого суспільства належить формальним інституціям, зокрема, важливою в даному процесі є роль держави, основним завданням якої має бути підготовка сприятливого ґрунту для створення стимулу для громадської активності. Формування громадянського суспільства та накопичення соціального капіталу силами громадськості може бути замало, якщо в суспільстві не сформована система реально діючих практик формування взаємної довіри, солідарності, справедливості, відповідальності тощо [34, с. 313]. Тому для подальшого аналізу ми відібрали електронне дослідження «Взаємодія представників громадського сектору із органами місцевого самоврядування», яке було проведене в березні 2011 р. серед 53-ох львівських громадських організацій; його метою було виявити особливості взаємодії представників громадського сектору із органами місцевого самоврядування.

Результати дослідження вказують, що громадські організації найчастіше співпрацюють з органами місцевої влади у сфері роботи на користь міста на волонтерських засадах (74 %), в реалізації проектів загальноміського масштабу (концерти на площах міста, акції, мітинги) (62 %), в організаціях культурно-мистецьких акцій, ініційованих органами місцевого самоврядування (62 %). 58 % громадських організацій активно звертались до Львівської міської ради для отримання нефінансової підтримки на виконання проектів, з них 47 % опитаних організацій отримали таку підтримку. 51 % подавали проекти на конкурс соціально-культурних проектів від Львівської міської ради, 42 % з яких отримували перемогу на цих конкурсах. 62 % організацій зіштовхувались із

проблемами в отриманні приміщення для потреб громадських організацій, а 49 % опитаних відчували свою безпорадність перед владною бюрократією. Менш активними громадські організації були в питаннях відвідування громадських слухань у Львівській міській раді. У межах піврічного періоду слухання відвідували 45 % опитаних представників організацій (див. рис. Б.9).

Щодо співпраці Львівської міської ради з громадським сектором міста, то представники громадських організацій оцінюють Львівську міську раду радше як відкриту до співпраці структуру (47 %). Найбільш налагоджені контакти опитані представники організацій підтримують з управлінням молоді, сім'ї та спорту (32 %). Існуюча модель співпраці Львівської міської ради з громадським сектором влаштовує 32 % опитаних організацій. Така співпраця ускладнюється через недостатнє фінансування та численні бюрократичні процедури (по 38 %), а також через закритість та непрозорість діяльності тих підрозділів, які відповідають за важливі рішення в місті (земельні відносини, архітектура, довілля тощо). Оскільки дієвий громадський сектор є дуже важливим для розвитку громадянського суспільства, то шляхи вирішення окреслених проблем є дуже актуальними (див. рис. Б.10-Б.14).

Для повного розуміння соціального контексту функціонування та діяльності молодіжних організацій у м. Львові необхідною умовою є аналіз бачення молодіжними активістами м. Львова особливості їхнього членства в молодіжних організаціях міста, сфери та форми їхньої діяльності. Дану інформацію ми отримали в процесі вторинного аналізу якісних глибинних напівструктурованих соціологічних інтерв'ю з членами молодіжних громадських організацій Львова, проведених у 2013 р. кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка. Із проаналізованих глибинних інтерв'ю ми з'ясували, що найбільш поширеними сферами діяльності організацій, до яких залучаються молоді люди, є культурна та соціальна, а найменш поширеними – політична та економічна сфери. Основними видами діяльності молодіжних організацій м. Львова, на думку членів цих організацій, є такі: організація фестивалів, тематичних вечірок і

мистецьких акцій; благодійність (волонтерство) та проведення наукових тренінгів, семінарів і конференцій. Якщо класифікувати названі у відкритому запитанні громадські організації за сферами діяльності, то переважатиме культурна сфера (38 організацій), на другому місці опинилася соціальна (8 організацій), на третьому – політична (5 організацій) і на останньому – економічна (1 організація) [94, с. 39].

Аналіз результатів четвертої хвилі «Омнібусу», проведеного кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка в березні–квітні 2015 р. серед населення м. Львова у віці 18 років та старших, з вибірковою сукупністю 400 респондентів, дозволив проаналізувати громадську активність львів'ян, їхню поінформованість про молодіжні громадські організації, основні сфери їхньої діяльності, рівень довіри до них та практики громадського життя львів'ян.

Важливим аспектом успішного сприйняття діяльності молодіжних організацій у свідомості львів'ян є їхня оцінка рівня довіри до громадських організацій. Проаналізовані результати показують, що рівень довіри коливається від позиції «важко сказати, чи довіряю» (43,8 %) та «переважно довіряю» (22,4 %). Вищий рівень довіри до діяльності громадських організацій висловлюють львів'яни, які мають стійкіші соціальні позиції, а саме: перебувають у шлюбі, розвивають власний бізнес тощо.

Низький рівень довіри, з іншого боку, також зумовлює низьку залученість до діяльності в громадських організаціях. Членами громадських організацій на даний момент є лише 6 % респондентів. В минулому членами організацій були 4,4 % опитаних львів'ян. У віковому розподілі щодо членства в громадських організаціях чоловіки переважають над жінками. Зокрема це 8,2 % проти 4,5 %.

Аналізуючи участь львів'ян в громадських організаціях за видами їхньої діяльності, ми виявили, що найбільша кількість респондентів є членами молодіжних об'єднань, студентських молодіжних організацій (25,9 %). 22,2 % опитаних є членами громадських організацій захисту прав та інтересів громадян (див. рис. Б.15).

Серед основних переваг, які отримують львів'яни від участі в громадських організаціях, респонденти вказують на те, що залученість до громадської діяльності дає їм можливість спілкуватись із цікавими людьми (57,1 %) та формувати корисні знайомства (25%). Для 32,1 % респондентів можливість цікаво та корисно проводити вільний час і дозвілля є важливою перевагою участі в діяльності громадської організації. Також 17,9 % респондентів, вказує, що участь в громадській організації дає можливість отримати допомогу у складних життєвих ситуаціях. Загалом, респонденти вказують на те, що досвід діяльності в громадській організації допоміг їм сформувати нові знайомства (33,5 %), дав нові ціннісні засади життя (21,2 %). (див. рис. Б.16).

Одним із завдань дослідження було з'ясувати, які найпоширеніші практики громадського життя та яка частота їхньої реалізації. Практики громадянського життя, вказані львів'янами, мають періодичність 1–3 рази в рік. Зокрема, львів'яни в минулому році реалізували такі види практик: 30,7 % – брали участь у мітингах, масових виступах; 27,6 % – ставали учасником неочікуваних/випадкових акцій, заходів; 21,1 % – їздили на фестивалі, конкурси в інші міста; 19,3 % – зустрічалися з членами громадських організацій; 18,5 % – відвідували громадську організацію, благодійний фонд, клуби за інтересами; 16,7 % – були волонтерами благодійних акцій, громадських заходів; 13,8 % – звертались по допомогу до членів та друзів з громадської організації; 12,8 % – організовували благодійні акції, громадські заходи; 12,0 % – постійно здійснювали волонтерську діяльність; 11,7 % – постійно відвідували збори громадської організації, благодійного фонду, клубу за інтересами тощо. Практику спостереження за різноманітними акціями в місті, як таку, яку львів'яни здійснюють 1–3 рази в місяць, обрало 16,1 % опитаних. (див. табл. Б.3).

Щодо отримання допомоги та звернення по допомогу до організації, то таку практику обрало менше 10 % респондентів з частотою 1–3 рази на рік. Практику використання знайомств, набутих в громадській організації, як щоденну обрало 8 % опитаних.

Отже, можна зробити висновок, що рівень залученості до молодіжних громадських організацій у м. Львові істотно відрізняється від рівня поінформованості про ці організації (7 % проти 47 %). Лише 7% молоді мають можливість бути членами організацій та мати доступ до соціального капіталу, який формується в організації та його реалізації в майбутньому. Велика відповідальність за це лежить і на самих організаціях, адже, як показують статистичні показники, кількість громадських організацій в області збільшується, натомість кількість членів організації протягом 10 років залишається на однаковому рівні, що зменшує вагу молодіжних організацій як капіталогенеруючих структур на рівні всього суспільства. Зі свого боку, низька громадська активність молодих людей не дає їм змоги отримати та реалізувати вигоди від членства в молодіжній організації, у формуванні соціальних і професійних вмінь, а, відповідно, обмежує сфери реалізації їхніх життєвих стратегій.

Водночас, низька активність соціологів у вимірюванні соціального капіталу та донесенні соціологічної інформації до громадськості не сприяє формуванню громадської думки щодо важливості ролі молоді у розбудові громадянського суспільства та становлення молодих людей як соціально відповідальних особистостей. Відсутність соціологічних досліджень позбавляє інформації про те, які переваги мають члени молодіжних громадських організацій у процесі побудови своїх особистих та професійних життєвих стратегій в порівнянні з молодими людьми, які не беруть участі у діяльності громадського сектора.

3.3 Емпіричний аналіз змістових і функціональних характеристик соціального капіталу молодіжних громадських організацій м. Львова

Важливою особливістю мезорівня соціального капіталу є інтеграція в ньому однієї цілісної теорії, в якій поєднані соціальна структура та соціальна взаємодія, а організація і соціальні мережі уможливлюють таку інтеграцію. Розуміння соціального контексту функціонування молодіжних організацій у м. Львові дає можливість дослідити змістові і функціональні характеристики соціального капіталу львівських молодіжних громадських організацій. Змістовими характеристиками являються соціальні мережі, в той час як функціональні характеристики передбачають дослідження процесу конвертування соціального капіталу в інші види капіталів у процесі реалізації життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій.

Як ми зазначали у другому розділі, молодіжні громадські організації слугують платформою для формування індивідуального соціального капіталу їхніх членів. На рівні організації індивідуальний соціальний капітал членів молодіжних організацій утворюється завдяки залученості у систему соціальних зв'язків – у соціальні мережі. Через особистісну соціальну мережу члени організації долучається до ресурсів, які містяться у зв'язках, беруть участь у колективних соціальних діях, стають частиною певних соціальних практик та творять ці соціальні практики в межах молодіжної громадської організації.

3.3.1. Молодіжні громадські організації Львова як капіталогенеруючі структури. Розглядаючи молодіжні громадські організації як осередки формування та реалізації соціального капіталу, ми здійснювали аналіз процесу капіталогенерування у молодіжних громадських організаціях м. Львова крізь призму організаційного і мережевого підходів мезорівня соціального капіталу. Поєднання цих підходів у дослідженні процесу капіталогенерування в молодіжних громадських організаціях надало нам інформацію про зміст

мережових зв'язків, в які вступають члени молодіжних організацій з метою накопичення, трансферу соціального капіталу, та про відповідні ресурси соціальних агентів. Моделюючи методологію нашого дослідження, ми вирішили, що найоптимальнішою методикою, яка дасть можливість дослідити ці процеси, є методика «Генератор імен, позицій і ресурсів». Виокремивши основних акторів соціального простору молодіжних громадських організацій м. Львова, та на основі застосування даної методики, ми виявили відмінності у специфіці соціального капіталу, сформованого в межах цих організацій. На основі розробленої концептуальної схеми аналізу соціального капіталу (див. табл. А.1) та на основі типології соціального капіталу запропонованої Р. Патнамом, ми дослідили, як громадські організації м. Львова генерують об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий соціальний капітал, і як тип та структура організацій впливають на кількість та якість соціального капіталу всередині організації та за її межами.

На основі результатів опитування ми підтвердили наші теоретичні гіпотези про те, що *об'єднуючий тип* формується у молодіжних громадських організаціях, які працюють в сфері охорони здоров'я, соціальних послуг, спорту та у релігійних молодіжних організаціях. Як вказує Р. Патнам, об'єднуючий соціальний капітал пов'язаний із зв'язками, які виникають у соціальних мережах між однорідними групами, в яких об'єднуються індивіди, які можуть мати спільні специфічні інтереси, або ж бути скривдженими через якусь соціальну несправедливість, з метою підтримування їхніх колективних потреб. Відповідно, на формування цього типу соціального капіталу у зазначених молодіжних організаціях насамперед впливають мотиви, з якими молоді люди вступають в ці організації. Зокрема, в організаціях спортивного типу домінують мотиви реалізації особистих цілей (70 %) та здійснення особистого розвитку (50 %). Діяльність спортивних організацій спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед молоді, на її патріотичне виховання, створення умов для занять певним видом спорту тощо. Молоді люди, які вступають в ці організації об'єднуються навколо розвитку як

персональних спортивних цілей, так і розвитку певного виду спорту. Наприклад, досягнення високих спортивних титулів та участь у міжнародних змаганнях з певного виду спорту передбачає членство у відповідній спортивній федерації. Молодіжні спортивні громадські організації є членами відповідних федерацій. Тому специфіка діяльності такої молодіжної громадської організації є вузькоспеціалізованою і важливою лише для молоді, яка цікавиться спортом. Таким чином, лише залучення до спортивної молодіжної організації дає молодій людині певний старт у розвитку її спортивної кар'єри та сприяє накопиченню соціальних зв'язків з однодумцями.

Для молодих людей, які вступили в молодіжні громадські організації у сфері охорони здоров'я, соціальних послуг основними мотивами вступу є бажання стати частиною певної групи (90 %) та розвивати суспільство (60 %). В такі організації вступають молоді люди, які мають почуття соціальної відповідальності, бачать соціальну несправедливість, розуміють потреби людей і мають бажання їм допомагати, або ж з певних обставин самі потребують допомоги. Як ми уже зазначали в першому розділі, саме соціальні потреби виступають одними з основних джерел соціального капіталу, адже саме через реагування на свої потреби і їх забезпечення виявляється ефективність громади. Коли індивіди бачать перешкоди у вирішенні певних проблем, одразу зростає здатність до об'єднань. Відповідно, мотивація участі молоді в молодіжних організаціях соціального спрямування через бажання розвивати суспільство найяскравіше втілюється у збільшенні активності громади щодо допомоги тим категоріям людей, які вони представляють. Водночас бажання вступу в ці організації через потребу долучитись до певної соціальної категорії зі схожими думками, потребами чи проблемами допомагає молодим людям зрозуміти, що саме їхня соціальна активність може стати шляхом до покращення ситуації та до забезпечення їхніх соціальних запитів через здійснення самодопомоги [26].

Мотивацією вступу молодих людей в релігійні молодіжні громадські організації є бажання розвивати суспільство (по 80 %) та робити корисні речі (75 %) (див. табл. Б.4). Самі по собі засади діяльності цих організацій вже

спрямовані на духовний, моральний та релігійний розвиток суспільства. І хоча діяльність релігійних молодіжних організацій має доволі широкий спектр впливу, в основному вона спрямована на людей, які живуть за законами релігії та сповідують релігійні духовні принципи життя. Особливо, якщо релігійні молодіжні громадські організації сформовані при нетрадиційних релігійних конфесіях, то їхня діяльність зосереджуватиметься суто на членах таких організацій.

Як бачимо, вказані організації є організаціями взаємної вигоди чи об'єднання за інтересами. Кожна з таких організацій має об'єднуюче начало і їхня діяльність орієнтована на себе, тобто на власних членів. Вступаючи в ці організації, молоді люди розуміють важливість приналежності до вказаного типу молодіжних організацій та необхідність соціальних зв'язків та ресурсів, які вони можуть набути в цих організаціях. Тобто розуміють важливість соціального капіталу, який вони можуть накопичити як члени цих організацій.

Через вплив, який здійснює молодіжна громадська організація на молодих людей, приходить розуміння важливості набутого соціального капіталу, а також завдяки цьому впливу визначається тип соціального капіталу, який формується в результаті діяльності членів організації щодо її розвитку. Члени релігійних організацій та організацій по охороні здоров'я, соціальних послуг відзначають, що їхні молодіжні організації допомогли їм сформувати нові ціннісні засади життєдіяльності (80 %), що, своєю чергою, є потужним об'єднувальним чинником у спільній щоденній діяльності. Також додатково опитані респонденти з громадських організацій, що займаються охороною здоров'я та соціальними послугами, вагомий вплив організації на їхню діяльність вбачають у допомозі суспільству в реалізації соціальних проєктів (69,6 %).

У другому розділі, здійснюючи теоретичний аналіз особливостей формування соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, ми виділили ряд характеристик, які впливають на процес формування індивідуального соціального капіталу. Зокрема це: інтеграція в систему

соціальних відносин; позиції та виконувані соціальні ролі в організації; доступ до ресурсів. Вибір вступу в молодіжну громадську організацію вже сам по собі зумовив процес формування та накопичення соціального капіталу молодими людьми. Водночас наявність серед членів організацій людей з певними позиціями та ресурсами, доступ до яких вони можуть надати, зумовлює формування відповідного типу соціального капіталу.

В релігійних молодіжних організаціях відсутня ієрархія і всі їхні члени займають однакові позиції. Відповідно, опитані респонденти з релігійних організацій зазначили, що серед членів їхніх організацій були люди, які писали статті в газету організації, вели сторінку в інтернеті, блог (75 %); займались волонтерською та благодійною діяльністю на різних соціальних заходах (80 %), їздили на фестивалі, конкурси в інші міста (75 %); брали участь в акціях протесту, мітингах (100 %); тобто були залучені до суспільних подій. Це вказує на те, що на перший план в цих організаціях ставлять не позиційні характеристики, а особисті якості та вміння людей, які сприятимуть розвитку організації. Учасники спортивних та соціально орієнтованих організацій також вказують на наявність людей, які мали відповідні позиції, як і в попередніх організаціях. Проте вони додатково зазначають, що в їхній організації були люди, які стажувались в органах місцевого самоврядування (77,8 % та 70,4 %), отримували гранти (77,1 % та 87 %) та мали знання про функціонування державного сектора (60,0 % та 85,7 %) (див. табл. Б.5). Хоча це і вказує на те, що такі представники організацій залучали додаткові джерела фінансування і налагоджували контакти з представниками влади, однак всі ці заходи були спрямовані на розвиток діяльності організації, на покращення становища членів організації, здійснювалися для досягнення конкретної мети, що також підтверджує процес формування об'єднуючого типу соціального капіталу в цих організаціях.

Доступ до ресурсів молодіжної громадської організації насамперед проявляється через набуті соціальні контакти в організації, що дає можливість побачити кількісні та якісні показники сформованого соціального капіталу.

Зокрема, вихідці з організацій по охороні здоров'я та соціальних послуг вказують, що завдяки своєму членству в цих організаціях набули доступ до таких контактів, як контакти з членами громадських організацій, працівниками міжнародних організацій, корпорацій та працівниками закладів охорони здоров'я (по 90 %). Члени спортивних організацій першочергово набули доступ до контактів з іншими членами організацій (60 %) та з працівниками закладів охорони здоров'я (80 %). Члени релігійних організацій, завдяки своєму членству в цих організаціях, набули доступ до контактів з викладачами (60 %), членами громадських організацій (80 %), приватними підприємцями (60 %), працівниками міжнародних організацій (60 %), працівниками ЗМІ (80 %) (див. табл. Б.8). Хоча спектр діяльності людей, з якими набули контакти члени релігійних організацій соціально більш диференційований, об'єднавчим чинником тут слугують саме релігійні засади їхніх відносин у межах організації. Часто молодіжні релігійні організації фінансуються церквами з більш розвинених країн, що забезпечує їхню стійкість.

Набуті контакти з представниками громадських організацій а також працівниками органів охорони здоров'я підтверджують той факт, що члени цих організацій мають тісні контакти між собою, своїми реципієнтами та людьми, які мають відношення до їхньої сфери, тобто підтверджують формування об'єднуючого соціального капіталу.

Процес обміну в соціальних мережах організації дає можливість отримати реальні переваги від залучення до цієї мережі, а відповідно, і накопичити соціальний капітал у вигляді матеріальних чи нематеріальних ресурсів. Так, члени релігійних організацій основними перевагами участі в молодіжних організаціях вважають соціальну взаємодію: можливість цікаво проводити вільний час та дозвілля (80 %), спілкуватися із цікавими людьми (100 %). Члени організацій соціального спрямування вказують на можливість здійснювати захист власних інтересів (100 %), отримувати допомогу у вирішенні життєвих труднощів (65,2 %). Члени спортивних організацій додають такий аспект, як отримання інформації про працевлаштування (57 %).

Можливість проводити діяльність щодо захисту власних інтересів забезпечила опитаним респондентам нові знання і навички (див. табл. Б.6).

Соціальний капітал генерується також завдяки тим видам допомоги, яку надають один одному члени організації. В якості основної мети звернень про допомогу респонденти релігійних організацій відзначили потребу залучення їх до реалізації громадських, соціальних заходів (93,3 %). Також респонденти вказали на отриманні порад у веденні професійної діяльності, а також отримання інформації про працевлаштування та залучення фінансів до реалізації громадських заходів (по 60,0 %). В організаціях спортивного спрямування основною причиною звернень є потреба в інформації про працевлаштування (54,5 %) та допомога у побутових справах (53,3 %). Натомість причиною звернень по допомогу в організаціях охорони здоров'я та соціальних послуг було бажання долучитися до реалізації громадських і соціальних заходів (66,7 %) та отримати допомогу у вирішенні проблем зі здоров'ям. (46,7 %) (див. табл. Б.7). Звернення про види допомоги дає можливість показати специфіку зв'язків, які виникають у цих соціальних мережах в організаціях. Зокрема, звернення про допомогу у вирішенні потреб особистого чи сімейного характеру показують близькі, довірчі відносини, які складаються між членами організації. Вони не містять професійного чи матеріального підґрунтя, а значить, не вимагають бути залученими в процеси у системі соціальної стратифікації.

Як бачимо, види зв'язків, які виникають на основі звернень про допомогу в цих організаціях, мають особистий характер, що також закладено в специфіці формування саме об'єднуючого соціального капіталу.

Можна спостерегти, що основні види ресурсів, які накопичують члени організацій релігійного, спортивного спрямування та організацій соціального захисту та охорони здоров'я, містяться у соціальних комунікаціях між членами організації, реципієнтами послуг і соціальними агентами, які мають відношення до сфери діяльності організацій. Це підтверджує необхідність розвитку

комунікаційних способів формування соціального капіталу, запропонованого нами у другому розділі.

Вказані молодіжні громадські організації успішно генерують об'єднуючий соціальний капітал, адже специфіка діяльності таких організацій зосереджена на їхній внутрішній структурі, а діяльність у підсумку спрямована на формування цінностей духовності та допомоги. Соціальний капітал як об'єднувальний чинник проявляється у тісних контактах навколо спільних інтересів, які є цікавими тільки для членів цих організацій та співпадають з направленістю їхньої діяльності. Отже, в організаціях, які формують об'єднуючий тип соціального капіталу, першочергово відбувається активне накопичення індивідуального соціального капіталу.

Сполучаючий тип соціального капіталу генерують такі типи молодіжних організацій, як організації у сфері культури, просвітницької діяльності і відпочинку; освіти, наукових досліджень, студентських організацій; нарешті, ділові та професійні спілки. Це організації суспільної користі. Вони слугують громадським інтересам у широкому сенсі. Їхня діяльність спрямована «назовні», тобто на інших.

Повертаючись до визначення Р. Патнама, сполучаючий соціальний капітал пов'язаний із зв'язками в групах, члени яких можуть відрізнятися за різними характеристиками (наприклад, мова, культура, релігія, потреби тощо), але вони формують взаємини довіри для досягнення цілей спільноти чи суспільства. На основі цього типу соціального капіталу молоді люди, які мають різні соціальні характеристики, потреби та інтереси, долучаються до діяльності молодіжної громадської організації з метою знайти спільну мову і прийнятні спільні рішення щодо загальних суспільних проблем. Отже, хоча першочерговим завданням діяльності вказаних типів організацій є їхня зовнішня діяльність, тобто розвиток громади, суспільства, такі організації оперують великим спектром механізмів та інструментів для реалізації таких завдань. Поряд з цим залученість до цих організацій надає молодій людині

можливість здобути знання, досвід, знайомства у всіх суспільних сферах, отримати доступ до ресурсів, тобто формувати свій індивідуальний капітал.

Основними мотивами вступу в молодіжні організації, які працюють у сфері культури, просвітницької діяльності, відпочинку є бажання особистого (64,7 %) і професійного розвитку (50,0 %) та отримання нових знань і досвіду (50 %) у відповідній сфері. Розуміючи, що діяльність цих організацій спрямована на поширення культурних цінностей, збереження національних традицій, на сприяння розвитку сучасних культурних стилів та ін., а також, що вони забезпечують розвиток, виховання та дозвілля молоді, члени цих організацій отримують надзвичайно великий спектр можливостей для реалізації своїх вмінь та здібностей, а також для здобуття нового досвіду: починаючи від залучення до заходів організації, завершуючи налагодженням широких соціальних контактів як дружнього, так і професійного характеру.

Для організацій освітнього та наукового спрямування основним мотивом вступу молодих людей в ці організації було бажання отримати нові знання та досвід (69,6 %) та сформувати ціннісні засади своєї діяльності (60 %). Організації освітнього та наукового спрямування дають змогу молодим людям забезпечити їхні потреби в отриманні практичних професійних навиків, адже відкривають можливості для реалізації проектів та втілення їх в життя відповідно до власних наукових та освітніх зацікавлень та запитів. Часто саме завдяки діяльності в молодіжних студентських організаціях молоді люди вчаться на практиці застосовувати знання, отримані в університеті, під час реалізації громадських заходів, таким чином це забезпечує потребу в отриманні знань та досвіду. Водночас, зважаючи на те, що частина наших респондентів були учасниками таких студентських організацій як «AIESEC», «BEST», які є філіями міжнародних організацій, вони справді отримали можливість сформувати ціннісні засади, які усталені в громадянських суспільствах європейських та інших країн, та застосовувати їх на практиці у процесі творення громадянського суспільства в Україні. Євромайдан слугує яскравим прикладом відстоювання загальнолюдських та європейських цінностей, за які

повстала студентська молодь в Україні, значну частину цієї молоді представляли представники молодіжних організацій.

Щодо ділових і професійних асоціацій та спілок, основними мотивами вступати в ці молодіжні громадські організації, на які вказують молоді люди, є бажання реалізовувати особисті цілі (57,1 %), отримати певний статус в суспільстві (57,1 %) та стати частиною певної групи (50 %) (див. табл. Б.4). Для молодих людей, які ще не здобули освіти і не розпочали свою професійну кар'єру є доволі складно увійти у професійне середовище та сприяти розвитку галузі чи напрямку, в якому працює ця організація. Саме залученість до організацій такого типу допомагає не лише, через громадську діяльність, набувати професійних навиків та досвіду, а й водночас заявити про себе як про молодого та амбітного фахівця у відповідній сфері, налагодити корисні соціальні зв'язки, побачити сферу своєї майбутньої діяльності зсередини, зрозуміти, які соціальні потреби та проблеми в ній є і які можна вирішувати не лише професійними, але й соціально-громадськими інструментами. Відповідно, благами, що їх продукують ці організації, може користуватись кожен член спільноти, незалежно від його особистої участі у цих організаціях.

Як бачимо, формуванню сполучаючого капіталу в цих організаціях сприяють зовнішня спрямованість діяльності організації, широкий спектр інструментів та механізмів для розвитку галузі та сфери діяльності, а також великий спектр соціальних зв'язків, які формуються завдяки функціонуванню цих організацій, і які виходять за межі напрямів їхньої діяльності. Зокрема, як ми уже згадували у другому розділі, це зв'язки з власниками бізнесу, приміщень, деканами факультетів і ректорами, директорами банків, до яких молоді люди можуть звернутись за сприянням та за допомогою у реалізації статутних цілей організації.

Формування сполучаючого типу соціального капіталу в організації також впливає і на формування майбутньої життєвої траєкторії або типу життєвої стратегії. Детальніше на типах життєвих стратегій ми зупинимось, коли здійснюватимемо аналіз взаємозв'язку набутого соціального капіталу та

життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій. Проте, говорячи про можливості, які отримали члени організації завдяки набутому в організації соціальному капіталу, вихідці з освітніх організацій та ділових професійних асоціацій першочергово вказують, що членство в громадській організації дало їм можливість сформувати мережу корисних знайомств (57,1 %), подорожувати (58,8 %), та спілкуватись з цікавими людьми (65,2 %). Це вплинуло на їх реалізацію як професіоналів у приватному і державному секторі.

Окрім можливості заводити цікаві і корисні знайомства у всіх типах організацій, що формують сполучаючий тип соціального капіталу, додатковою важливою перевагою є те, що організації освітнього і професійного спрямування надали доступ до участі в міжнародних проектах (42,9 %) (див. табл. Б.6). Молоді люди в цих організаціях знаходять однодумців, які мають намір формувати зв'язки, що виходять за межі не лише організації, а й країни. Така міжнародна діяльність дає можливість побачити глобальний контент функціонування їхньої організації чи здійснення громадської активності, що стає хорошим підґрунтям для свідомому формуванні громадянського суспільства.

Аналізуючи процес формування сполучаючого соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях, до уваги береться кількість і якість соціальних зв'язків членів організації як всередині організації, так і тих зв'язків, що виходять за межі її прямої дії. Зокрема, серед членів організацій, які працюють у сфері культури, просвітницької діяльності та відпочинку, домінують люди з такими позиціями: читали книги і цікавились літературою, їздили на фестивалі, конкурси в інші міста; можуть спілкуватись іноземними мовами; писали статті до газети організації, мали сторінку в Інтернеті, вели блог; займались волонтерською діяльністю на різних соціальних заходах та стажувались в органах місцевого самоврядування. Додатково, члени освітніх та студентських організацій вказують на людей, які мали важливі контакти зі ЗМІ (91,3 %), працювали в організаціях приватного бізнесу (91,3 % для освітніх

організацій) та стажувались в органах місцевого самоврядування (94,4 %). В організаціях ділового та професійного спрямування були люди, які отримували фінансову допомогу від громадських організацій та фондів та мали знання про функціонування державного сектору (85,7 %) (див. табл. Б.5).

Зовнішніми контактами, що їх набули члени молодіжних об'єднань у процесі організації культурної, просвітницької програм та дозвілля для молоді, є, насамперед, контакти з працівниками ЗМІ; викладачами, науковцями; приватними підприємцями (по 94,4 %); з працівниками міжнародних організацій, корпорацій; членами громадських організацій (по 88,9 %); депутатами місцевих рад та державними чиновниками (77,8 %). Представники освітніх організацій зазначають, що завдяки членству в молодіжних організаціях цього спрямування вони здобули контакти з викладачами (87 %); членами громадських організацій (95,7 %); приватними підприємцями (100 %); працівниками ЗМІ (82,6 %). Члени ділових й професійних асоціацій, спілок додатково вказують, що вони сформували контакти з керівниками та менеджерами підприємств, організацій, депутатами місцевих рад, а також членами політичних партій (по 57,1 %) (див. табл. Б.8).

Налагодження контактів з депутатами, державними чиновниками та приватними підприємцями вказує на те, що громадські заходи цих двох типів організацій частково фінансуються з місцевого бюджету, що вимагає особистих знайомств з людьми цього рівня. Водночас для отримання інших коштів члени цих організацій повинні звертатись до приватних підприємців, що і підтверджує високий відсоток контактів з даними категоріями. Налагодження зв'язків з членами політичних партій, керівниками та менеджерами підприємств, організацій у молодих людей з ділових й професійних асоціацій, спілок, визначається приналежністю до професійного середовища, яке залучене також і до політичних, і до урядових процесів з метою лобіювання інтересів своїх груп чи бізнесу.

Як бачимо, формуванню сполучаючого типу соціального капіталу в цих організаціях сприяють соціальні зв'язки, які допомагають переміщатись в

системі соціальної стратифікації та дають доступ до зовнішніх ресурсів. В цих організаціях є кращі можливості отримання інформації, доступ до посадових осіб та людей з широким колом соціальних контактів, що допомагає як реалізовувати соціальні програми, так і впливати на особистий розвиток.

Процес конвертації набутого сполучаючого соціального капіталу у інші види капіталу можна прослідкувати через звернення по допомогу до тих соціальних контактів, які були набуті як в межах організації, так і поза нею. Основними видами допомоги, по яку звертались колишні вихідці організацій напрямку культури, просвітницької діяльності і відпочинку, були: сприяння в реалізації громадських і соціальних заходів (93,3 %); отримання рекомендацій з метою працевлаштування; потреба фінансової підтримки для проведення соціальних заходів та необхідність порад у веденні професійної діяльності (по 60 %). Члени організацій освітнього спрямування звертались по допомогу в реалізації громадських і соціальних заходів (66,7 %), для отримання інформації про працевлаштування (61,9 %), для рекомендацій з метою працевлаштування (42,9 %) та для отримання порад у реалізації проєктів і професійної діяльності (57,1 %). Члени професійно орієнтованих організацій часто потребували допомоги в отриманні інформації про роботу, зверталися за рекомендаціями для працевлаштування (по 75 %); за порадами у питаннях реалізації проєктів та здійснення професійної діяльності, для вирішення питань фінансової підтримки соціальних заходів (по 50 %) (див. табл. Б.7).

Як ми бачимо, набутий сполучаючий соціальний капітал в організації використовується її членами як для розвитку діяльності громадської організації, зокрема з метою реалізації її заходів та їхнього фінансування, так і з метою покращення соціальних позицій членів організації та їхньої професійної діяльності, що є прийнятним для соціального капіталу.

В підсумку, в організаціях, які формують сполучаючий тип соціального капіталу відбувається активне накопичення двох видів соціального капіталу: індивідуального та організаційного, жоден з яких не є домінуючим.

Зв'язуючий тип соціального капіталу формують організації, видами діяльності яких є навколишнє середовище, міжнародні відносини, право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика. В основному в цих організаціях сформовані вертикальні відносини між різними особами, групами та організаціями з метою розширення мереж обміну та доступу до ресурсів. Мова йде про відносини, які можуть набувати форми патронажу, але можуть і не мати постійного та взаємозобов'язуючого характеру. Зокрема організації, що працюють у сфері навколишнього середовища, мають чітку прив'язку до грантодавчих організацій. Організації політичного спрямування, створені під егідою партій, та молодіжні організації, які займаються міжнародними відносинами, часто є філіями міжнародних організацій або ж співпрацюють з ними.

Визначаючи мотиви вступу у вказані організації, можна відзначити, що в залежності від типу організації вони є доволі різними. Зокрема, в організаціях, які займаються навколишнім середовищем, домінує отримання нових навичок та досвіду (75 %), а також професійного та особистого досвіду (60 %). Ми можемо пояснити першочергове бажання молодих людей щодо особистого і професійного розвитку відсутністю широкого поля діяльності таких організацій, баз практики та реальних суспільних прецедентів в цій сфері. Тому залученість до роботи в таких організаціях дає великий шанс стати професіоналом у цій сфері, налагодити зв'язки з людьми, які там працюють, навіть з інших країн. Другим домінуючим чинником вступу в організації, які займаються навколишнім середовищем, є бажання робити корисні справи (60 %). Розуміючи, що українське суспільство потребує активізації діяльності в цій сфері, що проблеми зі станом навколишнього середовища постають дедалі гостріше і нагальніше, молоді люди можуть здійснювати свою діяльність завдяки доступу та отриманню грантових коштів. Це і визначає зв'язки, що їх першочергово налагоджують члени таких організацій, і, відповідно, зумовлює формування зв'язуючого соціального капіталу.

Першочерговим мотивом вступу молодих людей в молодіжні організації у сфері права, агітаційно-пропагандистської діяльності і політики є бажання отримати нові знайомства (80 %). Серед інших мотивів були вказані такі: робити корисні справи, сформувати ціннісні засади та стати частиною певної групи (по 66,7 %). В міжнародні організації молоді люди вступали з метою отримання професійного розвитку (80 %), бажання стати частиною певної групи (66,7 %) та отримати нові знайомства (100 %) (див. табл. Б.4).

Як бачимо із зазначених відповідей респондентів, мотиви їхнього вступу до молодіжних громадських організацій показують, що вони зацікавлені в налагодженні більш широких соціальних контактів та у доступі до відповідних професійних кіл та фінансових ресурсів. Враховуючи мотив бажання робити корисні справи, можна передбачити, що ці зв'язки будуть використовуватись для реалізації суспільних громадських запитів. Водночас, наявність таких зв'язків для молодих людей з організацій у сфері права, агітаційно-пропагандистської діяльності і політики стає міцною основою для подальшого просування у політичне та урядове середовище, та може сприяти формуванню політичної кар'єри або кар'єри у громадському секторі. Разом з тим для молодих людей, які є членами міжнародних організацій, відкривається можливість для знайомства із професіоналами в міжнародному середовищі, що, своєю чергою, може посприяти вихідцям з організацій міжнародного спрямування реалізувати себе у компаніях з міжнародним капіталом.

Аналізуючи ті види ресурсів та переваг, які члени молодіжних організацій отримали, будучи залученими до вказаних організацій, ми можемо побачити специфіку генерування зв'язуючого соціального капіталу. Зокрема, робота в організаціях по роботі з навколишнім середовищем надала можливість нашим респондентам сформувати мережу корисних контактів (80 %) і спілкуватися з цікавими людьми (60 %). Такі ж переваги вказали і вихідці з організацій у сфері права, агітаційно-пропагандистської діяльності і політики: 83,3 % учасників вказали на сформовані цікаві знайомства, 50 % – відзначили можливість безкоштовної участі у тренінгах, проектах та різних заходах

організації, що сприяло накопиченню власного людського капіталу. Натомість діяльність у молодіжних організаціях міжнародного спрямування має цілий ряд переваг, про які зазначають респонденти. Зокрема це: безкоштовна участь в тренінгах, проектах та різних заходах організації, спілкування з цікавими людьми, корисні знайомства (по 50 %). Також – це участь у міжнародних проектах (50 %). Та надзвичайно вагомими видами переваг, які отримали молоді люди з цих організацій, є знання (100 %). (див. табл. Б.6). Як ми можемо підсумувати, найціннішим видом ресурсів, що його члени організацій отримують від залученості в їхню діяльність, є зв'язки та контакти, реалізація яких і творить соціальний капітал, а участь у навчальних та міжнародних програмах, організованих цими об'єднаннями, відкриває широкий доступ до таких контактів.

Члени цих трьох типів організацій – це молоді перспективні люди, які володіють іноземними мовами, читають професійну літературу, та беруть участь у волонтерських заходах, акціях протесту. Відповідно до запропонованого нами переліку позицій молоді люди з організацій політичного і пропагандистського спрямування вказують, що серед них були люди, які брали участь в акціях протесту (100 %), відвідували громадські слухання та були членами політичних партій (83,3 %) а також мали знання про функціонування державного сектору (100 %). Однак особливу увагу слід звернути на те, що серед членів організації саме по навколишньому середовищу в основному були люди, які отримувати фінансову допомогу від громадських організацій та фондів (80 %), що не притаманно (у такому обсязі) для інших організацій (див. табл. Б.5). Це підтверджує наші припущення про те, що для забезпечення діяльності цього типу організацій необхідна фінансова грантова підтримка. Члени політичних організацій та організацій міжнародного спрямування мали доступ до людей, котрі за своїм статусом були публічними персонами; учасники таких організацій цікавились економічними, політичними і державними питаннями; стажувались в органах місцевої влади та мали доступ до фінансів. У колі членів політичних громадських організацій часто були

люди, які належали до політичних партій та об'єднань, були власниками приватного бізнесу.

Завдяки набутим в громадській організації знайомствам учасники молодіжних організацій отримали доступ до людей із різноманітними позиціями. Зокрема, основними контактами для молодих людей з цієї групи організацій є контакти: з викладачами, науковцями, членами громадських організацій, приватними підприємцями, керівниками, менеджерами підприємств, організацій. Додатково члени організацій по роботі з навколишнім середовищем налагодили зв'язки з представниками ЗМІ, депутатами Верховної Ради. Члени міжнародних молодіжних організацій додатково набули доступ до контактів з працівниками міжнародних організацій, корпорацій. Для організацій в сфері права, агітаційно-пропагандистської діяльності і політики специфічними є контакти з членами політичними партій, депутатами місцевих рад та державними чиновниками (див. табл. Б.8).

Серед основних видів допомоги, по які звертались члени цих організацій до людей, з якими познайомились під час свого членства в молодіжній громадській організації, першочергово є допомога у реалізації громадських і соціальних заходів (100 % та 75 % для організацій навколишнього середовища). Водночас іншими видами звернень є допомога в отриманні інформації та рекомендацій щодо працевлаштування та участі в міжнародних проектах та освітніх програмах (100 % для організацій по міжнародним відносинам). Також члени політичних молодіжних організацій звертались по допомогу в доступі до закритих товариств та отриманні допомоги при здійсненні правопорушень та протиправної поведінки (по 50 %). (див. табл. Б.7).

Отже, зв'язуючий тип соціального капіталу, як ми і передбачали, формується в молодіжних організаціях з вертикальною структурою, які співпрацюють з міжнародними грантодавчими компаніями та політичними гравцями. В цьому ми можемо простежити певні тенденції, зокрема, що організації по охороні навколишнього середовища в сучасному українському суспільстві не можуть існувати без потужної фінансової підтримки. На жаль,

екологічний дискурс в суспільній свідомості ще не сформований на такому рівні, щоб силами громадськості надати йому потужного розвитку. Водночас держава не вважає навколишнє середовище, а відповідно, і молодіжні організації в цій сфері, пріоритетним напрямом свого фінансування. Це змушує молодіжні організації цього типу звертатись до грантодавчих фондів і вибудовувати таку структуру діяльності організації, яка б відповідала вимогам цих фондів. Щодо організацій правового, політичного і пропагандистського спрямування, часто вони створюються під егідою політичних партій, а це формує чітку вертикаль від молодіжного крила до верхівки партії, яка певною мірою може задавати вектор діяльності цієї організації. Організації по роботі в міжнародному середовищі орієнтовані на міжнародну діяльність та глобальний контекст. До роботи у цих організаціях долучені люди різних професійних статусів, які можуть бути гравцями міжнародного рівня і до яких прагнуть досягти молодіжні лідери. Відповідно, описана специфіка діяльності цих організацій в своїй основі спрямована на формування зв'язуючого типу соціального капіталу.

Варто також зауважити, що хоча ці організації формують соціальний капітал, скерований на досягнення суспільних благ, проте, як ми можемо прослідкувати з подальшого емпіричного аналізу (глибинних інтерв'ю), члени молодіжних організацій, маючи доступ до грантового середовища, державних коштів чи політичних структур, отримують спокусу перевести свою діяльність та діяльність організації в русло споживача владних дивідендів та грантових коштів, сприяючи тим формуванню дисфункційного соціального капіталу. Процеси формування та реалізації індивідуального капіталу членів молодіжних громадських організацій м. Львова ми дослідили за допомогою проведення глибинних інтерв'ю та на основі результатів розробили типологію їхніх життєвих стратегій під впливом набутого соціального капіталу.

3.3.2. Взаємозумовленість соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій та типів їхніх життєвих стратегій. Формування

соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій – це процес, який привносить у життя кожної молодої людини якісно нові життєві шанси і можливості. Здобутий в організації соціальний капітал може впливати на формування та реалізацію майбутньої життєвої стратегії та бути тим підґрунтям, яке дає можливість не тільки вести певну соціальну та професійну діяльність, а й допомагає в особистісному розвитку, здобутті та реалізації влади, ресурсів і таким чином трансформується у цілком матеріальні вигоди для кожного члена цієї організації.

Долучаючись до громадської організації, молода людина починає не лише вести певний вид діяльності, а й здійснювати інвестиції у побудову власної життєвої траєкторії та реалізацію соціального капіталу, набутого під час активного громадського життя. Кожен вид діяльності може наблизити або віддалити її від досягнення своєї цілі. Активна діяльність та глибока залученість до громадської організації може суттєво змінити світогляд молодої людини, пришвидшити її майбутній кар'єрний ріст та життєві успіхи, а розвиток її життєвих стратегій залежить від взаємовідносин, які вона будує як член організації, та від ресурсів, які вона накопичує як учасник молодіжної організації, тобто – від її соціального капіталу [60, с. 51].

Як ми уже вказували, акумульований соціальний капітал в молодіжній громадській організації загалом сприяє підвищенню обізнаності про можливості щодо майбутньої життєвої кар'єри [118, с. 748–749], а реалізація життєвих стратегій відбувається у відповідності з власними уявленнями про мету і сенс життя, про місце у суспільстві. З метою пізнання особливостей реалізації життєвих стратегій колишніх членів молодіжних громадських організацій під впливом сформованого соціального капіталу в середовищі молодіжної громадської організації ми провели якісні напівструктуровані глибинні інтерв'ю з колишніми учасниками молодіжних громадських організацій у м. Львові. В процесі аналізу глибинних інтерв'ю нам вдалося типологізувати життєві стратегії членів молодіжних громадських організацій під впливом набутого соціального капіталу (див. табл. 3.3).

Типологізація життєвих стратегій колишніх членів молодіжних громадських організацій у м. Львові, як ми уже зазначили, було проведено на основі аналізу особливої ролі домагань та соціальної активності членів молодіжних громадських організацій при оформленні перспективного життєвого вибору.

Основними критеріями виділення типів життєвих стратегій були:

- членство в молодіжній організації та спрямованість діяльності організації; мотиви вступу;
- типи виконуваної діяльності та особливості співпраці між членами організації; виконання завдань в організації;
- взаємодія та спілкування в організації;
- довіра до організації та до її членів, дотримання норм і цінностей, запроваджених в організації;
- доступ до ресурсів та їх реалізація в особистих і суспільних процесах.

Таблиця 3.3

Типи життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій м. Львова

Тип життєвої стратегії	Зміст типу	Ознаки типу
1	2	3
Громадсько орієнтований	спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі	- соціальне середовище; - практична діяльність; - спільні дії та заходи; - праця для розвитку суспільства; - швидка переорієнтація на суспільні зміни;
Бізнесово орієнтований	спрямованість особистості на побудову кар'єри в комерційній, бізнес-сфері	- навчання в інших; - досвід ведення власної справи; - знання середовища; - особистий саморозвиток; - командний дух;
Управлінсько орієнтований	спрямованість на побудову кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади	- професійний розвиток; - готовність працювати; - обізнаність в роботі державного сектора; - довіра;

1	2	3
Політично орієнтований	спрямованість на побудову кар'єри в політичній сфері	- формування професійних контактів; - знання державних і політичних справ; - комунікація з представниками міжнародного середовища;
Релігійно орієнтований	спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах	- духовність і світогляд; - християнські цінності; - волонтерська діяльність; - повага;

Проаналізуємо детальніше розглянути виділені типи стратегій та їхнє змістове наповнення. Першочергово зупинимось на релігійно спрямованому типі. **Релігійно орієнтований тип.** В основі цього типу є спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах. Цей тип стратегії формується через взаємозв'язок духовності та світогляду, які підкріплюються повагою, довірою, спільними інтересами, християнськими цінностями та волонтерським вектором. Набутий соціальний капітал колишні члени молодіжних організацій реалізують щодня як в особистому, так і в професійному житті.

Релігійні засади цього типу життєвих стратегій сформувались завдяки участі респондентів у молодіжних релігійних громадських організаціях м. Львова, таких як: «Родина», «Руки допомоги», «Ми – майбутнє України», «Українська молодь – Христові», «Молодіжна християнська організація при парафії Архистратига Михаїла», – і базуються на християнських принципах, нормах та засадах віри. Свою діяльність вони здійснюють на основі сформованого в молодіжній організації духовного життя та цінностей.

Ціннісні рамки цього типу сформовані на основі принципів довіри, взаєморозуміння, поваги один до одного, взаємопідтримки та розуміння того, що найголовніше в житті – жити за християнськими цінностями, а матеріальні блага є другорядними. Молоді люди, які відтворюють цю стратегію, вказують на те, що організація їх навчила поважати і розуміти людей. Саме рівність і

людська гідність є ознакою світоглядних принципів цього типу стратегії. *«Організація навчила мене поважати один одного, дотримуватись якихось певних, тобто встановлених правил поведінки один до одного, навчилася контролювати свої вчинки і дії, бо всі ми як сім'я і кожен є особливий та заслуговує на повагу» (Мар'яна, 28 р., викладач соціальної психології).*

Релігійні молодіжні громадські організації не створюють ієрархії. Кожен, хто приходить в організацію, є просто членом цієї організації і на рівних здійснює ту ж діяльність, що й інші. *«Допустимо, все було разом, наприклад, якийсь захід організовували все разом, тобто, я зроблю це, ви зробите це, тобто чи кудись ми їдемо спільно, чи якийсь захід проводимо, все було спільно» (Оля, 31 р., інспектор).* Отже, відношення до людей в роботі чи професії формується на основі цінностей рівноправності, єдності, праці в колективі.

Кожна молодіжна релігійна організація як один із напрямків своєї роботи провадить волонтерську діяльність, до якої залучає своїх членів. Відповідно, у колишніх учасників цих організацій волонтерство складає невід'ємну частину їхнього теперішнього життя. Усі опитані респонденти вказують, що в часи громадської активності вони відвідували дитячі сиротинці та опікувались дітьми-сиротами. *«Ну, ми ходили в будинок, значить, в дитячий будинок, де є діти-сироти. ... ми проводили спільні заходи, кожний старався якимось чином докласти зусилля, залучити спонсорів-благодійників, щоб ми могли допомогти цим дітям» (Оля, 31 р., інспектор).*

Розуміння та важливість допомоги та довіри, сформовані в часи громадської волонтерської діяльності, заклали основу для продовження здійснення волонтерства у зрілому дорослому житті. Частина респондентів й надалі продовжує опікуватись і допомагати дітям-сиротам. Зокрема, ми маємо приклад волонтерської групи, яка утворилась на основі чотирьох сімей, колишніх учасників молодіжної релігійної організації. *«Ми, як колишні друзі, створили спільноту, чотири сім'ї, ми намагаємось так само щось робити, якісь заходи робити щодо тих дітей-сиріт, яких ми взяли під опіку» (Володимир, 28 р., адвокат).*

Іншими видами волонтерської діяльності опитаних респондентів є робота з бездомними людьми, а також допомога учасникам АТО. *«Спочатку трошки сітками займалась, і в Політехніці організувала. Потім в фейсбуці група почала сушити овочі. То було так експериментально. Я приходила, допомагала сортувати, пакувати. А потім в кінці року мені подзвонили і попросили очолити волонтерську кухню» (Ольга, 38 р., лаборант).* Проте важливо наголосити, що учасники тих молодіжних громадських організацій, в яких хоча б інколи проводили волонтерську діяльність, усі долучились до волонтерської діяльності з допомоги воїнам АТО.

Релігійні організації формують середовище рівності і прийняття інших людей такими, якими вони є, тому в цьому типі стратегії вихідці з організацій підтримують дружні зв'язки, які з легкістю дають можливість звернутись один до одного за допомогою чи за порадами. *«Дружимо, спілкуємось, вітаємось. Навіть по роботі співпрацюємо; контакти з дітьми-сиротами, яких колись провідували в інтернатах; ми, як колишні друзі намагаємось якісь заходи робити» (Володимир, 28 р., адвокат).*

Надання допомоги є невід'ємною складовою життєдіяльності молодіжних релігійних організацій і це розуміння вони передають своїм членам. Сформувавши таку мережу, індивіди можуть розраховувати на різні види допомоги, підтримки, інформації, на можливість активного проведення дозвілля, на вирішення різних справ і проблем. Встановлення дружніх зв'язків колишніх учасників між собою, з керівником організації та з дітьми з інтернатів формує соціальний капітал, реалізація якого відбувається через організацію різних соціальних і релігійних заходів, а також через надання допомоги та підтримки іншим людям.

Реалізація соціального капіталу через надання допомоги формує великий ступінь довіри до організації та до її діяльності як серед членів організації, так і у суспільстві. *«Усе будувалося на довірі один до одного. Я повністю їм довіряла і покладалася на них, та і тепер» (Мар'яна, 28 р., викладач соціальної психології).*

Основним джерелом довіри є спільна праця. *«Спільна організація заходів і є довірою; як тільки я туди прийшла, я просто побачила, як вони між собою себе поводять. Як вони навіть жартують один з одного. Одразу всі бар'єри впали. Тобто як тільки я прийшла, вони одразу своїм спілкуванням показали, що вони собою являють, і дець мимоволі той мій бар'єр застороги опустився, як ширма. Звичайно, я і так довіряю людям, за допомогою довіри я і потрапила в цю організацію. Я навіть не можу чітко згадати ту межу довіри до того, як я попала в організацію, і ту, що зараз є»* (Ірина, 23 р., викладач). Спільна праця і довіра породжує спільні інтереси, що стають міцною основою для формування сімейного життя, дружніх зв'язків та довірливих професійних контактів, адже громадська участь формує вищий ступінь довіри до людей. *«Коли люди бачать, що ти робиш це, ти формуєш свій імідж добрими справами. І тоді до тебе формується довіра»* (Іра, 32 р., засновник ГО «Агро РеформсЮА»).

Колишні учасники молодіжних громадських організацій, які відтворюють релігійно спрямований тип життєвої стратегії, розуміють цінність та важливість участі в громадських організаціях, адже вбачають в них можливість зробити користь для суспільства та впливати на суспільні зміни. Набутий соціальний капітал вони реалізують насамперед через відтворення сформованих в громадському житті цінностей допомоги, волонтерства, спільної праці.

Громадськи орієнтований тип – спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі. Маючи досвід молодіжної громадської діяльності, молоді люди часто хочуть продовжувати свою роботу в громадському секторі на базі розвинутих організацій, які мають фінансування та диференційовану структуру. Вони можуть змінювати сферу та рівень діяльності, долучатися до громадських організацій конкретного спрямування, займати керівні посади в цих організаціях чи створювати свої власні громадські організації. *«Завдяки організації я заснував свою нову організацію»* (Андрій, 24 р., аспірант).

Дієвість молодіжних громадських організацій визначається проведенням різноманітних заходів та програм, що формує певні цінності кожного члена цієї

організації. Саме від сформованих цінностей, а також від викликів суспільства залежить сфера, в якій буде продовжувати працювати молода людина та реалізовувати свої життєві стратегії. Опитані респонденти сферами розвитку своїх життєвих стратегій в громадському секторі обрали сільське господарство, культуру (туризм і мистецтво), надання безоплатної правової допомоги, роботу в громадських організаціях соціального спрямування, здійснення волонтерства тощо; вони були членами таких молодіжних громадських організацій у м. Львові, як «Етновир», «Клуб толерантності», «Пласт», «Сокіл», «Форум видавців», «Асоціація випускників», «Профком студентів».

Для більшості колишніх учасників молодіжних організацій теперішня робота в громадському секторі є професійною та оплачуваною працею, завдяки якій вони можуть здійснювати прямий вплив на суспільство, а паралельно – реалізовуватись як професіонали в певній галузі. В цьому типі життєвих стратегій вихідці з громадських організацій постійно долучені до життя громади та соціуму, швидко та мобільно можуть долучитись до різних соціально важливих ініціатив. Адже в післяреволюційний та військовий час, в якому знаходиться українське суспільство, є потреба у практичних діях та заходах. Більшою мірою люди, які реалізують цю життєву стратегію, є однодумцями, з якими набагато реальніше робити певні практичні речі.

Цю життєву стратегію відтворюють соціально орієнтовані члени молодіжних організацій, однією з цілей життя яких є розвиток суспільства та покращення життя в країні. Робота в громадських організаціях допомагає безпосередньо змінювати суспільство, адже дає можливість відчувати і побачити зміни, що в багатьох інших сферах відбувається довготривало та бюрократично. Зокрема, багато фахівців, представників державного сектора, переходять працювати у громадський сектор лише з метою мати можливість реалізовувати практичні проекти та швидко втілювати їх у життя.

Глибоке розуміння специфіки роботи громадського сектора, свобода дій та можливість впливати на процеси в суспільстві завдяки інструментам, які дає громадська діяльність, сприяє становленню колишніх членів молодіжних

громадських організацій як експертів, а цей фактор має велику вагу для компаній, де є соціально орієнтована складова. *«Одним із коментарів, коли я влаштовувалась на роботу, було “що у вас є ці контакти поза роботою в соціальній сфері”. Ти знаєш, що в тебе є експерти, які можуть допомогти. І це вже є певний авторитет; професійне коло. Для іноземного роботодавця це дуже важливо, що людина робить, ці контакти, ініціативи, ця ініціативність в позаробочий час. Що ти можеш поза роботою» (Іра, 32 р., засновник ГО «Агро РеформсЮА»).*

Реалізація набутого соціального капіталу у сфері культури описує одну із основних життєвих стратегій вихідців із громадських організацій, пов'язану із прагненням до культурного розвитку, до активної участі у просвітницьких заходах, до пошуку нових знайомств, пов'язану із бажанням цікавого проведення часу, а також із формуванням ціннісних орієнтацій та зміною світогляду. Домінування інтересів культурного розвитку серед молодих людей є позитивною характеристикою, адже сприяє виробленню нових стилів поведінки, поглиблює розуміння цінностей середовища проживання та культурної спадщини.

Бажання реалізувати свою професійну кар'єру у сфері культури вихідці з громадських організацій відчували у процесі спільного проведення культурних дійств та заходів, які є складовою діяльності багатьох молодіжних організацій. Такі заходи не лише розвивають в молодих людей цікавість до культури своєї країни, а й формують бажання доносити цю діяльність до широкого загалу. *«Основним напрямком діяльності була реалізація багатьох програм та проектів, мистецьких акцій і культурних подій, тобто захист та популяризація культурної спадщини України... цікавим напрямком і незабутнім (посміхається) я можу назвати ознайомлення із культурою інших народів світу під час масових культурних та мистецьких акцій. Зокрема, можу назвати всім відомий міжнародний фестиваль фольклору “Країна мрій”, ініціатором та співорганізатором якого був Олег Скрипка, а наша організація неодноразово його проводила» (Анна, 25 р., екскурсовод).*

Участь в організаціях культурного спрямування згуртувала всіх навколо культурних та мистецьких подій в місті та сформувала у колишніх учасників цінності альтруїзму, патріотизму, терпимості, трудостійкості та прийняття різномірності в людях, прищепила любов до культури. Саме тому колишні учасники цих організацій і сьогодні можуть збиратись спільно на культурних дійствах, але вже як експерти.

В молодих людей, які орієнтовані вказаним типом життєвих стратегій є підтримування таких діяльнісних практик, які спрямовані на розвиток суспільства. Тому колишні учасники доволі часто залучають один одного до спільної роботи в громадсько-соціальних заходах. Отриманий досвід здійснення громадської діяльності колишні учасники громадських організацій активно застосовують не лише у своєму професійному житті, але й продовжують розвивати громадський сектор через втілення власних ініціатив. *«Сумісно видаємо газету “Вісник толерантності” з метою розширення культурного різноманіття в нашому краї та підтримання різноманітних культурних традицій України і світових культурних звичаїв» (Марія, 28 р., туристичний менеджер).* Щоденна діяльність в організації була спрямована на вивчення української культури та культур інших народів, розуміння відмінностей та подібностей між ними. Така суспільно-громадська робота вчить сприймати і поважати культурно-національну різномірність і ставитись до неї з повагою. Як зазначили учасники інтерв'ю, членство в організації змінило їхнє сприйняття і ставлення до життя. Найважливішим здобутком участі в громадській організації культурного спрямування опитані респонденти вважають виховання толерантності, терпимості та розуміння інших поглядів. *«Я стала краще розуміти людей незалежно від їхньої культури, релігії та вподобань, а від того, якими особистостями вони є, для мене це дуже цінно» (Анна, 25 р., екскурсовод).*

Хоча для цього типу життєвих стратегій притаманна аполітичність, діяльність у сфері культури сформувала в молодих людей чітке розуміння тих проблем, які виникають у нашому суспільстві. *«Я зрозуміла, що багато*

проблем нашої країни пов'язані із небажанням слухати та розуміти один одного, а це засмучує. Я зрозуміла наскільки полікультурною є наша країна, не говорячи вже про світ, і у кожній культурі свої цікаві особливості, які вартують того, аби їх вивчати, адже багато з того, що з нами відбувається, має підґрунтям нашу ментальність, культуру та сприйняття світу» (Марія, 28 р., туристичний менеджер).

Характерною особливістю молодих людей, які продовжують реалізовуватись в громадському секторі, є бачення тих галузей суспільного життя, на які держава не звертає уваги. Гнучкість та мобільність роботи в громадському секторі одразу створює можливість розвивати цю сферу. Наші респонденти, вийшовши з однієї громадської організації, створили організацію «Агро РеформсЮА», яка впливає на розвиток реформ в сільськогосподарській сфері. Іншим прикладом є створення «Центру правової допомоги», який заповнив прогалину у наданні безоплатної правової допомоги.

Критичні моменти у відтворенні цієї стратегії пов'язані з потребою постійного фінансування, що змушує людей, які працюють в громадському секторі, шукати кошти на реалізацію діяльності організації, а по факту – на забезпечення потреб життєдіяльності. «Громадська діяльність – це, з одного боку, дуже важко, бо є фінансовий аспект. Ти не можеш жити лише на задоволення від волонтерської діяльності. Від того ти завжди полюєш за коштами» (Іра, 32 р., засновник ГО «Агро РеформсЮА»). Багато в чому від джерела фінансування залежить і те, чи ця громадська організація працюватиме на створення якісного комплексного продукту, що привносить зміни в суспільство, чи стане інструментом особистого збагачення окремих її членів. «Проте громадські організації часто є залежними від донорського фінансування. В кінці 2008 року юридичний сектор м. Львова створював “Центр Правової допомоги”. Ми були грантоїдами по факту. Ми робили свою роботу, але у нас не було комплексного кінцевого результату. Комплексний кінцевий результат – це було лобіювання в 2011 році Закону України “Про

безоплатну правову допомогу”. Часто донорське фінансування надається по тим прогалинам, які вникають в державному секторі» (Зоряна, 27 р., юрист).

Іншим негативним аспектом роботи в громадському секторі є бажання використати громадські організації для отримання влади чи певних посад. Саме зараз такий період в Україні, коли трансформаційні процеси дають доступ громадським лідерам до політики і державного управління. Якщо громадські організації використовуються в таких цілях, тоді вони генерують дисфункційний соціальний капітал.

Набутий соціальний капітал в цьому типі життєвих стратегій реалізовується через громадсько-суспільну діяльність, яка для цих людей стала щоденною працею. Участь в молодіжних організаціях допомогла сформувати і зрозуміти, що цінності громадянського життя є і їхніми цінностями, а тому вони бачать, що громадська діяльність – це один з найкращих способів змінювати суспільство та працювати в колі однодумців. Найбільш важливим критерієм, який притаманний молодим людям в цій життєвій стратегії і який сформувався завдяки участі в громадській організації, є вміння активно реагувати на події, шукати нові знання, кваліфікації і людей для вирішення проблем, які виникають в особистому чи громадському житті. Найважливішою цінністю, яку здобули колишні учасники – це вміння постійно вчитись в залежності від сфери праці чи залучення до реалізації проєктів.

Бізнесово орієнтований тип. Кожна молода людина приходить в громадську організацію зі своїми індивідуальними мотивами, тому важливо, щоб це було враховано при розподілі функцій і завдань. Хоч в організації не платять за роботу, учасник спільноти отримує винагороду у вигляді компетенцій, які він потім зможе втілити у своєму професійному житті. Важливо зауважити, що особистість, починаючи здійснювати громадську діяльність, бачить, як вона у подальшому зможе реалізувати набуті знання і навички. Цей тип життєвих стратегій відтворюють колишні учасники освітніх і студентських організацій, ділових та професійних асоціацій, спілок. Респонденти, які реалізують цей тип життєвих стратегій, є вихідцями з

молодіжних організацій «Студентське братство Львівської Політехніки», «AIESEC», «BEST», «Ліга молодих правників».

Участь в таких організаціях допомагає формувати у її членів цілі як організаційні, так і особистісні, що їх молоді люди прагнуть реалізовувати в житті. *«Після вступу в організацію в мене з'явилося багато цілей, загалом, змінила ставлення до життя; до самої себе; раніше я була песимістичною, а от зараз не знаю, де час взяти, щоб все задумане здійснити» (Іра, 22 р., власник бізнесу магазинів).* Саме тому основними цінностями, які закладені в цьому типі, є відповідальність, працьовитість, розвиток креативності, командний дух, повага один до одного, відкритість до інших та віра в себе. Однак в цих організаціях формуються також цінності матеріального характеру, зокрема, бажання отримати прибуток, адже постійна організація проектів і великі фінансові бюджети змушують членів організації думати про кошти. *«На початку це були такі цінності як єдність, доброта, взаємодопомога та зміна світу на краще. Проте під кінець моєї діяльності в організації люди, які прийшли до влади, зосередились не на якості проектів та тому, що ці проекти мають нести, а на тому, аби заробити більше грошей в локальний комітет та показати іншим, які вони класні» (Маріанна, 25 р., менеджер з туризму).*

Реалізація цієї життєвої стратегії починається практично одразу після виходу з організації чи завершення навчання. Адже ще будучи членом цих громадських організацій, молода людина напрацьовує знання та досвід, які допомагають їй стати фахівцем та досвідченим працівником в адміністративній сфері, продажах, обслуговуванні клієнтів, рекламі, піарі та ін. *«В нас було дуже багато успішних ідей та проектів, які ми втілювали. Тому зараз мені здається, я можу продати будь-що» (Мар'яна, 26 р., діловод).* Це піднімає ціну учасника громадської організації, як працівника, на ринку праці. Зокрема, випускники таких громадських організацій, як «AIESEC» і «BEST» успішно стажуються і працевлаштовуються в таких міжнародних компаніях як «Мрія», «Нестле», «ПрайсВотерХаусКуперс», «Samsung» тощо.

Для людей, які відтворюють ці життєві стратегії, характерною є

впевненість у собі і в своїх силах: це вони здобули саме завдяки діяльності в молодіжних організаціях. Після проведення пари десятків умовно «успішних» проектів вони отримали достатньо зв'язків, ідей і досвіду, а також знань про середовище. Усі набуті знання та контакти є цінним ресурсом в побудові власної підприємницької діяльності. *«Я й досі близьким другом вважаю Тіма. До речі, він – другий співзасновник. Ми з ним, скажем так, в партнерстві виносили ідею створення “Альтернативної кави”, а потім і втілили це в життя разом» (Святослав 24 р., співзасновник вуличного кафетерію «Альтернативна кави»).* Саме в молодіжних громадських організаціях, де молоді люди поєднують якості ентузіазму з ідеями того, що їхній успіх залежить від зусиль і часу, які вони готові вкласти в свою справу, формується легкість, з якою ці люди розвивають далі власний бізнес.

Серед професійних якостей та вмінь, які домінують у молодих людей в межах цього типу життєвих стратегій є організаторські здібності, комунікативні навички, вміння складати стратегічні плани, вирішувати конфлікти, вміння швидко ухвалювати правильні рішення та вести за собою людей. Такі здібності вони розвинули через специфіку виконуваної роботи в проектах, а також через можливість займати керівні посади в молодіжній організації. *«Я більше був як адміністратор, як управлінець, я, займався організацією і допомогою у всьому, що здійснювала організація, члени та прихильники, суто адміністрування та управління. Відповідно, скоро я став заступником Голови Правління, а потім і Головою Студентського братства Львівської політехніки. Суто менеджмент» (Олександр, 37 р., засновник друкарні «Коло»).*

Особистісні характеристики колишніх членів громадських організацій, які відтворюють бізнесово орієнтований тип життєвої стратегії, характеризуються прагненням постійного саморозвитку та навчання, а також зайнятістю розвитком власної справи. Їм завжди бракує часу, адже є багато ідей для здійснення.

Також у ході інтерв'ю з колишніми членами цих організацій було визначено, що вони досі підтримують зв'язок між собою. Ці відносини є суто

дружніми і більше не мають відношення до громадської чи суспільної роботи. Адже колишні учасники молодіжних організацій, які повністю перейшли в комерцію, не надто активно долучаються до громадської діяльності через брак часу, зосередженість на реалізації власних планів. Водночас, вони вказують, що можуть долучитися фінансово до громадських проектів, бо розуміють, як це важливо.

Проте в цьому типі життєвої стратегії вихідці з молодіжних організацій легко можуть використати набутий в організації соціальний капітал для вирішення особистих приватних питань. *«Допомога у вирішенні особистого питання: мені потрібно зустрітися з одним чиновником, щоб вирішити будівельне питання, я звернулася до колишнього керівника, він мені допоміг, бо цей чиновник був його хорошим знайомим. Питання за допомогою моїх колишніх колег завжди вирішувалося, оскільки питання підіймали важливі особи, тоді справи робляться швидше і без зайвих питань»* (Мар'яна, 26 р., діловод).

Соціальний капітал у бізнесово орієнтованому типі життєвих стратегій реалізувався через набутий досвід, зокрема, досвід роботи з колегами, роботи в команді, досвід пошуку партнерів та у спілкуванні з відомими і успішними людьми, який розвивається у подальшому в підприємницькій діяльності.

Управлінсько орієнтований тип. Ця життєва стратегія є протилежною до бізнесово орієнтованої і формується у людей, які отриманий соціальний капітал в молодіжній громадській організації реалізують шляхом побудови професійної кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади.

Реалізацію життєвих стратегій в органах державної влади здійснюють найчастіше вихідці з національно-патріотичних організацій, зокрема таких, як «Спадщина» і «Граніт». Носії цього типу життєвих стратегій прагнуть здійснювати зміни саме через діяльність в органах державної влади. Ще під час участі в молодіжних організаціях вони отримали знання про функціонування державного сектора та владних структур, часто організовували та долучались

до спільних з органами місцевого самоврядування заходів, брали участь у стажуваннях, які організовує Львівська міська рада.

З одного боку, тісна співпраця молодіжних громадських організацій з органами місцевого самоврядування дає можливість та виходи працювати в державних структурах, а з іншого, активна позиція членів цих організацій та їхня висока мотивація до роботи, спрямована на розвиток громадянського суспільства, привертає увагу вказаних структур і вони залучають таких активних молодих людей до своєї діяльності. Від того наскільки молода людина, представник молодіжної громадської організації, покаже свої професійні та лідерські навички, відповідальність та готовність до активної співпраці, може залежати її подальша робота в органах державної влади. *«По факту ці всі молодіжки, це ті всі самі люди, які або спільно щось роблять, або перетікають з одної організації в іншу. Так я попала в іншу громадську організацію; потім я почала поєднувати професійну і громадську роботу, адже пішла працювати в банк. Але відчувала дуже сильний вакуум. І коли була криза у 2008 році і всіх молодих звільняли по скороченню, мені подзвонили з громадської організації “Студентське братство Львівської Політехніки” і запросили працювати у фонді “Серце до Серця”. У Фонді я була десь два роки. З Фонду мене запросили у Міську раду» (Зоряна, 27 р, юрист).*

Робота в органах державної влади для молодих людей, які відтворюють управлінськи орієнтовану життєву стратегію, є цікавою, бо дає їм публічність; водночас вони продовжують працювати над схожими питаннями, якими вони займались в молодіжній організації, але вже у державних органах. *«Не впевнений, що робота в держструктурах є цікавою для геошників. Можливо, окремі посади цікаві через публічність. Також знаю приклади, коли геошники йшли працювати в ті органи, які займались схожими питаннями з діяльністю ГО» (Тарас, 30 р., керівник молодіжної організації).* Проте, працюючи в державній сфері, вони часто отримують звернення про допомогу або щодо отримання інформації.

Молодіжні громадські організації сформували у своїх колишніх членів,

які зараз працюють в державних органах, розуміння того, що відчуває і потребує громада, і молодь зокрема. *«Колись Головою управління у справах сім'ї та молоді був Д. Пушкар'юв. Він був вихідцем із молодіжної організації Студентське братство. З ним було добре працювати, він ділив гроші між всіма і казав: робіть»* (Микола 31 р., Львівська міська рада). Доволі часто вихідці з громадських організацій свою роботу в державних структурах сприймають як можливість допомоги у реалізації громадських заходів іншим, молодшим. *«До мене звертаються у двох напрямках: це використання адмінресурсу. Я можу взяти приміщення в оренду чи висвітлити якусь подію. По-друге, звертаються по професійну допомогу, як до юриста»* (Зоряна, 27 р, юрист). Спільна організація заходів в молодіжній організації вчить розуміти потреби та життєві ситуації людей. Саме такі якості і цінності є найбільш актуальними в державній роботі, на думку опитаних респондентів.

Спільність цінностей часто зводить колишніх членів цих організацій на різних громадських і соціальних заходах, це свідчить про те, що вони й досі залишаються активними громадянами.

Для представників управлінськи орієнтованого типу життєвої стратегії важливою цінністю є довіра, яка проявляється у спілкуванні чи залученні до діяльності людей, які були чи є членами громадських організацій, адже розуміють, що вони мають однакові цінності та необхідний для роботи досвід. *«Коли я зараз спілкуюсь з молоддю, це відчувається, чи молода людина була в молодіжній організації. Якщо людина приходить з певним набором навиків, які вона набула в молодіжній організації, з нею легше працювати і таким чином більший рівень довіри»* (Зоряна, 27 р, юрист).

Проте через певний період своєї діяльності в органах державної влади значна кількість колишніх членів саме національно-патріотичних громадських організацій переходить в політичну сферу. Вони мають бажання впливати на політичні процеси, змінювати законодавство і мати доступ до влади, адже лише таким чином бачать можливість долучитись до змін у суспільстві. *«Я 5 рік працюю в урядовій організації і в мене є таке розчарування з того, що ми*

багато говоримо про зміни, про реформи, про якийсь позитивний ефект, але воно не відбувається, тому що за цим є багато політичних моментів. Наприклад, прийняти новий закон, а його впровадити ще важче» (Микола 31 р., Львівська міська рада).

Молоді люди, які відтворюють цей тип життєвих стратегій, мають можливість на державному рівні долучатись до державотворчих процесів і здійснювати структурні зміни на рівні громади та суспільства. Саме в цьому типі реалізації життєвих стратегій колишні члени молодіжних організацій отримали досвід через в організаціях виконавчої чи державної влади побачили і застосовують свої можливості та діяльність в кар'єрі, спрямованій на формування життєвої стратегії шляхом вибору кар'єри в органах місцевої або державної виконавчої влади.

Політично орієнтований тип полягає у формуванні життєвої стратегії шляхом побудови кар'єри в якості суб'єкта і об'єкта політичного життя. Її формування зумовлено бажанням молодих людей мати політичні важелі у суспільних процесах, лобіювати інтереси громади зсередини та вести політичну діяльність. Саме тому вони вирішують йти в політику. В основному цей тип життєвої стратегії відтворюють вихідці з молодіжних громадських організацій політичного спрямування, такі як «Батьківщина молода», «Християнсько-демократичний союз молоді», «Молодий Рух», «Українська народна молодь», а також національно-патріотичних організацій «Спадщина», «Граніт».

Першочергово молоді люди йдуть в молодіжну громадську організацію політичного спрямування з метою впливати на політичне середовище через адвокасі кампанії, моніторинги, участь в громадських слуханнях, організацію політичних протестів тощо. *«Їхня основна мета – моніторинг діяльності Львівської міської ради і експертизи, які вони оголошують публічно. Наприклад, “доцільність використання місцевого бюджету Львівською міською радою”; вони впливають на політичне і адміністративне середовище міської ради. Хоча вони не є професійними, вони не є партією, там ніхто не йде в партію, ніхто не йде в депутати, але вони впливають на політичне*

середовище. Вони роблять глобальний моніторинг органів місцевого самоврядування і понижують рейтинги чиновників» (Дмитро, 33 р., політолог). Проте поступово участь в політичних організаціях стає інструментом для досягнення як суспільних, так і особистих цілей. Адже в більшості політичні молодіжні організації створюються як крило політичної партії, де молодіжний сегмент формується як її майбутня основа. І хоча громадська організація, як і партія, це добровільне об'єднання громадян (чим вони і схожі), але тоді як громадська організація існує для вирішення конкретного питання чи для захисту інтересів цільових груп, мета політичної партії – отримати владу [24].

Колишні вихідці з політичних організацій, які продовжують працювати в політичній сфері, мають налагодженні тісні зв'язки з представниками органів державної влади, глибокі знання і розуміння місцевих та державних справ. *«Нове цікаве середовище, в якому я розвивався, нові знайомства по партійній лінії, у мене з'явилися знайомі депутати міської, обласної ради, державні чиновники, почав розуміти процеси, які відбуваються в місті. Це розширило мій кругозір. Я зрозумів, що є управлінська складова в місті, є політична складова в місті» (Тарас, 30 р., керівник молодіжної політичної організації).* Відтворення цього типу життєвих стратегій здійснюється більшою мірою тому, що після громадської діяльності в молодіжній організації політичного спрямування відбувається вступ в партію. Можна сказати, що в цей час і починається розвиток політичної кар'єри. Початком може слугувати надання допомоги народним депутатам у веденні їхньої діяльності, допомога під час прийомів депутата на місцях, проведення лобістських акцій. Винагородою за це може бути відкриття можливостей отримати реальну політичну посаду чи конкретні рекомендації щодо працевлаштування. *«Я зрозумів, що це допоможе моїй майбутній кар'єрі і вже свідомо туди приходив. Мене порекомендували в міську та районну раду – прийняли мене, як бачиш, в районну, ну і зараз можу застосувати на практиці вже здобуті тоді знання, в управлінні і в навчанні, навіть зараз» (Юрій, 32 р., заступник голови райдержадміністрації).*

Молодіжна організація політичного спрямування дає своїм активним учасникам певний вектор розвитку кар'єри як молодого політика. Опитані респонденти, які представляють політичні молодіжні організації, пройшли шлях від простих членів цих організацій до керівників міської та обласної організації. Зокрема, один із них балотувався у депутати Верховної Ради як голова молодіжної партійної організації.

Ціннісні рамки політично орієнтованого типу життєвих стратегій першочергово сформовані на основі принципів допомоги громаді, ініціативності у здійсненні просвітницької діяльності, формуванні політичної свідомості молоді тощо. Проте можливість отримати політичні дивіденди на перший план, в деяких людей, виводять цінність влади. *«Всі люди були досить ідейними і досі займають активну громадську позицію. Та життя нас поділило. Кілька разів організація переходила через внутрішні розколи, які пов'язані з тим, що це політично орієнтована організація, були різні групи впливу. Хтось щиро помилявся, хтось мав якісь інші цінності. Одні люди мали інші цілі, для чого займатись громадською роботою в політичній організації, не заради змін в суспільстві, а заради політичних дивідендів, щоб бути агентом впливу»* (Юрій, 32 р., колишній голова партії «Батьківщина Молода»).

Відтворення політично орієнтованого типу життєвих стратегій вимагає чіткого розуміння цілей здійснення політичної діяльності та мотивів отримання влади, а відповідно – планомірного формування політичної кар'єри. Якщо цього немає, молоді люди розчаровуються в низькоефективній діяльності рядових членів партії на місцевому рівні чи в політичній організації і повертаються у громадський сектор або ж ідуть у комерційну діяльність.

Також цей тип життєвих стратегій реалізують вихідці з організацій євроінтеграційного чи дипломатичного спрямування. Так, завдяки членству в організаціях «Молода дипломатія» і «Євроклуб» молоді люди залучаються до багатьох заходів у сфері міжнародних відносин та євроінтеграційних процесів, які відбуваються в нашій країні та за її межами. Через доступ до міжнародного середовища молодь з цих організацій має змогу інформувати міжнародну

спільноту про ситуацію в Україні, особливо у світлі останніх подій. Це формує політичну позицію молодих людей, а також дає розуміння діяльності влади та всіх політичних процесів. Така діяльність сприяє формуванню їхньої політичної кар'єри, навіть як політичних діячів європейського рівня. Часто вихідці з таких організацій проходять стажування в міжнародних організаціях та стають політичними експертами з питань української політики і життя в Україні за кордоном. *«Події в листопаді 2013 р. в Україні і початок мого дослідження в Німеччині сильно вплинули на мою політичну позицію. Я стала співзасновником альтернативного українського посольства в Берліні, задачею якого було інформування німецької преси та громадськості про події в Україні, я була співорганізатором демонстрацій та виставок в Німеччині проти російської окупації. Я і сьогодні беру активну участь в ініціативній групі українців в Берліні. Я думаю, що практика в Бундестазі стала наслідком вже сформованої позиції, насамперед політичної»* (Олександра, 27 р., співзасновниця альтернативного українського посольства в Берліні).

Вказаний тип життєвих стратегій допомагає молодим людям вийти на арену політичного життя. Специфіка як громадських, так і політичних організацій має добровільний вектор, водночас дає доступ до прямого впливу на суспільство. Молоді люди, які під час громадської діяльності, реалізуючи події, заходи, спрямовані на зміни в суспільстві, знають механізми і шляхи втілення та лобювання своїх задумів, легко можуть продовжити свою діяльність у відтворенні політичної кар'єри як на українському, так і на міжнародному рівні.

Отже, теоретичні положення, вироблені в першому та другому розділах нашої роботи, отримали підтвердження власної теоретичної валідності у дослідженнях впливу соціального капіталу на формування життєвих стратегій колишніх членів молодіжних громадських організацій у м. Львові. Серед головних особливостей життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій є вирішення життєвих протиріч і поєднання власних потреб із потребами суспільства. На формування життєвих стратегій колишніх членів

молодіжних громадських організацій впливають комунікаційні процеси в межах організації, відтворювані цінності, довіра, можливість отримання та надання допомоги, досвід, отриманий в організації, а також сфера діяльності в організації. За допомогою нашої методики нам вдалося прослідкувати тенденцію щодо сфери реалізації соціального капіталу. Так, колишні члени молодіжних організацій, які відтворюють бізнесово орієнтований та політично орієнтований типи життєвих стратегій, реалізують соціальний капітал в напрямку досягнення особистих благ, тоді як в громадсько орієнтованому та релігійно орієнтованому типах життєвих стратегій капітал скеровується для досягнення суспільних благ. Видимі результати реалізації соціального капіталу з метою сприяння розвитку громадянського суспільства найбільше простежуються у релігійно, громадсько та бізнесово орієнтованим типам життєвих стратегій. На це впливають цінності, які сформувались у відповідних типах молодіжних громадських організацій. Натомість молоді люди, які формують політично орієнтований тип життєвих стратегій, хоча і мають доступ до політичних процесів та політичної еліти, не мають реальних важелів змінювати законодавчу базу і таким чином впливати на формування громадянського суспільства.

Проте, одним із визначальних чинників становлення громадянського суспільства є громадянська активність його членів, яка реалізується на рівні інститутів громадянського суспільства та сприяє формуванню соціального капіталу. Зростання соціального капіталу через активізацію участі молоді в суспільному житті є важливою частиною концепції громадянського суспільства. Якщо молодь є найбільш активним прошарком суспільства, то саме діяльність молоді в молодіжних громадських організаціях сприяє виробленню соціального капіталу, реалізація якого приносить зміни в усіх суспільних сферах та сприяє солідаризації суспільства.

Першочергово молодіжна діяльність в громадському секторі є важливим елементом підсилення громади, а сформований соціальний капітал є вагомим джерелом її ресурсного забезпечення та дієвості. Це проявляється через надання

можливості молодій людині, будучи членом молодіжної організації, формувати життєву орієнтацію, спрямовану активно, мобільно та відкрито відстоювати та реалізовувати свої інтереси і права з метою особистого та суспільного розвитку [4, с. 9]. Зважаючи на низькі показники участі молоді в діяльності молодіжних громадських організацій, а відповідно, і на низький відсоток молоді, яка залучена до процесів накопичення соціального капіталу, потрібно розвивати запропоновані у другому розділі дисертаційної роботи способи формування соціального капіталу. Ми пропонуємо такі три основні напрямки розвитку соціального капіталу молоді: *налагодження соціальних зв'язків та контактів, формування умов для розвитку відносин на основі довіри і заохочення та стимулювання співпраці*. Успішне виконання таких пропозицій можливе за умови включення молоді у процеси творення соціальної реальності, прийняття рішень і контролю за їх виконанням.

Проведений емпіричний аналіз процесу капіталогенерування молодіжних громадських організацій вимагає охарактеризувати соціальний капітал молоді як чинник розвитку громадянського суспільства, а також сформулювати методики інвестування в соціальний капітал молоді.

Один із найважливіших аспектів соціального капіталу полягає у здатності до створення об'єднань і до взаємодії. Саме молодим людям, які знаходяться в життєвому та соціальному пошуку свого місця, притаманне бажання до об'єднань. Для того, щоб молодіжні громадські організації стали місцем, де молодь здійснює генерування соціального капіталу, першочергово вони мають створюватись та діяти як платформи для громадської активності, в межах яких молодь має можливість *налагоджувати тісні соціальні зв'язки та відтворювати соціальні контакти* [3]. Як показують результати нашого емпіричного дослідження, ці зв'язки залишаються активними та доступними для членів молодіжних громадських організацій протягом їхнього подальшого особистого і професійного життя, в залежності від сфери реалізації життєвих стратегій.

Широка мережа налагоджених дієвих зв'язків сприяє формуванню згуртованої молодіжної спільноти зі спільними можливостями, спільною відповідальністю і спільним відчуттям істинної приналежності до розвитку громадянського суспільства [53, с. 13], а також сприяє формуванню сполучаючого соціального капіталу. Ефективному налагодженню соціальних зв'язків у громадському середовищі сприяють молодіжні програми обміну, соціальні ігри з імітації суспільних процесів, програми стажування молоді в бізнесових та урядових структурах, а також участь у різноманітних форумах, симпозіумах та зібраннях молоді. Участь в перелічених програмах є легко доступною саме для громадських активістів, адже інформація про всі ці заходи першочергово поширюється в середовищі громадських організацій. Для молодіжних організацій долучення до реалізації вказаних програм має стати одним із перших кроків їхньої роботи щодо залучення молоді до діяльності в громадських організаціях. Зазвичай вказані заходи фінансуються державою, урядами інших країн або ж структурами, які пропонують організувати певний захід. Відповідно, це звільняє молодіжну організацію від залучення коштів, натомість надає можливість молодим громадським активістам долучитись до заходів, які здійснюють вплив на їх подальше життя. Зокрема, молодіжні програми обміну згуртовують навколо себе велику кількість активних молодих людей, які зацікавлені в пізнанні певної тематики та використанні отриманих знань та інструментів в подальшій громадській, професійній чи особистій діяльності. Широкої популярності в Україні набули програми молодіжного обміну, які реалізуються за кордоном, зокрема в європейських країнах. Вони є надзвичайно важливим джерелом формування тісних молодіжних контактів, адже в цих країнах сформовані глибші корені молодіжного руху, що допомагає молодим людям після відвідування вказаних програм реалізовувати інноваційні проекти в розвитку громадянського суспільства спільно з іноземними партнерами. На Львівщині є чимало молодіжних громадських організацій, котрі реалізують свої програми в межах європейської співпраці. [29, с. 76]. Також відвідування молодіжних обмінів, громадських форумів та симпозіумів дає

молодим людям розуміння того, як функціонує суспільство, не лише на рівні України, а й на рівні європейських чи інших світових країн. Це показує позитивні і негативні сторони життєдіяльності громадянського суспільства в Україні та дає розуміння, які саме зміни молодь може реально впроваджувати. З іншого боку, програми стажування молоді в урядових та бізнесових структурах, спрямовані на формування у молодих людей бачення, як громадський сектор може співпрацювати з владою і бізнесом у розвитку злагоджених процесів в суспільстві, дає розуміння молоді, як складові тріади «бізнес–держава–громада» можуть взаємодіяти. Також такі програми є надзвичайно важливими в процесі формування життєвої позиції молодих людей, адже вони сприяють вихованню молодих професіоналів з розвиненим почуттям соціальної відповідальності. На нашу думку, в суспільстві зростає соціальний капітал завдяки зростанню активності людей, які є носіями соціальних і моральних цінностей для решти членів громади, цьому сприяє участь в молодіжних громадських організаціях. Значить, для підняття «рейтингу» участі в молодіжних громадських організаціях, з одного боку, потрібно розширювати сфери та територіальні межі їхньої роботи, з іншого – популяризувати цю діяльність в медіа, шляхом надання інформації про них потенційним клієнтам у державних службах та бізнес-структурах, як основним роботодавцям [32, с. 248].

Наступним важливим кроком у процесі інвестування в розвиток соціального капіталу молоді є *формування умов для розвитку відносин на основі довіри*. Основною метою налагодження соціальних зв'язків є створення і відтворення довіри [122]. Саме довіра в молодіжних організаціях є тим елементом, який допомагає створювати об'єднуючий соціальний капітал.

Як засвідчили результати нашого дослідження, високі показники молодіжної громадської діяльності поширюють та розвивають довіру і в суспільстві, і в середовищі самих молодіжних організацій. Часто молодіжні громадські організації є першими об'єднаннями, до яких долучаються молоді люди. Відповідно, в них першочергово формуються щирі дружні відносини. Усі

сприймаються рівними між собою а спільна праця вважається запорукою відтворення норм і цінностей організації та основою довіри. Згідно з результатами проведених нами соціологічних досліджень усі колишні члени після виходу з молодіжної громадської організації відчували більший рівень впевненості у власних силах при працевлаштуванні чи виконанні іншої спільної діяльності. Цьому слугують також і цінності, які продукуються в молодіжному громадському середовищі та відтворюються в подальшому професійному та громадському житті. Молоді люди, носії сформованого в молодіжних громадських організаціях соціального капіталу, навчаються брати відповідальність перед суспільством за свої вчинки, а також за використання ресурсів, які вони отримують в процесі реалізації набутого соціального капіталу.

Значні соціальні контакти і довіра до молоді, яка є результатом діяльності в громадській організації, має слугувати основою для солідаризації громади та для самоорганізації молоді в тих сферах, де є проблеми. В процесі революційних та військових подій, які відбуваються протягом двох останніх років в Україні, українське суспільство мало змогу побачити, наскільки молодь може бути активною в усіх суспільних процесах, починаючи від військових, політичних, закінчуючи волонтерською діяльністю. Саме діяльність в молодіжних громадських організаціях формує у молоді цінності розуміння того, що громада складається з людей і що саме людина є її найбільшою цінністю. Події в Україні показують, що діяльність молоді є виразником того, чи можна їй довіряти. Проте молодь має отримати більший доступ до державних і політичних процесів а також до діяльності урядових структур на усіх рівнях.

Це своєю чергою допоможе *заохочувати та стимулювати співпрацю* і залучати молодь до процесу контролю за усіма процесами в суспільстві, адже саме соціальна співпраця є набагато сильнішим провісником якості життя громади, ніж економічні чи освітні показники [138]. Результати наших досліджень показують, що саме вміння молоді налагодити співпрацю з різними

соціальними організаціями, владними структурами, фондами тощо, сприяє формуванню зв'язуючого соціального капіталу.

На нашу думку, в процесі налагодження зв'язків та формування довіри найкращими способами для стимулювання співпраці є створення можливостей для молоді з однаковими інтересами зустрічатись та реалізовувати спільні проекти. Саме такі молодіжні проекти завжди знаходяться на межі між інтересами молоді та інтересами і ресурсами зрілих людей, їхньою інституційною підтримкою, впливами та можливостями. Відповідно, саме молодіжне завзяття і специфіка молодіжного громадського активізму за підтримки конкретних структур: фондів, донорів, держави, – сприятимуть розвитку соціального капіталу в процесі вирішення суспільних проблем [133, с. 67].

Українське суспільство, особливо в час суспільних трансформацій, воєнних дій, та внутрішніх переселень, потребує нарощення соціального капіталу молоді. Підтвердженням цього є сплеск громадської та волонтерської активності молоді, нових громадських ініціативах, формування нових молодіжних політичних партій та соціальних ініціатив. Отже, соціальний капітал молоді, сформований завдяки членству в молодіжних громадських організаціях, закладає фундамент громадянського суспільства і гармонізує життєвий простір країни [107].

Висновки до розділу 3

У межах третього розділу нами здійснено аналіз існуючих методологічних підходів та методик вимірювання соціального капіталу і на їхній основі запропоновано та апробовано авторську методику дослідження соціального капіталу молодіжних громадських організацій м. Львова. Завдяки застосуванню цієї методики проаналізовано молодіжні громадські організації м. Львова як капіталогенеруючі структури та виділено типи життєвих стратегій

членів молодіжних громадських організацій в процесі реалізації набутого соціального капіталу.

Систематизувавши основні методологічні підходи та методики вимірювання соціального капіталу на соціетальному, організаційному та індивідуальному рівнях, ми сформували авторську методику дослідження соціального капіталу в молодіжних громадських організаціях м. Львова, яка включає в себе три взаємопов'язані, але водночас повноцінні дослідження, котрі передбачають вивчення феномену соціального капіталу в цих організаціях під різними кутами зору в якісно-кількісному вимірі.

Провівши, на першому етапі дослідження, статистичний аналіз діяльності молодіжних громадських організацій у м. Львові, який доповнено вторинним аналізом соціологічних даних, ми з'ясували соціальний контекст функціонування молодіжних громадських організацій у м. Львові. Зокрема, досліджено показники рівня розвитку кількості громадських організацій у м. Львові і дано оцінку ефективності їхньої діяльності з точки зору впливу на формування соціального капіталу та надання можливостей молодим людям реалізувати його в процесі подальшої життєдіяльності.

На другому етапі проведено інтернет-опитування за допомогою методики «Генератор імен, позицій та ресурсів» та виявлено здатності ряду молодіжних громадських організацій м. Львова генерувати різні види соціального капіталу. *Об'єднуючий* соціальний капітал формується у молодіжних громадських організаціях, які працюють у сферах охорони здоров'я, соціальних послуг, спорту та у релігійних організаціях, завдяки зосередженню на їхній внутрішній структурі, а діяльність в організації, у підсумку, спрямована на формування цінностей духовності та взаємодопомоги. *Сполучаючий* тип соціального капіталу генерують молодіжні організації з такими видами діяльності: культура, просвітницька діяльність і відпочинок; освіта, наукові дослідження, студентські організації; ділові та професійні спілки, – на основі соціальних зв'язків, які виступають механізмом полегшення співпраці та кооперації на внутрішньому і зовнішньому рівні діяльності організації, що підвищує

можливості колективної дії та сприяє реалізації ефективних соціальних проектів. *Зв'язуючий* тип соціального капіталу формують організації, видами діяльності яких є навколишнє середовище, міжнародні відносини, право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика. Зв'язуючий тип соціального капіталу формується в молодіжних організаціях з вертикальною структурою, які співпрацюють з міжнародними грантодавчими компаніями та політичними гравцями.

На третьому етапі проведено глибинні інтерв'ю з членами львівських молодіжних громадських організацій і з'ясовано вплив соціального капіталу, набутого в громадських організаціях, на реалізацію їхніх життєвих стратегій. Нами виділено п'ять основних типів, що характеризують різні варіанти реалізації життєвих стратегій членами молодіжних організацій. Зокрема, на підставі таких критеріїв, як ціннісні орієнтації, установки та конкретні дії особистості виокремлено: *громадсько орієнтований* тип, тобто спрямованість особистості на побудову кар'єри в громадському секторі; *бізнесово орієнтований тип* – спрямованість особистості на побудову кар'єри в комерційній, бізнес-сфері; *управлінсько орієнтований тип* – спрямованість на побудову кар'єри в органах місцевого самоврядування та державної влади; *політично орієнтований тип* – спрямованість на побудову кар'єри в політичній сфері; *релігійно орієнтований тип* – спрямованість на кар'єру в релігійно-церковних та асоційованих з ними структурах.

Отримані емпіричні дані та їхній аналіз дозволив нам запропонувати методи інвестування в соціальний капітал молоді. Ми пропонуємо такі три основні напрямки розвитку соціального капіталу молоді: налагодження соціальних зв'язків та контактів, формування умов для розвитку відносин на основі довіри і заохочення та стимулювання співпраці.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційної роботи формулюються основні результати, отримані на основі узагальнення теоретичних підходів та аналізу результатів емпіричних досліджень.

У дисертації на теоретичному та емпіричному рівнях досліджено особливості молодіжних громадських організацій як капіталогенеруючих структур та виявлено можливості формування молодіжними громадськими організаціями таких типів соціального капіталу, як об'єднуючий, сполучаючий та зв'язуючий. Також досліджено взаємозумовленість соціального капіталу, набутого завдяки участі в молодіжних організаціях, і життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій.

Розвинуто теоретичну та емпіричну інтерпретацію концепту «соціальний капітал» завдяки аналізу мезорівня соціального капіталу і доведено, що він вибудовується під впливом соціального капіталу макрорівня та на ресурсній основі соціального капіталу мікрорівня, що дозволило дослідити соціальний капітал молодіжних громадських організацій та індивідуальний соціальний капітал їхніх членів. На основі цього аналізу запропоновано авторське визначення соціального капіталу громадської організації, під яким розуміються соціальні зв'язки, які існують як всередині громадської організації, так і між різними громадськими організаціями, а також між громадськими організаціями та іншими організаціями, державними установами, соціальними інституціями тощо.

На основі аналізу змістових та функціональних характеристик соціального капіталу громадської організації запропоновано дві можливі інтерпретації членства в громадських організаціях: 1) акцентування на позитивних функціональних наслідках членства в громадських організаціях щодо розвитку навичок кооперації, солідарності у вирішенні колективних і управлінських проблем; 2) бачення громадських організацій як спеціалізованих груп, які

представляють власні інтереси та можуть обмежувати зростання можливостей соціального капіталу. Мова йде про дисфункціональні наслідки соціального капіталу (історичні, культурні, економічні, політичні). Таким чином, показано, що роль і ефективність громадських організацій може змінюватись залежно від їх типу та призначення.

Розгляд молодіжних громадських організацій як осередків формування та накопичення соціального капіталу, які функціонують в полі молодіжних громадських організацій, показав специфіку цього поля та його вплив на формування молодіжними громадськими організаціями функціональних типів соціального капіталу, а саме: об'єднуючого, сполучаючого та зв'язуючого. На рівні членів організацій поле молодіжних громадських організацій розглядається як таке, що впливає на можливості конвертації соціального капіталу в інші види капіталу та стає основою для формування життєвих стратегій членів молодіжних організацій. Все це дозволило здійснити концептуалізацію процесу формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України та чинників, що його зумовлюють, на рівні організації та на індивідуальному рівні. Таким чином, формування і накопичення соціального капіталу в різних молодіжних організаціях залежить від типу організації і сфери її діяльності, а також від того, на якому з чотирьох етапів накопичення соціального капіталу знаходиться молодіжна громадська організація на даний час. Водночас, формування, накопичення та реалізація індивідуального соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій залежить від того, який тип соціального капіталу формує дана молодіжна громадська організація. На основі набутого соціального капіталу в молодіжній громадській організації і формуються подальші життєві стратегії її учасників.

Евристичність розробленого підходу до вивчення процесу формування соціального капіталу членів молодіжних громадських організацій аргументована як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях. Це представлено в авторській методиці емпіричного дослідження соціального

капіталу молодіжних громадських організацій, яка поєднувала кількісне інтернет-опитування, якісні напівструктуровані глибинні інтерв'ю та вторинний аналіз соціологічних даних та статистичної інформації про діяльність молодіжних громадських організацій. Отримані емпіричні дані та їхній аналіз дозволив запропонувати методи інвестування в соціальний капітал молоді. Ми пропонуємо такі три основні напрямки розвитку соціального капіталу молоді: налагодження соціальних зв'язків та контактів, формування умов для розвитку відносин на основі довіри і заохочення та стимулювання співпраці. Успішне їх виконання можливе за умови включення молоді у процеси творення соціальної реальності, прийняття рішень і контролю за їх виконанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л. К. Соціальний капітал – індикатор розвитку громади // Центр місцевої активності на базі будинку культури : методологія та технологія розвитку територіальної громади / Л. К. Абрамов, Т. В. Азарова ; Інститут соціокультурного менеджменту. – Кіровоград : ІСКМ, 2010. – С. 45–55.
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Александров Д. Социальные сети бизнесменов и проблемы общества [Електронний ресурс] / Д. Александров // Информационный портал Междисциплинарного лектория «Контекст», 12.03.2009. – Режим доступа: <http://contextclub.org/events/y2009/m3/n11>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 верес. 2015р.
4. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 219 с. – Режим доступу до електронної версії книги: <http://nbuviap.gov.ua/materials/Afonin/uchast.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.
5. Барсукова С. Вынужденное доверие сетевого мира / С. Ю. Барсукова // Полис. – 2001. – № 2, – С. 52–61. – Режим доступа до електронної версії статті: http://www.civisbook.ru/files/File/Barsukova_2001_2.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.
6. Басіна Т. О. To the question of social capital measurment : analysis of approaches / Басіна Тетяна Олександрівна // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи. – Х., 2010. – Вип. 26. – С. 90–94.
7. Безпечне місто. Інформація Про нас [Електронний ресурс] : [інформаційний портал організації, 2015]. – Режим доступа: <http://safe-city.com.ua/about/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

8. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного / Андрій Бова // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 5. – С. 46–50.

9. Бова А. Соціальний капітал українського суспільства / Андрій Бова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : Вид. центр Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2003 – С. 69–72.

10. Болотова В. Соціальний капітал організації: теоретичні засади дослідження й операціональні параметри вимірювання / Болотова В. А. // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ. Сер. : Соціологія. – Донецьк : Вид-во ДонДУУ, 2012. – Т. XIII. – Вип. 217. – С. 150–159.

11. Бочкарева И. Потенциал социальных сетей организации [Текст] / Ирина Бочкарева // Общество и экономика : общественно-политический и научный журнал. – 2011. – № 7. – С. 122–131.

12. Бурдьё П. Поле политики, поле социальных наук, поле журналистики [Електронний ресурс] / Бурдьё Пьер // Социологическое пространство Пьера Бурдьё – Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/burde-pole-politiki-pole-socialnyh-nauk-pole-zhurnalistiki>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

13. Бурдьё П. Формы капитала / П. Бурдьё ; пер. с фр. М. С. Добряковой // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3 – № 5. – С. 60–74.

14. В Україні побільшало скінхедів та неонацистів [Електронний ресурс] // Інформаційне агенство «ТСН», 13 березня 2009. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-pobilshalo-skinhediv-ta-neonatsistiv.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25 черв. 2015.

15. Виговський Д. С. Методологічні аспекти дослідження та вимірювання соціального капіталу в сучасній науці / Д. С. Виговський, Б. Б. Гурій // Соціальний капітал: сучасні аспекти дослідження та розвитку : Матеріали міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Львів, 29 вересня 2011 р.) ; [за наук. ред. проф. М. П. Гетьманчука]. – Л. :

ЛьвДУВС, 2011. – С. 18–23.

16. Відповідь Головного Управління Статистики у Львівській області від 18.11.2014 № 15–04/185 на запит від 12–11–2014 р. про кількість зареєстрованих Громадських організацій у Львівській області з 1993 по 2000 рр.

17. Всеукраїнська благодійна організація «Українська Фундація Правової Допомоги» [Електронний ресурс] : [інформаційний портал організації, 2015]. – Режим доступу: <http://ulaf.org.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

18. Всі громадські організації м. Львова [Електронний ресурс] : [інформаційний портал Львівської міської ради, 2015]. – Режим доступу: http://ngo.lviv.ua/index.php?option=com_sectionex&view=category&id=4&Itemid=32. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 січ. 2015.

19. Герман М. Г. Теорії соціального капіталу у дослідженнях євроінтеграційних процесів постсоціалістичних суспільств (на прикладі України та Румунії) : автореферат дис.... канд. політол. наук : 23.00.01 / М. Г. Герман ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2014. – 20 с.

20. Голенкова З. Становление гражданского общества и социальная стратификация / Зинаида Тихоновна Голенкова, Виктор Владимирович Витюк, Юрий Васильевич Гридчин и др. // Социс. – 1995. – № 6 – С. 14–24.

21. Головенько В. Громадські структури сучасного молодіжного руху України: стан та основні тенденції / В. А. Головенько, А. Г. Зінченко // Український соціум. – 2006. – N 2. – С. 78–88.

22. Горожанкіна М. Є. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії та методології) : автореферат дис.... д-ра екон. наук : 08.00.01 / М. Є. Горожанкіна ; Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 32 с.

23. Громадські організації – дзеркало суспільства : інтерв'ю з Ганною Кіященко : част. 1 [Електронний ресурс] : [портал Суспільної служби України, 27 грудня 2009 р.]. – Режим доступу: <http://ssu-poltava.org/post/community-organization-mirror.html/comment-page-1#comment-4750>. – Назва з екрана. –

Дата перегляду: 3 квіт. 2015.

24. Громадські організації – дзеркало суспільства. Розмова з Ганною Кіященко, ч. 2 [Електронний ресурс] : [портал Суспільної служби України, 28 грудня 2009 р.] – Режим доступу: <http://ssu-poltava.org/post/community-organization-mirror2.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

25. Гурий Б. Б. Общественные организации как ячейки формирования и реализации социального капитала их членов / Б. Б. Гурий // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 5. Эканоміка. Соцыялогія. Біялогія. 1(188). Навуковы вытворча-практычны рэцэнзуемы часопіс. – Гродна, 2015. – С. 102–110.

26. Гурий Б. Б. Залучення реципієнтів послуг до роботи в організаціях соціальної сфери: проблеми поінформованості та мотивації (на прикладі багатодітних сімей) / Б. Б. Гурий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи. – Х., 2009. – № 844. – С. 240–244.

27. Гурий Б. Б. Концепція соціального капіталу Р. Патнама та її застосування у процесі аналізу соціально-економічного становища молоді / Б. Б. Гурий // Наукові студії Львівського соціологічного форуму : Багатовимірні простори сучасних соціальних змін : зб. наук. пр.; 30 трав.–1 черв. 2008. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка. – С. 210–215.

28. Гурий Б. Б. Медіа-імідж громадських організацій: особливості формування / Б. Б. Гурий // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – № 21. – С. 105–108.

29. Гурий Б. Б. Міжкультурна комунікація як важливий аспект персональної ідентифікації молоді / Б. Б. Гурий // Соціологія у (пост)сучасності : зб. тез доп. VII Міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів. –Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – С. 75–76.

30. Гурий Б. Б. Молодь Львівщини та громадські організації: проблеми поінформованості та ефективної діяльності / Б. Б. Гурий // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки : зб. наук. пр. –

Одеса, 2008. – Том 13, вип. 5. – С. 409–417.

31. Гурій Б. Б. Освітні технології як фактор формування соціального капіталу (на прикладі викладання курсу «Розвиток інформаційного суспільства» для фахівців з соціології) / Б. Б. Гурій // Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» / [редкол.: В. І. Астахова (голов. ред) та ін.]. – Х. : Вид-во НУА, 2010. – Т. 16. – С. 71–78.

32. Гурій Б. Б. Особливості діяльності громадських організацій у здійсненні соціального супроводу багатодітних сімей у Львівській області / Б. Б. Гурій // Гуманітарні та соціальні науки : матеріали I Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009. – Л. : Вид.-во Нац. ун.-ту «Львів. політехніка», 2009. – С. 247–249.

33. Гурій Б. Б. Соціальне самопочуття та конфліктний потенціал молоді Львівщини / Б. Б. Гурій // Від конфлікту до порозуміння: теорія і практика громадянського суспільства : матеріали міжнар. науково-практичної конф. (31.05. – 02.06.07). – Л. : Вид-во ЦНТІ, 2007 – С. 68–72.

34. Гурій Б. Б. Соціальний капітал – світові виміри і українські особливості (на прикладі лекції Ф. Фукуями в м. Києві) / Б. Б. Гурій, С. І. Тимків // Гуманітарні та соціальні науки : матеріали III Міжнар. конф. молодих вчених HNS-2011 / Національний університет «Львівська політехніка» – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – С. 312 – 313.

35. Гурій Б. Б. Соціологічний аналіз висвітлення молодіжної тематики в періодичних виданнях Львівщини / Б. Б. Гурій // (Пост) современность и наука: социология в поисках себя и общества : зб. тез доп. учасників V Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів. – Х. : Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 97–99.

36. Гуськова Н. Современные теории социального капитала [Електронний ресурс] / Н. Д. Гуськова, А. П. Ключева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-teorii-sotsialnogo-kapitala>. – Назва з

екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

37. Данилевич Н. М. Моніторингові дослідження соціально-екологічних аспектів державної молодіжної політики у Львівській області / Н. М. Данилевич, Б. Б. Гурій // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки : зб. наук. пр. – Одеса, 2007. – Том 12, вип. 6. – С. 642–650.

38. Демків О.Б Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри / О. Б. Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 99–111.

39. Демків О. Б. Аналітичні принципи та центральні категорії мережевого аналізу [Електронний ресурс] / О. Б. Демків // Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2004. – № 621. – С. 49–56. – Режим доступу: http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy.files/Demkivstattja_1.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 27 листоп. 2014.

40. Демків О. Б. Мережеві параметри соціального капіталу / О. Б. Демків // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : Видавничий центр ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – С. 167–170.

41. Демків О. Б. Соціальний капітал українського суспільства: сильні та слабкі капіталогенерувальні структури / О. Б. Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2012. – №4. – С. 3–22.

42. Довгалюк І. Формування ціннісних орієнтацій сучасної територіальної громади [Електронний ресурс] / Ірина Довгалюк // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2 (14). – Режим доступу до статті: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-2/doc/2/04.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 27 листоп. 2014.

43. Єлагін В. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави [Електронний ресурс] / В. П. Єлагін. –

Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/05.pdf>.

Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

44. Жежерун В. Взаимосвязь «доверия» и «социального капитала» (Социально–методологический аспект) [Електронний ресурс] / В. Т. Жежерун, Н. В. Замятина. – Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2007-01/07zvtsma.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13 лют. 2015.

45. Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, с. 1. Президент України. В. Янукович. м. Київ, 22 березня 2012 року. № 4572–VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 січ. 2015.

46. Захарченко О. Життєздатність сільських НДО в Україні / О. Захарченко, В. Головатенко. – К. : Фондація відповідальної демократії, 2005. – 56 с.

47. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Злобіна, В. Тихонович. – К. : Стилос, 2001. – 238 с.

48. Золотарева Ю. И. Социальный капитал: типология подходов [Електронний ресурс] / Ю. И. Золотарева. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3274/1/Zolotarova_203.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 січ. 2015.

49. Зубок Ю. Проблемы социального развития молодежи в условиях риска / Зубок Юлия Альбертовна // Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 42–51.

50. Ильин В. Классовая структура: классические концепции и современная Россия [Електронний ресурс] / В. Ильин // Отечественные записки, 2003. – № 4 (13). – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/2003/4/klassovaya-struktura-klassicheskie-koncepcii-i-sovremennaya-rossiya>. Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

51. Карпова І. Феномен соціального капіталу: зміст та фактори

нагромадження [Електронний ресурс] / І. Карпова // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3412>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

52. Кількість зареєстрованих громадських об'єднань, професійних спілок, політичних партій та благодійних організацій у 2013 році. [Електронний ресурс] : [інформаційний портал Головного Управління Статистики України, 2015]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/expres_u_2014.html (52 zip). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 бер. 2015.

53. Клінтон Б. Час віддавати : як кожен з нас може змінити світ / Білл Клінтон; пер. з англ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2009. – 240 с.

54. Ковязіна К. Вимірювання соціального капіталу в соціологічних дослідженнях [Електронний ресурс] / К. О. Ковязіна. – Режим доступу: www.pinchukfund.org/storage/students/works/2008/328.doc. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 19 квіт. 2015.

55. Ковязіна К. О. Роль соціального капіталу у формуванні соціального статусу особи в сучасному українському суспільстві : автореф. дис.... канд. соціол. наук : 22.00.03 / К. О. Ковязіна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2013. – 16 с.

56. Корнієвський О. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні / О. Корнієвський, В. Якушик. – К. : Братство, 1997. – 132 с.

57. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 121–139.

58. Кузьмина А. А. Межличностные сети российских зеленых [Електронний ресурс] / А. А. Кузьмина, О. Н. Яницкий // Режим доступу: <http://www.nir.ru/sj/sj/34-kuzm.htm>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8 квіт. 2015.

59. Кухта М. П. Взаємозв'язок життєвих шансів та активнісного компоненту життєвих стратегій [Електронний ресурс] / Кухта М. П. // – Режим

доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/pedagogy-psychology-and-sociology-311/special-and-industrial-sociology-311/7457-vzamozyazok-zhittvih-shansv-ta-aktivsnogo-component-zhittvih-strategy>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 квіт. 2015.

60. Куценко В. І. Соціальний капітал: передумови та перспективи розвитку / В. І. Куценко // Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С. 49–52.

61. Лазоренко О. Соціальний капітал: соціальні та професійні мережі в Україні / Лазоренко Олена. – К. : Вид-во «Енергія», 2010. – 104 с.

62. Лациба М. В. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс] / М. В. Лациба, А. О. Шимчук. – К. : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013. – Режим доступу: [http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013\(1\).pdf](http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/new_law_NGO2013(1).pdf). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 січ. 2015.

63. Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика : монографія / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорук. – Л. : ЛПІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.

64. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Лісовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 256 с. – Режим доступу: http://mobile.pidruchniki.com/12600903/sotsiologiya/molodizhni_gromadski_organizatsiyi_ukrayini#21. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8 квіт. 2015.

65. Лунина Ю. В. Жизненные стратегии молодежи: основные направления социальной поддержки / Ю. В. Лунина / Вестник ОГУ. – 2008. – № 80. – С. 34–38.

66. Маринов М. Б. Выход на континуумальную стратегию жизни в индивидуализирующемся обществе / Маринов М. Б. // Теория и практика общественного развития. – 2007. – № 1. – С. 60–63.

67. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии : в 2 т. / К. Маркс. – М. : Терра-Книжный клуб, 2009. – Т. 1 : Процесс производства капитала, 2009. – 1040 с. – (Серия «Социо-логос»).

68. Мачеринскене И. Социальный капитал организации: методология

исследования / И. Мачеринскене, Р. Минкунте, Ж. Генриксон-Симанавичене // Социологические исследования. – 2006. – № 3. – С. 29–39.

69. Мицкевич В. В. Социальный капитал организации: социологические аспекты изучения [Электронный ресурс] / В. В. Мицкевич // Методология социологических исследований. – 2009. – № 3. – Режим доступа: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/8199/1/pages%20from%20ph%26ss_2009-3.%2092-97pdf.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25 бер. 2015.

70. Молодіжні рухи в Україні 19–20 сторіччя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdzn5.ru/abstracts/sociologiya/0-nklkg1/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 7 квіт. 2015.

71. Мошкина М. Корпоративная культура вместо волшебной палочки, или Чем полезна корпоративная культура общественной организации? / Мошкина Мария // Biz-Vote. – 2010. – № 3. – С. 2–5.

72. Музика О. Криза творчої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до типології [Електронний ресурс] / О. Л. Музика // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. – К. : 2001. – № 5 – С. 63–72. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/3467/1/Muzyka_O_L_2001_IP.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

73. Недбай В. Віртуальні співтовариства як нова форма суспільної самоорганізації / В. Недбай // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації : [український науковий журнал] / Ун-т «Україна» ; Всеукр. асоц. політол. наук. – 2008. – № 1/2. – С. 154–157.

74. Нилов В. Методы измерения социального капитала и их использование в научных исследованиях / Нилов Виталий // Социальная инноватика в региональном развитии : сб. матер. Пятой школы молодых ученых. – Петрозаводск : Карельский научный центр РАН, 2009. – С. 141–149.

75. Ньютон К. Соціальний капітал та демократія [Електронний ресурс] / К. Ньютон. – Режим доступу:

http://www.edportal.org.ua/KURS_PolitProc/library/Newton.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13 лют. 2015.

76. Павленко К. В. Неоинституциональный подход к оценке качества образования в вузе / К. В. Павленко // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2010. – Т. 13, № 1. – С. 90–100.

77. Патнам Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу Америки / Роберт Патнам // Незалежний культурологічний журнал «І». – 2001. – № 21. – С. 30–47.

78. Патнам Р. Д. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам, Р. Леонарді, Р. Нанетті; пер. з англ. В. Ющенко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.

79. Петроє О. Передумови формування та оцінка перспектив реалізації соціального капіталу як чинника економічного розвитку / Петроє О. М. // Український соціум. – 2014. – № 1(48). – С. 90–98.

80. Половинець А. М. Молодіжні громадські організації: критерії класифікації [Електронний ресурс] / Половинець А. М. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e_journals/dutp/2010_2/txts/10pamokk.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

81. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : загальні тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. / Яблонський В. М., Корнієвський О. А., Вознюк П. Ф. [та ін.] – К. : НІСД, 2014. – 78 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1509/>. – Дата перегляду: 15 січ. 2015.

82. Прогнімак О. Д. Соціальні мережі як ресурс розвитку інноваційних процесів в інформаційному суспільстві / Прогнімак О. Д. // Соціоекономіка : зб. наук. пр. – Донецьк : ІЕП НАНУ, 2009. – С. 163–175.

83. Радаев В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / Радаев Вадим Валерьевич // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 4. – С. 20–33.

84. Радаев В. Социальный капитал как научная категория / В. В. Радаев // Общественные науки и современность, 2004. – № 4. – С. 4–23.

85. Резанова Е. В. Социальный капитал организации: теоретико-методологические аспекты исследования / Е. В. Резанова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Сер.: Философия. Социология. Право, 2009. – № 7, том 57. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnyy-kapital-organizatsii-teoretiko-metodologicheskie-aspekty-issledovaniya>. – Дата перегляду: 25 берез. 2015.

86. Резник Ю. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа) / Ю. Резник, Т. Резник. – М. : Ин-т человека РАН, Независимый ин-т гражданского об-ва, 2002. – С. 100– 101.

87. Результати загальноукраїнського експертного опитування «Соціальний капітал сьогодні: стан розвитку ОГС» протягом вересня–жовтня 2011 року Українським незалежним центром політичних досліджень / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/expert_polls_report_social_capital_Sep-Oct2011.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12 січ. 2015.

88. Робота громадських організацій зі ЗМІ: прес-реліз, прес-конференція. Інтерв'ю з Катерина Полякова [Електронний ресурс] : [інформаційний портал Ресурсного центру «Гурт», 30.03.2015]. – Режим доступу: www.gurt.org.ua/blogs/Катерина%20Полякова/1526. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 3 верес. 2015.

89. Россия: трансформирующееся общество / под ред. В. Ядова. – М. : канон Прес Ц, 2000. – 146 с.

90. Рябінчук. М. Соціальний капітал: структура та зміст / М. Рябінчук // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка, 2012. – Вип. 2. – С. 59–64.

91. Савка В. Є. Громадські організації як багатовимірні системи: особистісний фактор / В. Є. Савка, Б. Б. Гурій // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 376–380.

92. Саратова Ю. М. Соціальний капітал в організаційних взаємодіях у

просторі вищої освіти : автореферат дис.... канд. соціол. наук : 22.00.03 / Ю. М. Саратова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2013. – 20 с.

93. Семків І. І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності молоді: психологічна модель : автореф. дис.... канд. психол. наук : 19.00.11 / І. І. Семків ; Ін-т соціальн. та політ. психол. АПН України. – К., 2009. – 21 с.

94. Середа В. В. Особливості функціонування молодіжних громадських організацій у м. Львові: динаміка та актуальний стан / В. В. Середа, О. Я. Яхтома // Український соціум. – 2014. – № 3 (50). – С. 34–42.

95. Соціальний капітал України: теоретико–методологічні основи формування : [монографія] / [С. І. Бандур, Л. Г. Богуш, Т. А. Заяць та ін.] ; за ред. : С. І. Бандур ; Нац. акад. наук України ; Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 209 с.

96. Специфікація громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс] // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2004. – К., 2004. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/008.htm#a1. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

97. Степаненко В. Социальный капитал в социологической перспективе: теоретико-методологические аспекты исследования / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 24–41.

98. Стрельникова Л. В. Социальный капитал : типология зарубежных подходов / Л. В. Стрельникова // Общественные науки и современность. – 2004. – №2. – С. 33–41. – Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/3274/1/Zolotarova_203.pdf.
Дата перегляду: 10 берез. 2015.

99. Тенденції та стратегічні пріоритети розвитку комунікаційної інфраструктури громадянського суспільства на 2011–2013 рр. [Електронний ресурс] : [інформаційний портал Ресурсного центру «Гурт»]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/uploads/news/files/2011-7/recomendations.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 3 верес. 2015.

100. Тичина І. М. До проблеми визначення та класифікації цінностей

громадської діяльності / І. М. Тичина // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : Матеріали VI Міжнар. наук.-пр. конф. – Житомир, 13–14 травня 2004 р. – С. 342–344.

101. Токвиль А. де. Демократия в Америке [Електронний ресурс] / А. де. Токвиль ; пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. – М. : Прогресс, 1992. – 554 с. – Режим доступу: <http://grachev62.narod.ru/tokvill/content.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 30 берез. 2015.

102. Убейволк О. О. Соціальний капітал: сутність, генеза, сучасні форми : автореф. дис.... канд. філософ. наук 09.00.03 / О. О. Убейволк ; Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – 16 с.

103. Фукуяма Ф. Великий разрыв [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/fuku/. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 берез. 2015.

104. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – Москва : Ермак, 2004. – 271 с.

105. Фукуяма Ф. Соціальний капітал [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис «І», 2008. – № 53. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

106. Цыкунов И. Семь причин прервать заговор молчания, или зачем PR некоммерческой организации? [Електронний ресурс] : [информационный портал центра социального программирования, 11.06.2015]. – Режим доступу: <http://www.ngoprofile.ru/library/5.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 3 верес. 2015.

107. Чеповий В. Від кризи світ врятує не фінансовий, а соціальний капітал [Електронний ресурс] / В. Чеповий // Українська правда, 14.01.2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/01/14/4618369/>. – Назва

з екрана. – Дата перегляду: 5 черв.2015.

108. Чернега А. Специфика социальных ресурсов: от понимания к применению [Електронний ресурс] / А. Чернега // Вестник КемГУ. – 2014. – № 2 (58). – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-sotsialnyh-resursov-ot-ponimaniya-k-primeneniyu>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

109. Чернецький О. Молодь. Політика. Влада / О. Чернецький, Я. Ярош. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 148 с.

110. Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив [Електронний ресурс] : [інформаційний портал Центру досліджень соціальних комунікацій, 2015]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrument-realizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 3 верес. 2015.

111. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. – К. : Центр соціальних комунікацій, 2012. – Вип. 26. – 243 с.

112. Шаповалова Т.В. Соціальний капітал та економічне зростання / Т. В. Шаповалова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : СЛУ, 2013. – 299 с.

113. Шепеленко І. Життєві стратегії студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства / І. Шепеленко // Український соціум. – 2006. – № 1. – С. 60–64. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1_2006/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B%20%D0%B8%D0%B7%2060-64.pdf. Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

114. Шипілова М. Історичні передумови формування та джерела походження теорії соціального капіталу / М. Шипілова // Фін.-кредит. діяльн. : пробл. теорії та практики, 2010. – Вип. 2. – С. 237–242. – Режим доступу:

<file:///C:/Users/Admin/Downloads/29372-54859-1-PB.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

115. Шляхи підвищення рівня життя сільського населення в Україні. Розроблені Програмою підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії (DFID) / За ред. Романа Шмідта ; упоряд. : Юрій Кухарук. – К., 2003. – 388 с. – Режим доступу до електронної версії документа: http://icp.org.ua/files/359_wljahipdviwennjarvnjazhittjaslaskogonaselennja.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

116. Що таке громадська діяльність? Інтерв'ю з Андрієм Максимовичом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kameniar.franko.lviv.ua/cms/?Kamenyar_No6%2C_chervenmz_2010_r._Sho_t_ake_gromadsmzka_diyalmznistmz%3F. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 3 квіт. 2015.

117. The Ukrainians: Історії успіху / Упоряд. : Т. Прокопишин, В. Беглов, І. Березніцька. – Л. : Видавництво Старого Лева, 2015. – 256 с.

118. Adams S. Social capital : Encyclopedia of Career Development / S. Adams. – SAGE Publications, Inc., 2006. – 1096 p.

119. Adler P. S., Kwon S. W. Social Capital : Prospects for a New Concept [Електронний ресурс] / P. S. Adler, S. W. Kwon // The Academy of Management Review, – Jan., 2002. – Vol. 27, – No. 1. – P. 17–40. – Режим доступу: http://www.csee.wvu.edu/~xinl/library/papers/social/social_capital.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16 берез. 2015.

120. Akçomak S. Social Capital of Social Capital Researchers [Електронний ресурс] / S. Akçomak // Review of Economics and Institutions, 2011. – Vol. 2 – No. 2, Article 5. – Режим доступу: <http://www.rei.unipg.it/rei/article/view/32> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16 берез. 2015.

121. Bahar M. A. Review on Francis Fukuyama's Theory on Social Capital [Електронний ресурс] / M. Bahar, S. Kian // Switzerland Research Park Journal, 2013. – Vol. 102, – No. 12. – Режим доступу:

<http://www.naukpublication.org/index.php/NATIONALPARK-FORSCHUNG-SCHWEIZ/article/viewFile/347/250>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

122. Billet P. Indicators of youth social capital. The case for not using adult indicators in the measurement of youth social capital [Електронний ресурс] / / P. Billet // Youth Studies Australia, 2012. – N. 2. - VOL. 31. – Режим доступу: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/P.Billett_v.31n.2%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/P.Billett_v.31n.2%20(2).pdf). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 верес. 2015.

123. Bjørnskov C. Measuring social capital – Is there a single underlying explanation? [Електронний ресурс] / C. Bjørnskov, G. Svendsen. – Режим доступу: http://www.hha.dk/nat/wper/03-5_gts.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

124. Boix C. Making Social Capital Work : A Review of Robert Putnam's Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy [Електронний ресурс] / C. Boix, D. Posner. – Harvard University Centre for International Affairs Working Paper Series. – No 96 (4). – Режим доступу: http://files.nesc.ie/nesf_archive/nesf_reports/NESF_28.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

125. Borgatti S. Network measures of social capital / S. Borgatti., C. Jones, M. Everett // Connections. – 1998. – № 21. – P. 27–36.

126. Bourdieu P. An Invitation to Reflexive Sociology / P. Bourdieu // L.J.D. Wacquant. – Chicago : University of Chicago Press, 1992. – 348 p.

127. Bowles S. Social Capital and Community Governance [Електронний ресурс] / S. Bowles, H. Gintis // The Economic Journal. – 2002. – Vol. 112. – Issue 483. – P. 419–436. – Режим доступу: <http://www.umass.edu/preferen/gintis/soccapej.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

128. Brehm J. Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital [Електронний ресурс] / J. Brehm, W. Rahn // American Journal of Political Science. – 1997. – Vol. 41. – No. 3. – P. 999–1023. – Режим доступу:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2111684?sid=21106183131273&uid=3739232&uid=2&uid=4>. – Назва з екрана: Дата перегляду: 20 берез. 2015.

129. Briggs X. Social Capital, Types of [Електронний ресурс] / X. Briggs. – SAGE Publications, Encyclopedia of Community, 2009. – Режим доступу: http://sage-ereference.com/community/Article_n452.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16 берез. 2015.

130. Bryant C. Measurement of Social Capital : the Canadian Experience / C. Bryant, D. Norris // Prepared as a country report for the OECD – UK ONS International Conference on Social Capital Measurement. – London, 2002. – 16 p.

131. Burt R. Structural Holes: The Social Structure of Competition [Електронний ресурс] / R. Burt // Cambridge, MA. Harvard University Press, 1992. – Режим доступу: <http://personal.stevens.edu/~ysakamot/sna/man/week4/burt.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 берез. 2015.

132. Burt R. The network Structure of Social capital [Електронний ресурс] / R. Burt // Research in organizational behavior. – 2000. – № 22. – P. 345–423 – Режим доступу: <http://faculty.chicagobooth.edu/ronald.burt/research/files/NSSC.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 берез. 2015.

133. Calvert M. Youth Programs as Builders of Social Capital / M. Calvert, M. Emery, S. Kinsey // New Directions for Youth Development. – 2013. – N. 138. – 152 p.

134. Coleman J. Foundations of social theory / J. Coleman // Cambridge : Belknap press of Harvard University press, 1990. – 1014 p.

135. Dasgupta P. The Economics of Social Capital [Електронний ресурс] / P. Dasgupta // A. C. Mills Memorial Lecture, Conference of Australian Economists, 2004, University of Sydney. The Economic Record, 2005, 81(255: Supplement) – P. 2–21. – Режим доступу: http://users.ictp.it/~eee/workshops/smr1684/a_dasgupta_2.pdf/. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 19 лют. 2015.

136. Duhalme S. The role and importance of public relations at non-

governmental organizations / S. Duhalme // Studies and Scientific Researches : Economics Edition. – 2010. – No. 15. – P. 360–364.

137. Durlauf S. On The Empirics of Social Capital / S. Durlauf. – Wisconsin, Department of Economics University of Wisconsin, 2002. – 32 p.

138. Enfield R. Social Capital and Implications for Positive Youth Development [Электронный ресурс] / R. Enfield // Monograph University of California, 2008. – Режим доступа: <http://4h.ucanr.edu/files/1225.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 верес. 2015.

139. Farr J. Social Capital : a Conceptual History / J. Farr // Political Theory. – 2004. – Vol. 32. – № 1. – P. 6–33.

140. Field J. Social Capital (Key Ideas) / J. Field. – London : Routledge, 2003. – 176 p.

141. Field J. Social capital : critical perspectives. Ed./ S. Baron, J. Field, and T. Schuller. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 307 p.

142. Flap H. Social capital and attained occupational status / H. Flap, N. De Graaf // Netherlands Journal of Sociology. – 1986. – № 22. – P. 145–161.

143. Fung A. Empowered participation reinventing urban democracy [Электронный ресурс] / A. Fung. – Princeton ; New Jersey : Princeton University Press, 2004. – Режим доступа: <http://press.princeton.edu/chapters/s7762.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 берез. 2015.

144. Glaeser E. The Formation of Social Capital [Электронный ресурс] / E. Glaeser // Canadian Journal of Policy Research, 2001. – No. 2(1). – P. 34–40. – Режим доступа: <http://oecd.org/innovation/research/1824983.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25 берез. 2015.

145. Granovetter M. Getting a job : a study of contacts and careers / M. Granovetter. – Cambridge : Harvard University Press, 1974. – 259 p.

146. Granovetter M. The strength of weak ties : a network theory revisited / M. Granovetter // Sociological theory. Edited by R. Collins. – San Francisco : Jossey-Bass, 1983. – P. 201–233.

147. Grootaert C. Social capital, household welfare and poverty in Indonesia /

C. Grootaert // Policy research working paper No 2148, Washington D.C. The world Bank, 2002. – 79 p.

148. Hanifan L. The Community Center [Електронний ресурс] / L. Hanifan. – Boston : Silver, Burdett & Company, 1920. – P. 78–79. – Режим доступу: <https://archive.org/details/communitycenter00hanirich>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 берез. 2015.

149. Hanifan L. The Rural School Community Center / L. Hanifan // Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1916. – № 67. – P. 130–138.

150. Hirschman A. Shifting Involvements : Private Interest and Public Action / A. Hirschman. – Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1982. – 160 с.

151. Hopkins L. What is social capital? [Електронний ресурс] / L. Hopkins // Working Papers of Institute of Social Research. – 2002. – No 2. – Режим доступу: <http://researchbank.swinburne.edu.au/vital/access/manager/Repository/swin:269>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12 лют. 2015.

152. How is Social Capital Measured? [Електронний ресурс] / The World Bank Group, 2001. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20193037~menuPK:994384~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:401015~isCURL:Y,00.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 квіт. 2015.

153. Huriy B. Youth activity in Non-governmental Organizations as a mean of forming social capital in Ukraine / B. Huriy // Humanities & Social Sciences : Proceedings of the 4th International Conference of Young Scientists HSS–2013. – Lviv : Lviv Polytechnic Publishing House, 2013. – P. 92–93.

154. Inglehart R. Modernization and Postmodernization : Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies / R. Inglehart. – Princeton ; NJ : Princeton Univ. Press, 1997. – 464 p.

155. Integrated Questionnaire for the Measurement of Social Capital

[Електронний ресурс] // The World Bank Social Capital Thematic Group. – 2002. – March 4, – 44 p. – Режим доступу: [http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPSOCDEV/Resources/11998_IntegratedQuestionnairefortheMeasurementofSC\(03-04-2002\).doc](http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPSOCDEV/Resources/11998_IntegratedQuestionnairefortheMeasurementofSC(03-04-2002).doc). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 квіт. 2015.

156. Jacobs J. The death and life of great American cities / J. Jacobs. – Random House, 1961. – 480 p.

157. Javidan M. Developing your Global Mindset / M. Javidan, J. Walker. – First Printing, 2013. – 649 p.

158. Knoke D. Organizational networks and corporate social capital / D. Knoke // Corporate Social Capital and Liability ; edited by S. M. Gabbay. – Boston: Kluwer, 1999. – P. 17–42.

159. Krishna A. Mapping and Measuring Social Capital : A Conceptual and Empirical Study of Collective Action for Conserving and Developing Watersheds in Rajasthan, India [Електронний ресурс] / A. Krishna, N. Uphoff // Social Capital Initiative Working Paper no. 13, Washington DC : the World Bank, 1999. – Режим доступу:

<http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-13.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

160. Larance L. Fostering social capital through NGO design : Grameen Bank membership in Bangladesh / L. Larance // International social work. – 2001. – No 44(1). – P. 7–18.

161. Lin N. Building a network theory of social Capital [Електронний ресурс] / N. Lin // Connections, 1999. – № 22. – P. 28–51. – Режим доступу: <http://www.analytictech.com/mb874/Papers/lin-socialcapital.htm>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 берез. 2015.

162. Lin N. Social Capital : Theory and Research / N. Lin, K. Cook, R. S. Burt. – New York : Aldine de Gruyter, 2001. – 335 p.

163. Loury G. A dynamic theory of racial income differences / G. Loury //

Women, minorities, and employment discrimination ; Edited by P. A. Wallace, A. M. La Mond. – Lexington : Heath, 1977. – P. 153–86.

164. Loury G. The economics of discrimination : Getting to the core of the problem / G. Loury // Harvard Journal for African American Public Policy, 1992. – № 1. – P. 91–110.

165. Mateju P. Social Capital : Problems of its conceptualization and measurement in transforming societies [Електронний ресурс] / P. Mateju // Paper presented at the OECD–ONS Conference on Social Capital Measurement. – London, 2002. – Режим доступу: www.oecd.org/innovation/research/2380501.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 берез. 2015.

166. McClenaghan P. Social capital : Exploring the theoretical foundations of community development education / P. McClenaghan // British Educational Research Journal. –2000. – Vol. 26, – № 5. – P. 565–582.

167. Measurement of Social Capital [Електронний ресурс] / Social capital research. – 2004. – January 5. – Режим доступу: <http://www.socialcapitalresearch.com/literature/operationalisation/measurement.html> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 квіт. 2015.

168. Mondal A. Social capital formation : The role of NGO rural development programs in Bangladesh [Електронний ресурс] / A. Mondal // Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands. Policy Sciences. – 2000. – No. 33. – P. 459–475. – Режим доступу: <http://www.socialcapitalgateway.org/sites/socialcapitalgateway.org/files/data/paper/2012/09/13/rmondal2001–theroleofngosruraldevelopmentprogramsinscformationpolsci.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 берез. 2015.

169. Moriss M. Social capital and poverty in India / M. Moriss // Working paper 61 ; Institute of development studies ; Sussex, 1997. – Режим доступу: <http://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/123456789/3365/Wp61.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

170. Muriisa R. The AIDS Pandemic in Uganda: Social Capital and the Role

of NGOs in Alleviating the Impact of HIV/AIDS [Електронний ресурс] / R. Muriisa. University of Bergen, in Partial Fulfilment of the Requirement, 2006. – 310 p. – Режим доступу:

https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/2235/Dr_Avh_Roberts_Muriisa.pdf?sequence=1. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 берез. 2015.

171. Najarzadeh R. Measuring Social Capital Using the Position Generator Model (A Case Study of Elite Individuals in Tehran Province– Iran) [Електронний ресурс] / R. Najarzadeh, M. Soleimani, M. Reed // International Journal of Humanities and Social Science. – 2014. – Vol.4. – No.11. – Режим доступу: http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_4_No_11_September_2014/17.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16 берез. 2015.

172. Narayan D. Cents and Sociability : Household Income and Social Capital in Rural Tanzania / D. Narayan, L. Pritchett // Economic Development and Cultural Change, 1999. – No. 47. – P. 871–897.

173. Narayan D. Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory / D. Narayan, M. Cassidy // Current Sociology, March 2001. – Vol. 49(2). – P 59–102.

174. Nezhad M. Social capital: conceptual overview and measurement [Електронний ресурс] / M Nezhad, A Zadeh, A Goodarzi // Quarterly Journal of Human Development, 2007. – 1 (4), 4. – Режим доступу: http://economics.scu.ac.ir/economics/Documents/ENG-4-QJH_20100425_141115.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 квіт. 2015.

175. Norris P. Making Democracies Work: Social Capital and Civic Engagement in 47 Societies [Електронний ресурс] / P. Norris // Paper for the European Science Foundation EURESCO Conference on Social Capital: Interdisciplinary Perspectives at the University of Exeter, 15–20 September, 2000. – Режим доступу: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/MPSA%20Making%20Democracies%20Work.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 квіт. 2015.

176. Norris P. Democratic Phoenix : Reinventing Political Activism /

P. Norris. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 290 p.

177. Olson M. The logic of collective action. Public goods and the theory of groups / M. Olson. – Cambridge, MA and London : Harvard University Press, 1971. – 208 p.

178. Onyx J. The different faces of social capital in NSW Australia. Social Capital and Participation in Everyday Life ; edited by Eric M. Uslaner / J. Onyx, P. Bullen. – London : Routledge, 2001. – P. 45–58.

179. Paldam M. Social Capital: One or Many? Definition and Measurement [Електронний ресурс] / M. Paldam // Journal of Economic Surveys, 2000. – Vol. 14, – Issue 5. – P. 629–654. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.3259&rep=rep1&type=pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12 берез. 2015.

180. Penning J. Human capital, social capital and firm dissolution / J. Penning, K. Lee, A. Witteloostuijn // Academy of Management Journal. – 1998. – Vol. 41. – P. 425–440.

181. Pigg K. Building Community Social Capital : The Potential and Promise of Information and Communications Technologies / K. Pigg, L. Crank // The Journal of Community Informatics,. – 2004. – Vol. 1. – Issue 1. – P. 58–73.

182. Polskie organizacje pozarządowe 2015. Badania Stowarzyszenia Klon/Jawor «Kondycja sektora organizacji pozarządowych w Polsce 2015» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://fakty.ngo.pl/files/fakty.ngo.pl/public/kondycja_2015/PolskieOrganizacje2015.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

183. Portes A. Embeddedness and immigration: notes on the social determinants of economic action / A. Portes, J. Sensenbrenner // American journal of sociology. – 1993. – Vol. 98. – P. 1320–1350.

184. Portes A. Social capital : Its origins and application in modern sociology [Електронний ресурс] / A. Portes // Annual Review of Sociology,. – 1998. – Vol. 24. – P. 1–24. – Режим доступу: <http://mikeg.typepad.com/perceptions/2011/12/abstract-social-capital-origins-and->

[applications.html](#). – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 берез. 2015.

185. Portney K. Mobilising minority communities: social capital and participation in urban neighborhoods / K. Portney, J. Berry // American behavior scientist. – 1997. – No 40(5). – P. 632–644.

186. Priller E. Der dritte Sektor. Wachstum und Wandel: aktuelle deutsche Trends – the Johns Hopkins comparative nonprofit sector project, Phase II [Електронний ресурс] / E. Priller, A. Zimmer. Verl. Bertelsmann–Stiftung, 2001. – Режим доступу: <https://www.uni-muenster.de/Ejournals/index.php/jcsw/article/download/225/206>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4 квіт. 2015.

187. Public Relations and NGO sector in UK. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/wgunjan/public-relations-and-ngo-sector-in-uk>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

188. Putnam R. Bowling Alone: the collapse and revival of American community / R. Putnam. – Free Press, New York, 2000. – 544 p.

189. Rose R. Getting things done in an anti-modern society : social capital and networks in Russia / R. Rose // Social capital initiative working paper No. 6, Washington D.C. The world Bank, 1998. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-06.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

190. Sampson R. Neighborhoods and violent crime : a multilevel study of collective efficacy / R. J. Sampson, S. W. Raudenbush, F. Earls // Science. – 1997. – № 227(15). – P. 918–924.

191. Santiso J. Hirschman's view of development, or the art of trespassing and self-subversion [Електронний ресурс] / J. Santiso // MPRA Paper. – 2009. – No. 12906. – Режим доступу: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/12906/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 19 берез. 2015.

192. Schiff M. Labor Mobility, Trade and Social Capital [Електронний ресурс] / M. Schiff // World Bank and IZA Bonn. Discussion Paper No. 1027. –

Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp1027.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15 квіт. 2015.

193. Schiff M. Social capital, labor mobility, and welfare / M. Schiff // *Ration society*, 1995. – Vol. 4. – P. 157–175.

194. Shneider M. Institutional arrangements and creation of social capital: the effects of public school choice / M. Shneider, P. Teske, M Marschall and others // *American political science review*. – 1997. – No. 91(1). – P. 82–93.

195. Social capital // *Special Eurobarometer*. – 2005. – № 223. – 111 p.

196. Social Capital A review of the literature. Social Analysis and Reporting Division Office for National Statistics, October 2001. – 45 p.

197. Sprengers M. Tazelaar F. Social networks and unemployment [Електронний ресурс] / M. Sprengers, F. Tazelaar // Paper presented at the MASO–conference. Zeits, 1988. – Режим доступу: http://fritstazelaar.com/pdfs/Sprengers_Tazelaar_Flap_1988_Social_Networks_Reemployment_artcile.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 16 берез. 2015.

198. Stoll L. The Cruising School : The Unidentified Ineffective School ed / L. Stoll, K. Myers. No Quick Fixes. – London : Falmer Press, 1998. – P. 189–206.

199. Stone W. Measuring social capital Towards a theoretically informed measurement framework for researching social capital in family and community life [Електронний ресурс] / W. Stone // Australian Institute of Family Studies. Research Paper No. 24, February 2001. – Режим доступу: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/RP24.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 17 квіт. 2015.

200. Sztompka P. Trust: a sociological theory / P. Sztompka // Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.

201. Teixeira P. Gary Becker's early work on human capital – collaborations and distinctiveness [Електронний ресурс] / P. Teixeira // *IZA Journal of Labor Economics*/ – 2014. – № 3:12. – Режим доступу: <http://www.izajole.com/content/pdf/s40172-014-0012-2.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 груд. 2015.

202. The initiative on defining, monitoring and measuring social capital text of proposals approved for funding. [Електронний ресурс] // Social Capital Initiative Working Paper. – 1998. – No. 2. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/SCI-WPS-02.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 25 берез. 2015.

203. Theiss M. Krewni, znajomi, obywatele: kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna / M. Theiss. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. – 276 p.

204. Turner J. The Formation of Social Capital. Social Capital : A Multifaceted Perspective [Електронний ресурс] / J. Turner. World Bank Publications. – Washington, 2001. – P. 94–146. – Режим доступу: http://www.researchgate.net/publication/255610686_The_formation_of_social_capita 1. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 берез. 2015.

205. Uslander E. Trust and Corruption [Електронний ресурс] / E. Uslander // Paper presented at the Conference on Political Scandals, Past and Present at the University of Salford. – 2001. – Режим доступу: <http://www.gvpt.umd.edu/uslander/uslanerCorruptionRoutledge.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.03.2015.

206. Van der Gaag M. S., Snijders T. Proposals for the Measurement of Individual Social Capital [Електронний ресурс] / M. S. Van der Gaag., T. Snijders. – Режим доступу: http://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/WHF9_Snijders_vdGaag.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 31 берез. 2015.

207. Welzel C. Social capital, voluntary associations and collective action: which aspects of social capital have the greatest ‘civic’ payoff? / C Welzel, R Inglehart, F Deutsch // Journal of civil society. – 2005. – Vol. 1. – No. 2. – P. 121–146.

208. What is Social Capital. The review of the World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.worldbank.org/K4LUMW43B0>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20 берез. 2015.

209. Woolcock M. Social Capital. Encyclopedia of Community : From the Village to the Virtual World [Електронний ресурс] / М. Woolcock., К. Christensen, D. Levinson. – SAGE Publications, 2003. – Режим доступу: <http://knowledge.sagepub.com/view/community/n447.xml>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10 берез. 2015.

210. Yang K. Individual Social Capital and Its Measurement in Social Surveys [Електронний ресурс] / К. Yang // Survey Research Methods. – 2007. – Vol. 1, No. 1. – P. 19–27. – Режим доступу: <https://ojs.ub.uni-konstanz.de/srm/article/viewFile/48/50>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18 квіт. 2015.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Теоретико-методологічна схема дослідження соціального капіталу

Таблиця А. 1

Концептуальні засади макро-, мезо- і мікрорівнів аналізу соціального капіталу

Автор	Трактування соціального капіталу
1	2
МАКРОРІВЕНЬ АНАЛІЗУ	
<i>Інституційний підхід</i>	
Л. Ганіфан, (1916 р.)	Значущі обставини, що впливають на повсякденне життя кожного: добра воля, товариськість, співчуття та соціальна взаємодія між індивідами, які існують в певних соціальних спільнотах та структурах
Дж. Джейкобс, (1961 р.)	Взаємовідносини в сусідських мережах, які проявляються через розуміння поведінки сусідів, суспільної поваги і суспільної довіри
Р. Патнам, (2003 р.)	Активні взаємозв'язки між людьми, у яких довіра та спільні цінності пов'язують членів мереж і спрощують спільну дію
<i>Ціннісний підхід</i>	
А. Хіршман, (1982 р.)	Співставлення злагід і розбіжностей щодо використання соціальних чеснот, таких як справедливість, любов, співдружність, братство, та проявів конфліктів в суспільстві
Р. Інглхарт, (1997 р.)	Культура довіри і толерантності, завдяки якій з'являються великі мережі добровільних асоціацій
<i>Соціокультурний підхід</i>	
М. Шифф, (1992 р.)	Кооперація та довіра між людьми, як набір елементів соціальної структури, які впливають на відносини між людьми, передбачають ріст продуктивності і зниження трудової мобільності та підвищують загальний добробут
Ф. Фукуяма, (1997 р.)	Набір неформальних цінностей чи норм, які поділяються членами групи і які уможлиблюють співпрацю у межах цієї групи, при наявності довіри
МЕЗОРІВЕНЬ АНАЛІЗУ	
<i>Мережевий підхід</i>	
Дж. Коулман, (1989 р.)	Потенціал довіри та взаємодопомоги, складовими якого є взаємні зобов'язання, очікування, інформаційні канали і соціальні норми, та який цілераціонально формується в міжособистісних відносинах
М. Вулкок, (2001 р.)	Інформація, довіра і норми взаємності, що властиві певній соціальній мережі
А. Портес та Дж. Сенсенбреннер	Очікування щодо соціальної дії у межах колективу, які впливають на поведінку членів цього колективу
Дж. Брем і В. Ран, (1997 р.)	Взаємодія між людьми, яка проявляється на рівні громадянської активності, міжособистісної довіри та довіри до уряду
М. Пелдем, (2000 р.)	Щільність існуючої довіри в групі

1	2
Організаційний підхід	
Е. Усланер, (2001 р.)	Готовність людей довіряти та брати участь в угодах з більшою кількістю різних людей в групах
Д. Кноук, (1999 р.)	Соціальні зв'язки акторів, як в середині, так і між організаціями для отримання доступу до ресурсів інших соціальних акторів
Підходи, що аналізують соціальні взаємодії на рівні територіальних громад	
Н. Упхофф, А. Крішна, (1999)	Узагальнена довіра і щільність громадських організацій на певних територіальних округах
А. Портес та Дж. Сенсенбернер, (1993 р.)	Очікування щодо дій в рамках громади, що впливають на цілеспрямовану поведінку її членів
Д. Нараян та Л. Прітчет, (1999 р.)	Членство в групах (волонтерські організації), характеристики цих груп та індивідуальні цінності і установки їх членів, зокрема їхнє розуміння і вираження рівня довіри
С. Грутаерт, (1999 р.)	Громадська участь та її вплив на добробут та бідність
МІКРОРІВЕНЬ АНАЛІЗУ	
Інтераційний підхід	
Х. Флап, (1986 р.)	Індивідуальна соціальна мережа та усі ресурси, які соціальний актор здатний мобілізувати через цю мережу
Р. Барт, (1992 р.)	Приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які ви маєте змогу використовувати свій фінансовий і людський капітал
М. Спренгерс, (1988 р.)	Чиясь персональна мережа та усі ресурси, до яких індивід отримує доступ через цю мережу, що дає більш конкретні підстави інтерпретувати ці ресурси як його соціальний капітал, та з іншого боку, чийсь соціальний капітал – це є функція від певної кількості людей, від яких індивід може розраховувати на підтримку та ресурси, які ці люди мають у своєму розпорядженні
С. Боргатті, К. Джонс та М. Еверет, (1998 р.)	Відносини між індивідами, які є джерелом матеріальної, інформаційної та емоційної допомоги
П. Дасгупта, (2005 р.)	Міжособисті мережі, які можуть бути неактивні або використовуватись в деструктивних цілях, в них немає нічого хорошого або поганого, але за інших рівних умов - це використання мережі її членами, що визначає якість соціального капіталу
Ресурсний підхід	
П. Бурдье, (1986 р.)	Сукупність актуальних чи потенційних ресурсів, що пов'язані з наявністю міцних мереж зв'язків, більш–менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства та визнання
М. Грановеттер, (1974 р.)	Будь-який прояв неформальної соціальної організації, який виступає як продуктивний ресурс для індивіда чи групи в отриманні інформації про нові можливості чи пошук роботи.

Продовження табл. А. 1

<i>1</i>	<i>2</i>
Г. Лоурі, (1977 р.)	Кількість ресурсів, які індивід може вкласти в свій розвиток та придбання стандартних людських характеристик, та які є корисними в набутті навичок та економічних цінностей
У. Бейкер, (1990 р.)	Ресурси, які актори отримують зі специфічних соціальних структур на основі взаємних відносин, та використовують, виходячи зі своїх інтересів
Н. Лін, (1986 р.)	Соціальний ресурс, що впливає з соціальної мережі
А. Портес, (1998 р.)	Здатність індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на підставі свого членства у певній соціальній мережі чи у більш широкій соціальній структурі
Е. Глестер, (2001 р.)	Ресурс, який включає в себе норми і мережі, та сприяє зростанню добробуту індивідів у спільноті, мережі індивідуальних акторів.

Таблиця А.2

Методична схема дослідження змістових і функціональних характеристик соціального капіталу молодіжних громадських організацій м. Львова

Форма соціального капіталу	Складові форм соціального капіталу		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
	Соціолого-статистичний аналіз		
Структурна форма (загальні особливості організацій)	Типи організацій і їх кількість	Обізнаність та залученість молоді до діяльності МГО	Види діяльності, які здійснюють молодіжні громадські організації
	Моніторинг «Реалізація програм молодіжними громадськими організаціями Львівщини» та Омнібусне дослідження		
Діяльнісна форма (інформація про громадську позицію молоді)	Практики, здійснювані в межах організації	Залученість до конкретних типів організацій	Переваги від участі в громадських організаціях
	Генератор імен, позицій та ресурсів		
Ресурсна форма	Мережа як основна точка	Взаємовідносини – Позиції – Ресурси	Контакти, професії, ресурси, Консультації, поради, спілкування
	Напівструктуровані глибинні інтерв'ю		
Змістова форма	Мотиви вступу	Соціальний портрет члена організації	Виконувана діяльність
Інтераційна форма	Рівні спілкування	Комунікація та взаємодія	Звернення про допомогу
Інституційна форма	Довіра до організації та її членів	Дотримання норм і цінностей в організації	Спільне виконання обов'язків та зобов'язань

ДОДАТОК Б

Таблиці та рисунки за результатами емпіричного дослідження

Таблиця Б.1

Сфери діяльності молодіжних громадських організацій м. Львова (n=29)

<i>№ п\п</i>	<i>Сфера діяльності</i>	<i>Молодіжна громадська організація</i>	<i>Рід діяльності</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1.	Культура й відпочинок	«Етновир», «Клуб толерантності», «Пласт», «Сокіл», «Форум видавців», «Асоціація випускників», «Профком студентів».	- сприяння самореалізації молоді, її інтелектуальному культурному та духовному розвитку в сучасному суспільстві; - об'єднання національно-свідомої, громадсько-активної та творчої молоді;
2.	Освіта й наукові дослідження, студентські	«AISEC», «BEST», «Профком студентів», «Студентське братство університету Львівська політехніка», «Студентське братство університету імені І. Франка»	- популяризація науки серед молоді та студентів; популяризація волонтерського руху та міжкультурного навчання; - розвиток неформальної освіти; - створення можливостей для особистого розвитку студентів та розкриття їхнього потенціалу; - об'єднання молоді для реалізації її соціальних, професійних, наукових чи творчих можливостей, а також виховання національно свідомої української молоді;
3.	Охорона здоров'я та соціальні послуги	«Дорога», «Руки допомоги»	- підтримку здоров'я дітей та молоді; - захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових та інших спільних інтересів своїх членів; - реабілітація, оздоровлення та соціальна адаптація людей з особливими потребами;
4.	Спорт	Street Work Out	- розвиток та популяризація спорту, пропаганда здорового способу життя;

1	2	3	4
5.	Навколишнє середовище	«WETI» (Західноукраїнський журналістський молодіжний фонд екологічної та туристично-просвітницької інформації (WestEcoTourInform))	- привернення уваги в Україні до світових досягнень у галузі туризму та екології; - утвердження привабливого іміджу Україні, зокрема, території Карпат, як перспективного регіону для розвитку міжнародного туризму; - розвиток екологічного туризму;
6.	Міжнародні відносини	«Євроклуб», «Молода Дипломатія».	- сприяння процесам європейської інтеграції в Україні та промоції демократичних та загальнолюдських цінностей; - поширення серед української молоді інформації про ЄС; - поширення у країнах Європейського Союзу інформації про Україну, її історію, культуру, проблеми та досягнення;
7.	Релігія	«Ми майбутнє України», «Українська молодь Христові», «Молодіжна християнська організація при парафії Архистратига Михаїла»	- пропагування християнської моралі; - поширення християнського світогляду; - популяризації в молодіжному середовищі християнського способу життя;
8.	Ділові й професійні асоціації, спілки	«Асоціація туризму», «Ліга правників».	- постійна консолідація зусиль та координація діяльності підприємств та працівників в різних професійних сферах з молоддю та студентами; - надання молоді та студентам отримання професійних навиків та доступу до професійного середовища;
9.	Право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика	«Батьківщина молода», «Християнсько-демократичний союз молоді», «Молодий рух», «Українська народна молодь».	- виховання національно свідомої молоді людини з високим почуттям національної та людської гідності; - формування та вираження у молоді політичної свідомості; - вплив молоді на протікання політичних процесів

**Демографічні та соціокультурні характеристики респондентів
(n=29)**

№ п/п.	Імена респондентів	Вік	Освіта	Молодіжна організація	Виконувана діяльність
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
1.	Анна,	25 р.	Вища	«Етновир»	Екскурсовод
2.	Марія,	28 р.		«Клуб толерантності»	Туристичний менеджер
3.	Наталя,	21 р.	Вища	«Пласт»	Начальник адміністративно-господарського відділу в страховій компанії
4.	Михайло,	24 р.	Вища	«Сокіл»	Спеціаліст у Львівській міській раді, помічник депутата і також виконавчий директор фестивалю «Зашків»
5.	Оля,	25 р.	Вища	«Форум видавців»	Менеджер проектів
6.	Зоряна,	27 р.	Вища	«Пласт», «Граніт», «Ліга правників»	Юрист
7.	Мар'яна,	26 р.	Вища	«Асоціація туризму»	Діловод у Шевченківському відділі державної виконавчої служби
8.	Іра,	32 р.	Вища	«Асоціація випускників»	Засновник ГО «Агро РеформсЮА»
9.	Андрій,	24 р.	Вища	Профком студентів НУ «Львівська Політехніка»	Аспірант на кафедрі
10.	Іра,		Вища	«AISEC»	Власник бізнесу магазинів
11.	Маріанна,	25 р.	Вища	«AISEC»	Науковець, менеджер з туризму
12.	Святослав,	24 р.	Вища	«AISEC»	Співзасновник та барістою в вуличному кафетерії «Альтернативна кава»
13.	Олена,	25 р.	Вища	«BEST»	Спеціаліст в «Містопроект»
14.	Роксолана,	24 р.	Вища	«BEST»	Геодезист
15.	Олександр,	37 р.	Вища	«Студентське братство університету Львівська політехніка»,	Засновник друкарні «Коло»
16.	Тарас,	31 р.	Вища	«Студентське братство Львівської політехніки»	Керівник фірми по програмуванню сайтів
17.	Ірина,	23 р.	Вища	«Руки допомоги»	Асистент НУ «Львівська Політехніка»

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5	6
18.	Дмитро,	33 р.	Вища	«WETI»	Політолог
19.	Олександра,	27 р.	Вища	«Молода Дипломатія»	Співзасновник альтернативного українського посольства в Берліні
20.	Андрій,	33 р.	Вища	«Євроклуб», «Молода Дипломатія»	Доцент
21.	Мар'яна,	28 р.	Вища	«Ми майбутнє України»	Викладач соціальної психології
22.	Оля,	32 р.	Вища	«Родина»	Інспектор
23.	Володимир,	28 р.	Вища	«Родина»	Адвокат
24.	Ольга,	38 р.	Вища	«Українська молодь Христові»	Лаборант НУ «Львівська Політехніка»
25.	Володимир,	27 р.	Вища	«Молодіжна християнська організація при парафії Архистратига Михаїла»	Інженер
26.	Юрій,	32 р.	Вища	«Християнсько- демократичний союз молоді»	Заступник голови Райдержадміністрації
27.	Юрій,	32 р.	Вища	«Батьківщина молода»	Колишній Голова «Батьківщина Молода»
28.	Тарас,	30 р.	Вища	«Батьківщина Молода»	Керівник молодіжної організації
29.	Микола,	31 р.	Вища	«Молодий рух», «Українська народна молодь»	Львівська міська рада

**Практики громадського життя Львів'ян, які вони здійснюють
1-3 рази в рік (n=400)**

<i>№ з/п</i>	<i>Види практик</i>	<i>К-ть респондентів</i>	<i>Здійснювані практики (%)</i>
1	Приймали участь у мітингах, масових виступах	118	30.7
2	Ставали учасником неочікуваних/випадкових акцій, заходів	106	27.6
3	Їздили на фестивалі, конкурси в інші міста	81	21.1
4	Зустрічалися з членами громадських організацій	74	19.3
5	Відвідували громадську організацію, благодійний фонд, клуби за інтересами	71	18.5
6	Були волонтером благодійних акцій, громадських заходів	64	16.7
7	Звертались по допомогу до членів та друзів з громадської організації	53	13.8
8	Організовували благодійні акції, громадські заходи	49	12.8
9	Постійно здійснювали волонтерську діяльність	46	12.0
10	Постійно відвідували збори громадської організації, благодійного фонду, клубу за інтересами	45	11.7

Таблиця Б.4

Мотиви вступу молоді у молодіжні громадські організації м. Львова (n=200)

№ п/п		Релігія (%)	Спорт (%)	Охорона здоров'я та соціальні послуги (%)	Культура, просвітницька діяльність, відпочинок (%)	Освіта й наукові дослідження (%)	Ділові й професійні асоціації, спілки (%)	Навколишнє середовище (%)	Міжнародні відносини (%)	Право, агітаційно-пропагандистська діяльність і політика (%)
1	2	3	4	5	9	10	11	6	7	8
	Показники категорії «Важливо»									
1.	Бажання робити корисні справи	75,0	40,0	40,0	27,8	52,2	14,3	60,0	52,2	66,7
2.	Бажання розвивати суспільство	80,0	33,3	60,0	27,8	26,1	14,3	40,0	50,0	50,0
3.	Сформувані ціннісні засади	40,0	33,3	26,1	33,3	60,0	42,9	40,0	42,9	66,7
4.	Отримати нові знайомства	25,0	16,7	26,1	47,1	42,9	42,9	40,0	100,0	80,0
5.	Стати частиною певної групи	60,0	40,0	90,0	25,0	30,4	50,0	50,0	66,7	66,7
6.	Реалізувати особисті цілі	20,0	70,0	50,0	47,1	21,7	57,1	50,0	50,0	16,7
7.	Отримати нові навички і досвід	—	40,0	42,9	50,0	69,6	28,6	75,0	39,1	50,0
8.	Вести новий спосіб життя	20,0	16,7	42,9	38,9	26,1	14,3	25,0	—	50,0
9.	Отримати певний статус у суспільстві	20,0	33,3	26,1	22,2	21,7	57,1	25,0	50,0	33,3
10.	Професійний розвиток	—	40,0	20,0	50,0	30,4	28,6	60,0	80,0	40,0
11.	Особистий розвиток	40,0	50,0	40,0	64,7	39,1	28,6	60,0	50,0	50,0
12.	Розваги та проведення дозвілля	20,0	16,7	21,7	33,3	31,8	28,6	20,0	—	33,3

Позиції людей, які були у членів молодіжних громадських організацій м. Львова (n=200)

<i>№ п/ п</i>		Релігія (%)	Спорт (%)	Охорона здоров'я та соціальні послуги (%)	Культура, просвітни- цька діяльність, відпочинок (%)	Освіта й наукові дослідже- ння (%)	Ділові й професій-ні асоціації, спілки (%)	Навколишнє середовище (%)	Міжнародні відносини (%)	Право, агітаційно- пропаганди- стська діяльність і політика (%)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
1.	Мали хороші контакти з ЗМІ	60,0	60,0	71,4	83,3	91,3	71,4	80,0	65,5	100,0
2.	Писали статті в газету організації, сторінку в Інтернеті, блог	75,0	20,0	42,9	94,4	87,0	100,0	70,0	60,0	63,3
3.	Займались написанням грантів	40,0	77,1	87,0	83,3	82,6	85,7	100,0	100,0	83,3
4.	Читали книги і цікавились літературою	60,0	80,0	42,9	100,0	100,0	100,0	30,0	40,0	37,7
5.	Займались волонтерською діяльністю на різних соціальних заходах	80,0	20,0	100,0	94,4	91,3	71,4	60,0	100,0	63,3
6.	Займались благодійною діяльністю	80,0	20,0	69,6	88,9	69,6	14,3	70,0	55,5	50,0
7.	Їздити на фестивалі, конкурси в інші міста	75,0	57,1	87,0	100,0	95,7	100,0	80,0	100,0	100,0
8.	Були аспірантами і писали наукову роботу	40,0	10,0	13,0	83,3	82,6	71,4	90,0	40,0	66,7
9.	Брали участь в акціях протесту, мітингах	100,0	42,9	82,6	88,9	82,6	85,7	80,0	100,0	100,0
10.	Відвідували громадські слухання	25,0	20,0	65,2	72,2	65,2	42,9	60,0	55,5	83,3

Продовження табл. Б.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11.	Були членами політичних угруповань чи партій	20,0	20,0	47,8	66,7	47,8	71,4	40,0	50,0	83,3
12.	Мали знання про функціонування державного сектору	40,0	60,0	85,7	77,8	82,6	85,7	40,0	50,0	100,0
13.	Стажувались в органах місцевого самоврядування	40,0	77,8	70,4	94,4	78,3	42,9	40,0	60,0	100,0
14.	Читали професійні журнали політичного та економічного спрямування	40,0	20,0	57,1	72,2	87,0	85,7	40,0	100,0	83,3
15.	Могли спілкуватись іноземними мовами	100,0	80,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	45,0
16.	Працювали в організаціях приватного бізнесу	60,0	22,2	72,2	77,8	91,3	57,1	40,0	80,0	65,5
17.	Мали високе фінансове становище	25,0	—	28,6	50,0	43,5	28,6	40,0	60,0	50,0
18.	Отримувати фінансову допомогу від громадських організацій, фондів	40,0	40,0	47,8	77,8	60,9	85,7	80,0	40,0	50,0

Переваги, які отримали респонденти від участі в молодіжних громадських організаціях м. Львова (n=200)

<i>№ п/ п</i>		Релігія (%)	Спорт (%)	Охорона здоров'я та соціальні послуги (%)	Культура, просвітницька діяльність, відпочинок (%)	Освіта й наукові дослідження (%)	Ділові й професійні асоціації, спілки (%)	Навколишнє середовище (%)	Міжнародні відносини (%)	Право, агітаційно- пропаганди- стська діяльність і політика (%)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
1.	Можливість цікаво проводити вільний час та дозвілля	80,0	20,0	34,8	50,0	30,4	42,9	20,0	—	16,7
2.	Безкоштовну участь в тренінгах, проектах та різних заходах організації	20,0	40,0	20,0	16,7	34,8	14,3	20,0	50,0	50,0
3.	Спілкування з цікавими людьми	100,0	—	30,4	50,0	65,2	42,9	60,0	50,0	83,3
4.	Корисні знайомства	20,0	20,0	34,8	27,8	34,8	57,1	80,0	50,0	33,3
5.	Брати участь в громадських слуханнях	—	—	8,7	5,6	—	—	—	—	16,7
6.	Здійснювати вплив на діяльність місцевого самоврядування	—	—	20,0	5,6	8,7	—	20,0	—	—
7.	Залучитись до політичних процесів	—	—	—	16,7	4,3	14,3	—	—	33,3
8.	Суспільне визнання	—	20,0	5,6	11,1	—	14,3	—	—	—

Продовження табл. Б.6

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
9.	Здійснювати захист власних інтересів	–	40,0	100,0	11,1	4,3	–	–	–	–
10.	Участь у міжнародних проектах	20,0	10,0	14,3	11,1	30,4	42,9	40,0	50,0	–
11.	Інформацію про працевлаштування	–	57,0	11,1	–	13,0	–	20,0	–	–
12.	Допомогу у життєвих труднощах	20,0	–	65,2	11,1	8,7	0,0	–	–	–
13.	Кошти від виграних грантів, проектів	–	–	40,0	–	4,3	28,6	–	–	–
14.	Постійну заробітню платню	–	–	30,4	–	–	–	–	–	–
15.	Матеріальну винагороду за виконану роботу	–	–	28,6	–	–	–	–	–	–
16.	Можливість подорожувати	40,0	42,9	–	33,3	21,7	58,8	20,0	–	–
17.	Знання	–	8,7	50,0	38,9	30,4	14,3	–	100,0	33,3

**Види допомоги, по які звертались респонденти до людей, з якими вони познайомились будучи членами
молодіжних громадських організацій м. Львова (n=200)**

№ n/ n		Релігія (%)	Спорт (%)	Охорона здоров'я та соціальні послуги (%)	Культура, просвітницька діяльність, відпочинок (%)	Освіта й наукові дослідження (%)	Ділові й професійні асоціації, спілки (%)	Навколишнє середовище (%)	Міжнародні відносини (%)	Право, агітаційно- пропагандистська діяльність і політика (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Реалізації громадських і соціальних заходів	93,3	33,3	66,7	93,3	66,7	50,0	75,0	100,0	100,0
2.	Отримання інформації про працевлаштування	46,7	54,5	33,3	46,7	61,9	75,0	50,0	50,0	25,0
3.	Отримання рекомендацій з метою працевлаштування	60,0	27,3	33,3	60,0	42,9	75,0	25,0	50,0	25,0
4.	Отримання рекомендацій для участі в освітніх програмах	40,0		—	40,0	38,1	50,0	75,0	100,0	50,0
5.	Отримання протекції у отриманні гранту для Вашої теперішньої діяльності	13,3	9,1	—	13,3	14,3	25,0	25,0	—	25,0
6.	Позики для ведення підприємницької діяльності	—	—	—	—	9,5			—	—
7.	Фінансовий підтримці соціальних заходів	60,0	33,3	23,7	60,0	28,6	50,0	50,0	—	25,0

Продовження табл. Б.7

8.	Допомоги при здійсненні правопорушень та протиправної поведінки	–	–	–	–	4,8	25,0	25,0	–	50,0
9.	Допомоги у залученості до політичної діяльності	20,0			20,0	9,5	25,0	25,0	–	25,0
10.	Отриманні порад у веденні професійної діяльності	60,0	27,3	33,3	60,0	57,1	50,0	50,0	66,7	50,0
11.	Доступу до закритих товариств чи організацій	26,7	9,1	–	26,7	19,0	25,0	25,0	–	50,0
12.	Допомоги у вирішенні проблем зі здоров'ям	40,0	–	46,7	40,0	28,6	–	–	33,3	25,0
13.	Допомоги у вирішенні сімейних проблем	-	–	–	-	9,5	25,0	25,0	100,0	–
14.	Допомоги у побутових справах	40,0	53,3	33,3	40,0	28,6	25,0	25,0	100,0	25,0

Таблиця Б.8

Контакти, набуті під час членства в молодіжних громадських організаціях м. Львова (n=200)

№ п/п		Релігія (%)	Спорт (%)	Охорона здоров'я та соціальні послуги (%)	Культура, просвітницька діяльність, відпочинок (%)	Освіта й наукові дослідження (%)	Ділові й професійні асоціації, спілки (%)	Навколишнє середовище (%)	Міжнародні відносини (%)	Право, агітаційно- пропаганди- стська діяльність і політика (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Викладачі, науковці	60,0	40,0	70,0	94,4	87,0	100,0	80,0	100,0	50,0
2.	Члени громадських організацій	80,0	60,0	90,0	88,9	95,7	71,4	80,0	80,0	100,0
3.	Приватні підприємці	60,0	20,0	53,7	94,4	100,0	42,9	80,0	100,0	83,3
4.	Керівники, менеджери підприємств, організацій	40,0	40,0	51,7	33,3	95,7	57,1	100,0	100,0	66,7
5.	Працівники міжнародних організацій, корпорацій	60,0	20,0	90,0	88,9	73,9	42,9	40,0	100,0	50,0
6.	Депутати місцевих рад	20,0	—	53,7	77,8	60,9	57,1	40,0	50,0	83,3
7.	Депутати Верховної Ради	—	—	—	66,7	21,7	42,9	80,0	—	50,0
8.	Члени політичних партій	20,0	20,0	14,3	50,0	69,6	57,1	40,0	40,0	100,0
9.	Державні чиновники	40,0	40,0	42,9	77,8	69,6	71,4	60,0	50,0	66,7
10.	Працівники міліції та прокуратури	40,0	40,0	60,1	50,0	34,8	—	—	—	—
11.	Працівники банківської сфери	—	20,0	10,0	33,3	69,6	28,6	20,0	50,0	33,3
12.	Працівники закладів охорони здоров'я	40,0	80,0	90,0	50,0	56,5	14,3	60,0	50,0	66,7
13.	Працівники ЗМІ	80,0	40,0	50,0	94,4	82,6	85,7	100,0	50,0	100,0
14.	Працівники комунальних служб	20,0	20,0	50,0	66,7	21,7	—	20,0	—	50,0

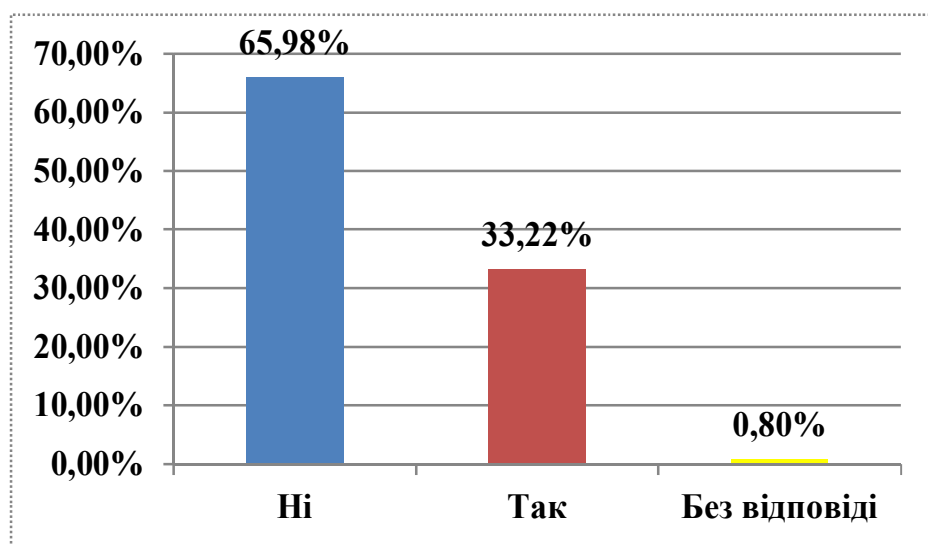

Рис. Б.1. Участь молоді в заходах, що реалізуються молодіжними громадськими організаціями у м. Львові (n=800)

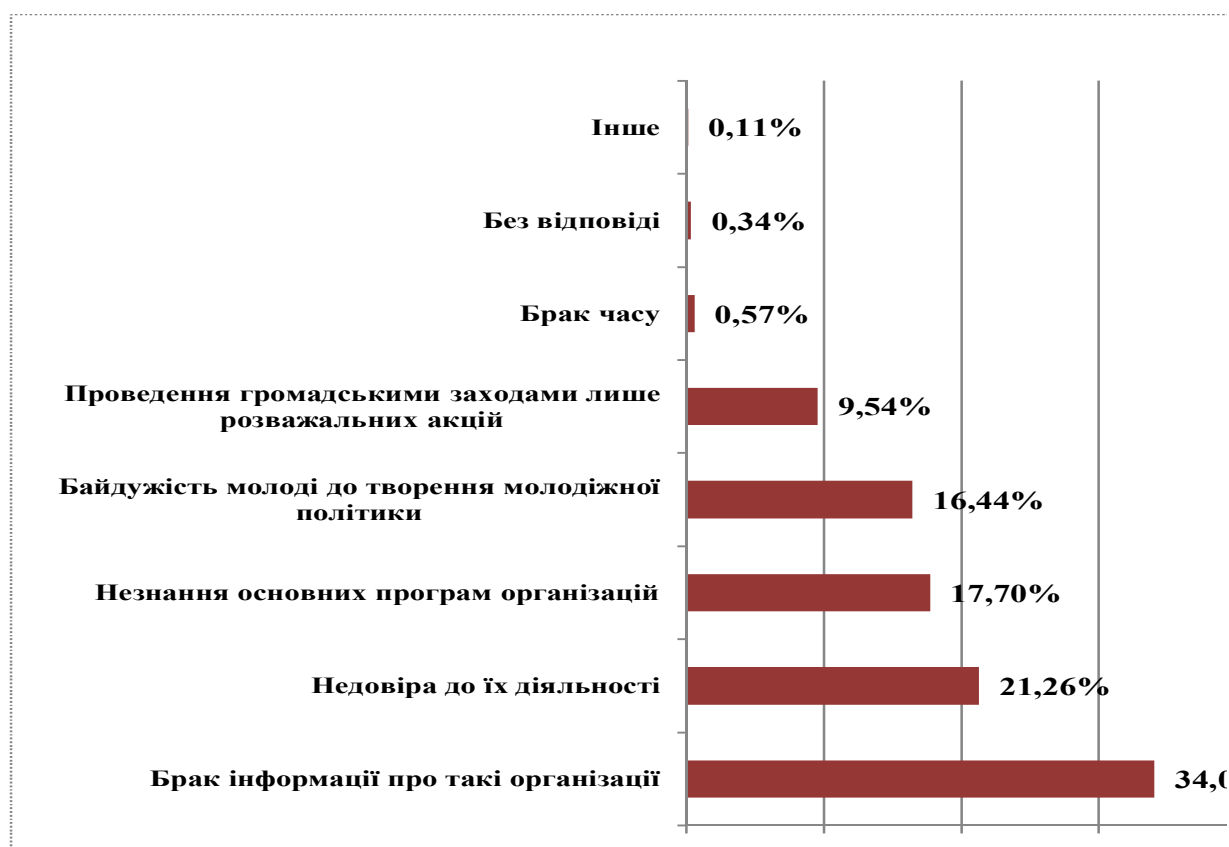

Рис. Б.2. Проблеми, які перешкоджають молоді долучатись до діяльності молодіжних громадських організацій у м. Львові (n=800)

Рис. Б.3. Обізнаність молоді з структурами по роботі з молоддю та молодіжними громадськими організаціями, що діють у м. Львові (n=800)

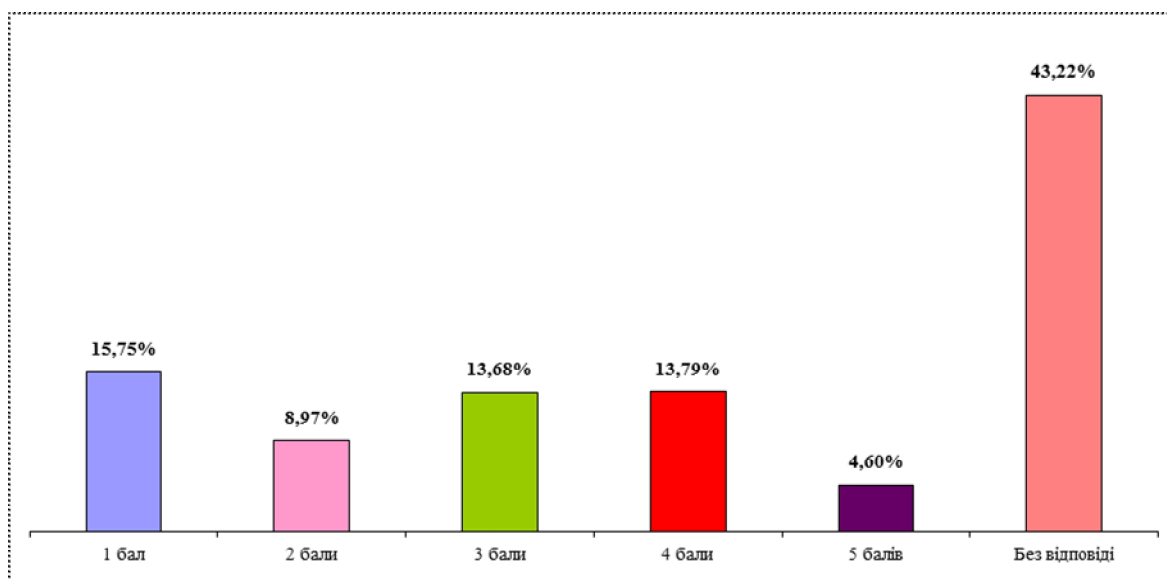

Рис. Б.4. Оцінка молоддю якості програм, які реалізують молодіжні громадські організації у м. Львові (n=800)

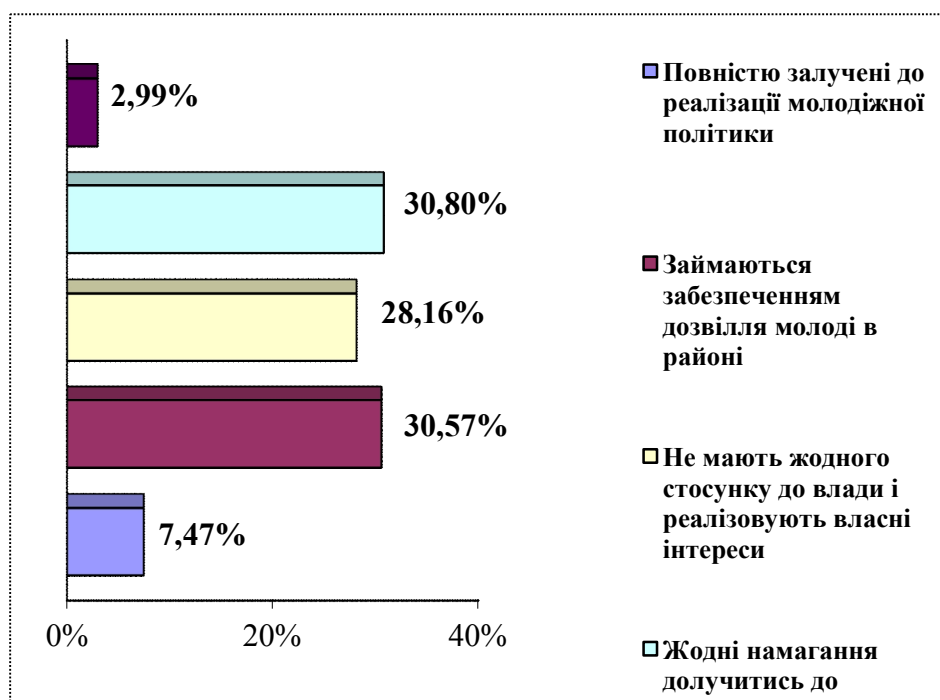

Рис. Б.5. Оцінка молоддю рівня співпраці молодіжних громадських організацій з виконавчими органами влади щодо вирішення молодіжних проблем у м. Львові (n=800)

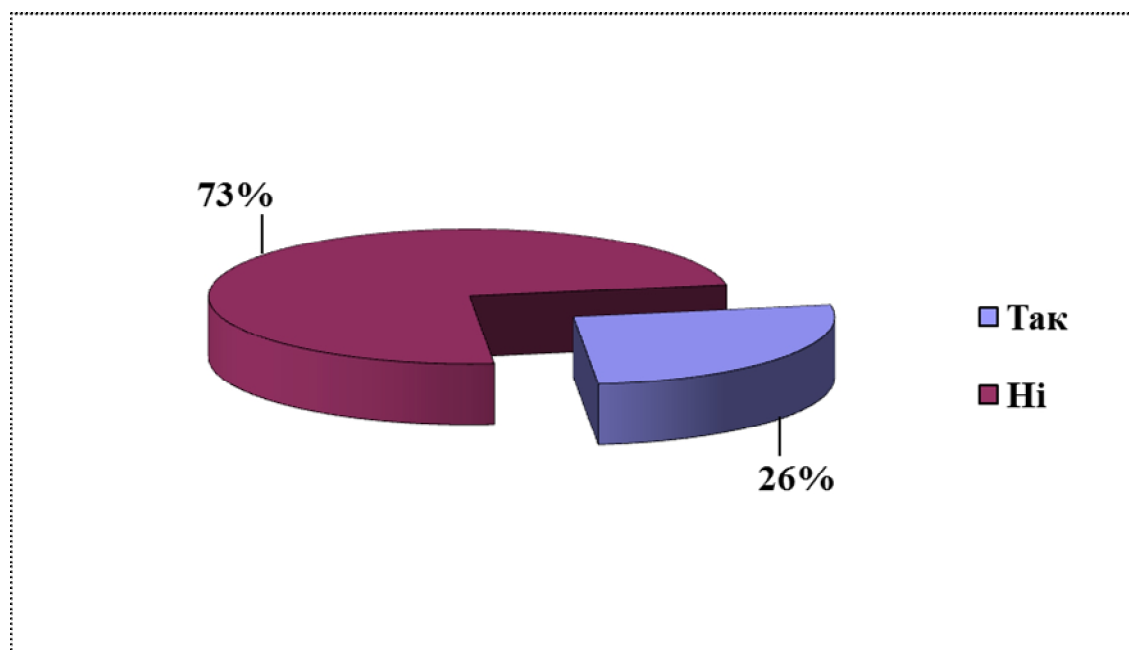

Рис. Б.6. Обізнаність молоді про програми, які реалізують молодіжні громадські організації у м. Львові (n=800)

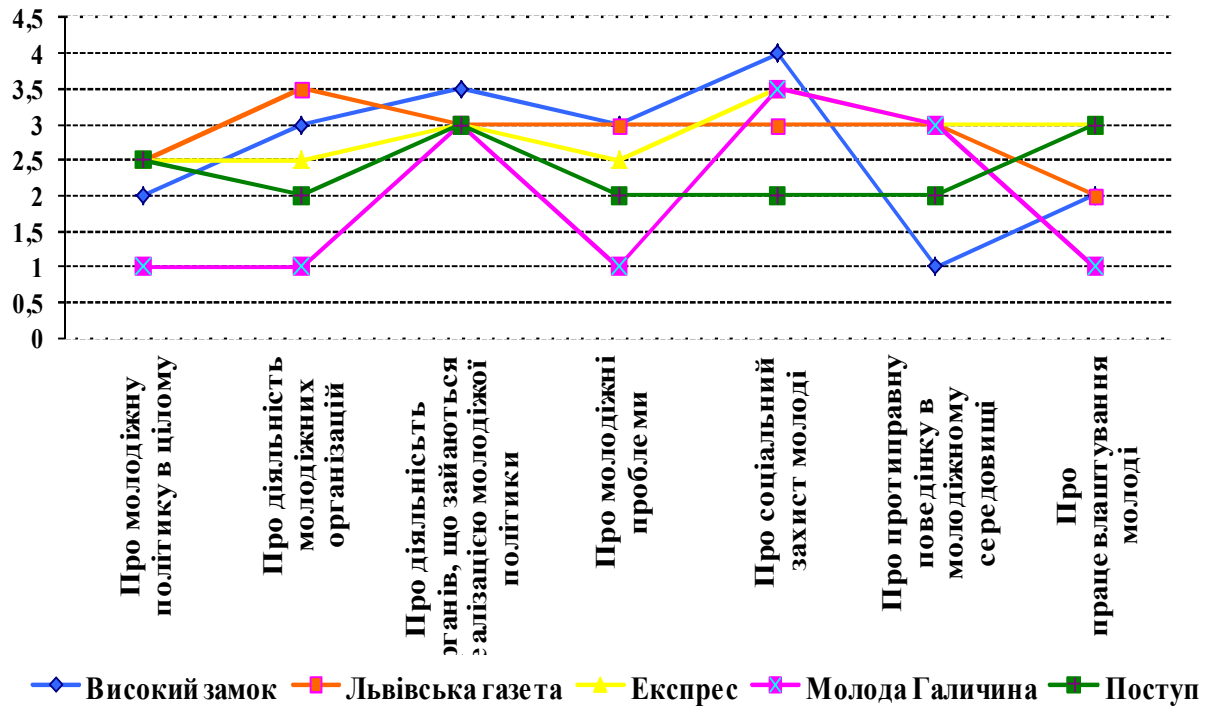

Рис. Б.7. Висвітлення друкованими періодичними ЗМІ м. Львова інформації про діяльність молодіжних громадських організацій та молодіжної тематики (n=5 періодичних друкованих видань)

Рис. Б.8. Бачення молоддю співпраці молодіжних громадських організацій з органами місцевого самоврядування (n=800)

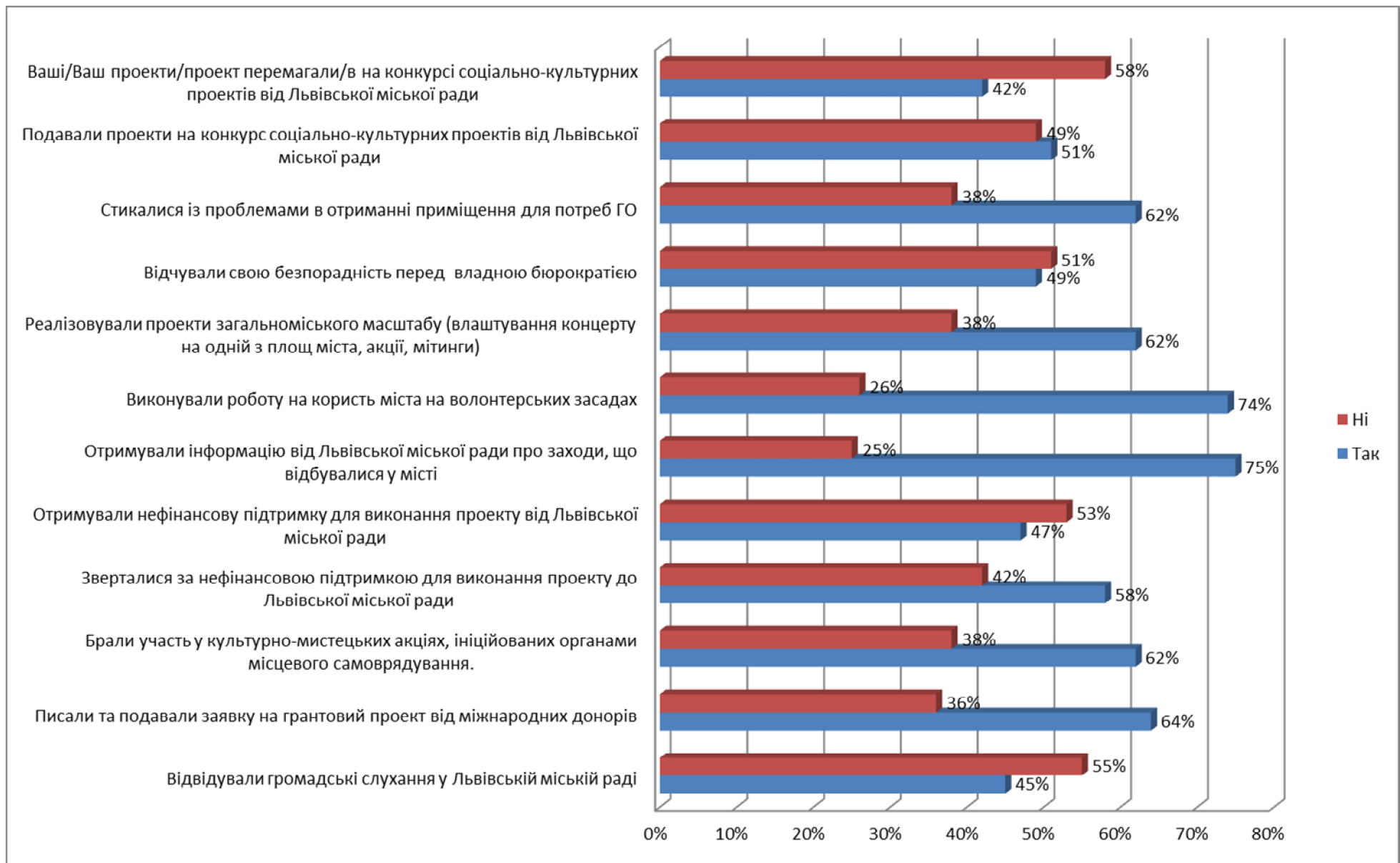

Рис. Б.9. Види співпраці громадських організацій з органами місцевої влади (n=53 громадські організації)

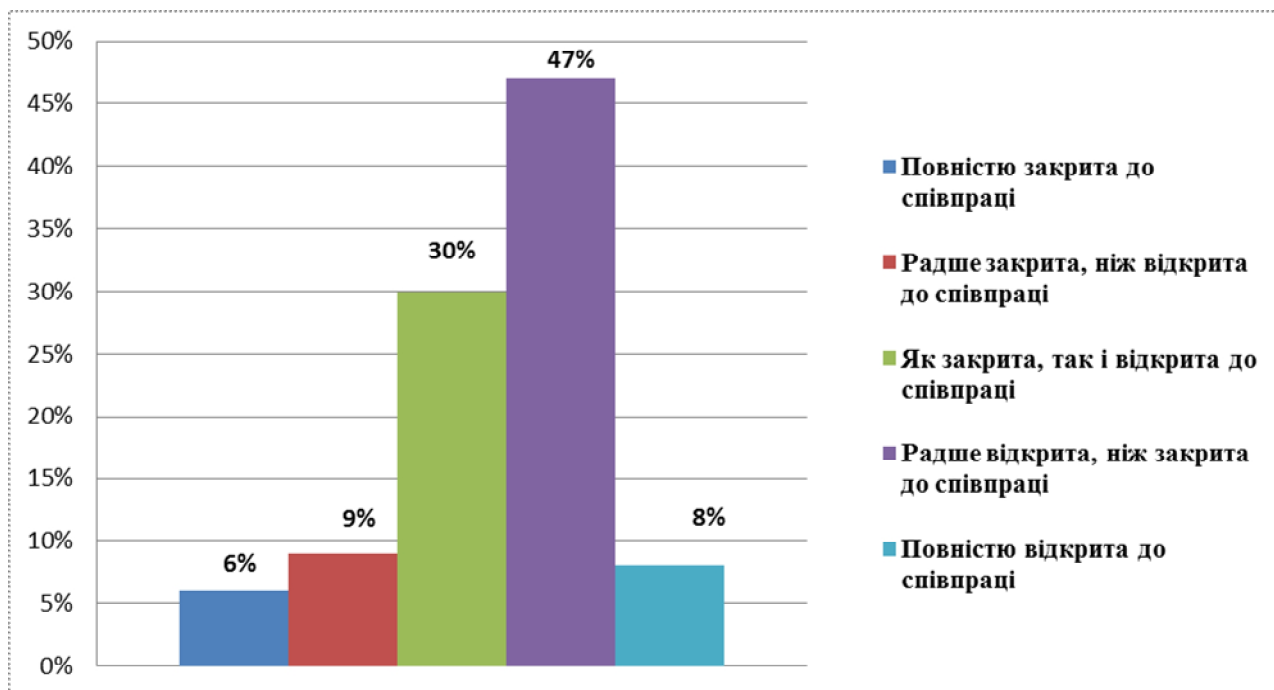

Рис. Б.10. Рівень відкритості Львівської міської ради до співпраці з громадськими організаціями та їх активістами (n=53 громадські організації)

Рис. Б.11. Структурні підрозділи Львівської міської ради з якими налагодили контакти молодіжні організації (n=53 громадські організації)

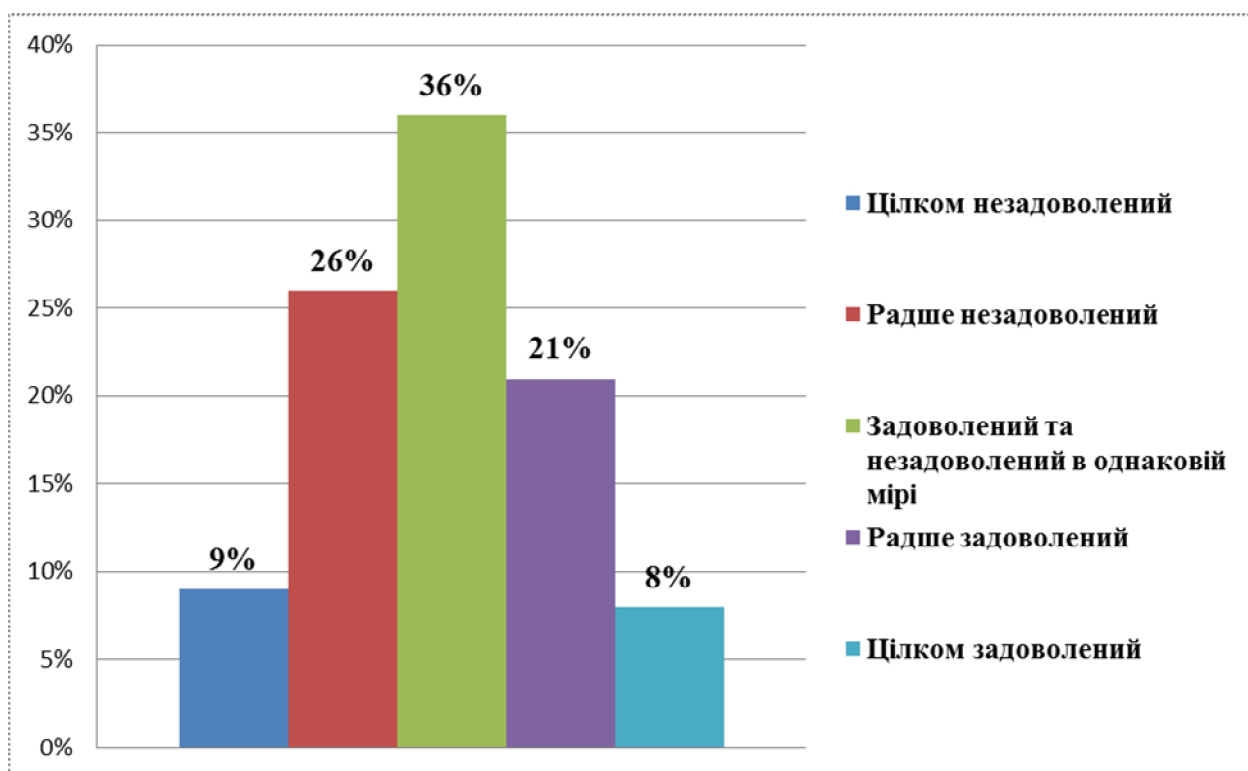

Рис. Б.12. Оцінка рівня задоволеності співпрацю громадських організацій з Львівською міською радою (n=53 громадські організації)

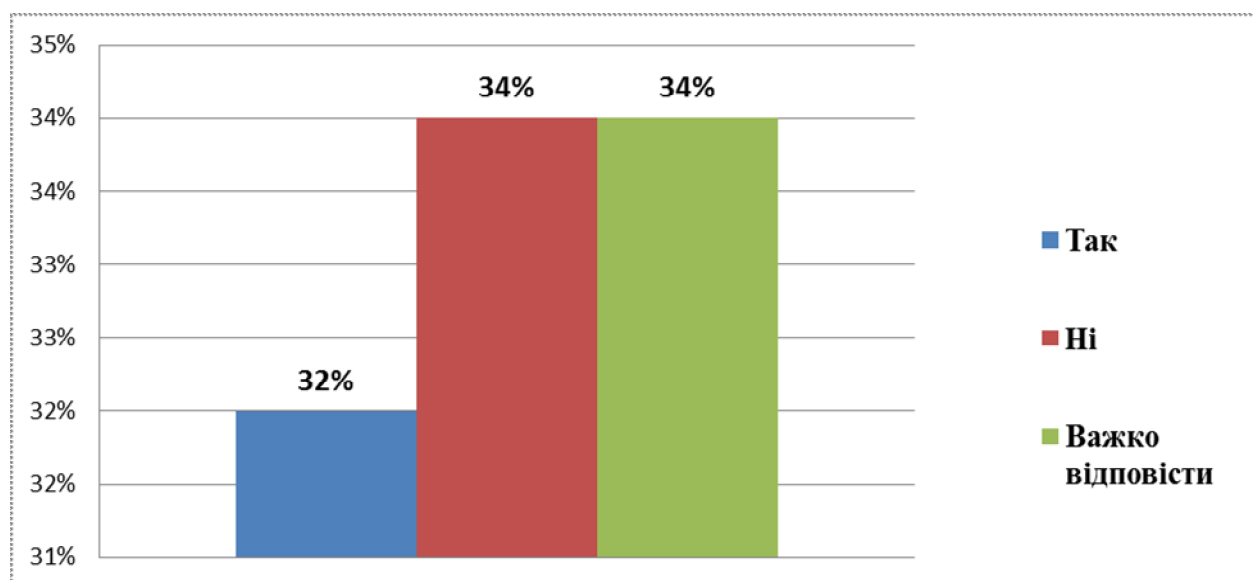

Рис. Б.13. Задоволеність представників громадських організацій існуючою моделлю співпраці між Львівською міською радою та громадськими організаціями (n=53 громадські організації)

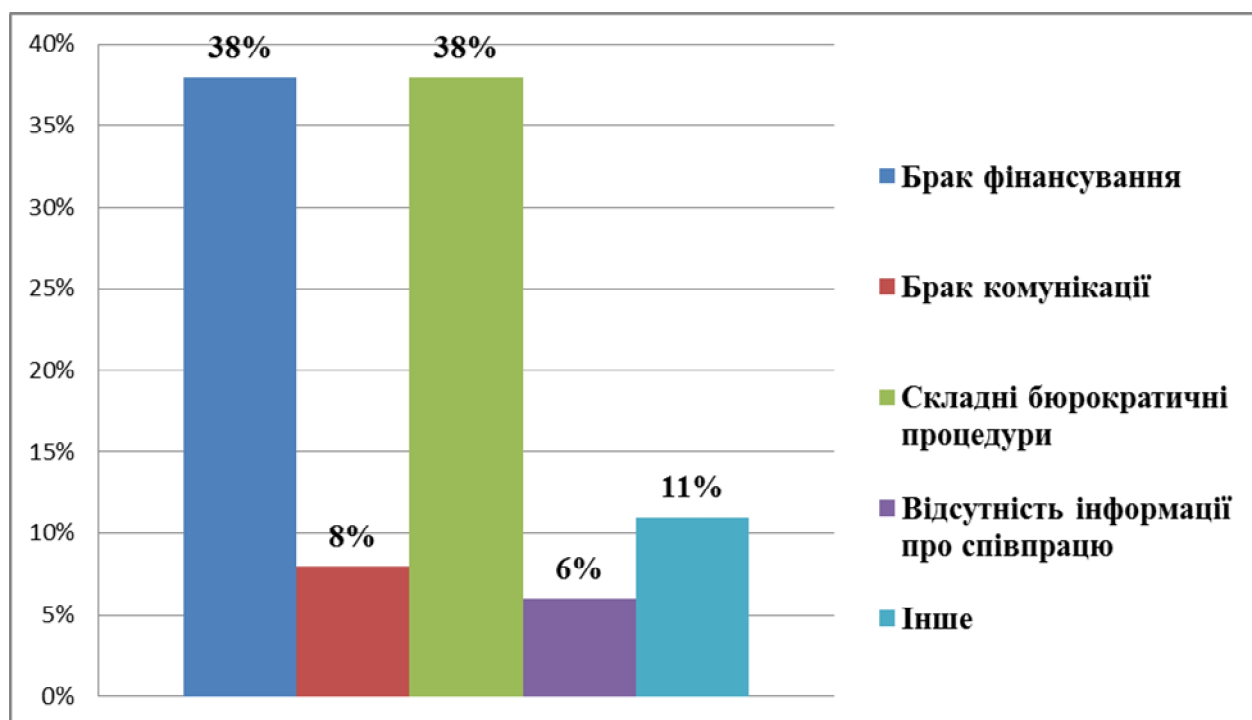

Рис. Б.14. Перешкоди, які найбільше заважають налагодженню співпраці громадських організацій з Львівською міською радою (n=53 громадські організації)

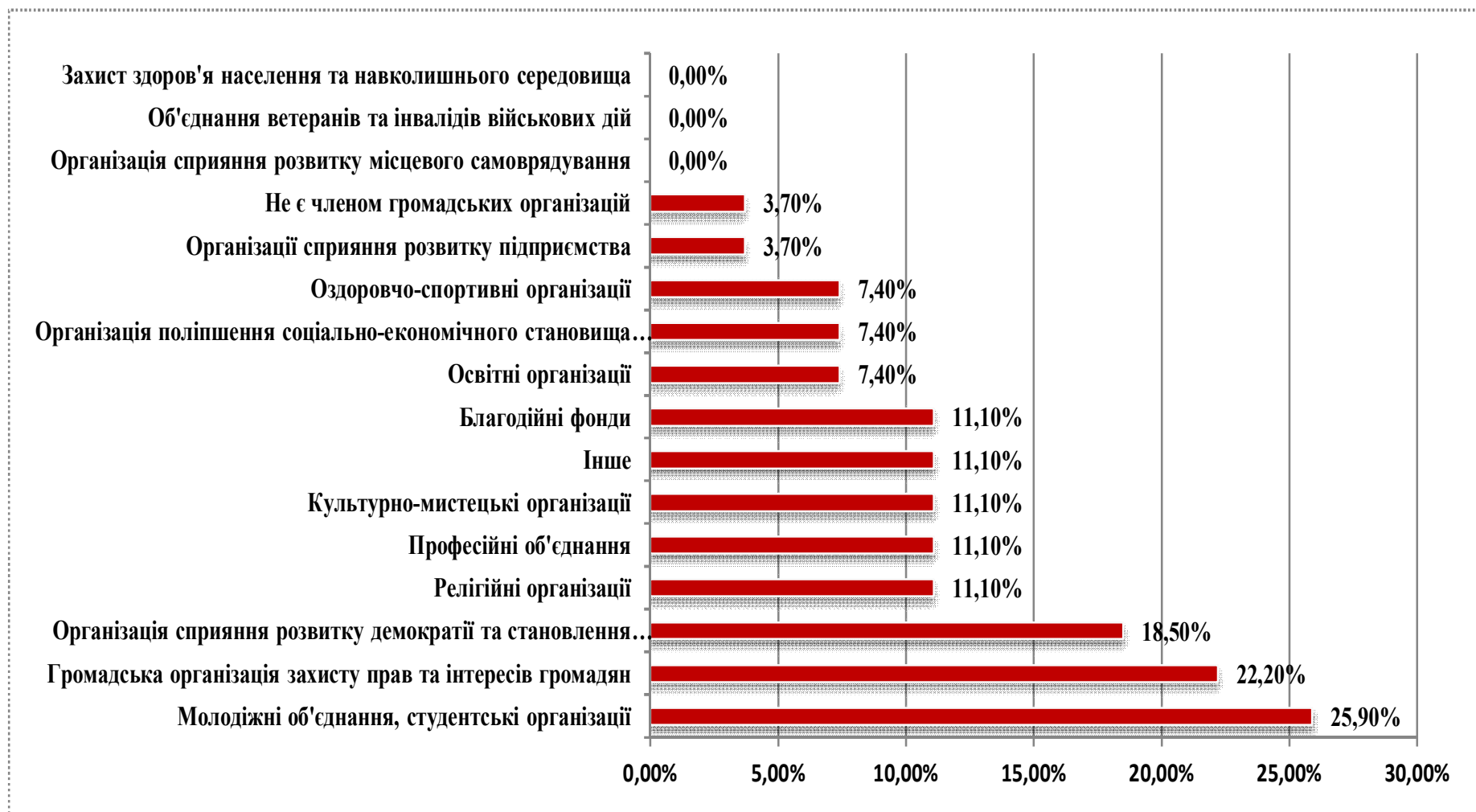

Рис. Б.15. Відсотковий розподіл щодо членства Львів'ян у громадських організаціях м. Львова за напрямками їх діяльності (n=400)

Рис. Б.16. Основні переваги, які отримали Львів'яни від участі у громадських організаціях (n=400)

УКРАЇНА

00182

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lp.edu.ua, інтернет: www.lp.edu.ua

21.03.2016 № 67-01-588

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
 на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук

22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Гурій Богдани Богданівни за темою: «Формування соціального капіталу в
 сучасних молодіжних громадських організаціях України»

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Гурій Богдани Богданівни на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук впроваджені у навчальний процес і застосовуються при викладанні дисциплін: «Теорія інформаційного суспільства», «Поведінка людини у соціальному довкіллі» (для студентів спеціальності «Соціологія» освітньо-кваліфікаційних рівнів спеціаліст, бакалавр); «Загальна соціологія» (для студентів усіх спеціальностей Національного університету «Львівська політехніка»), а також використовуються при написанні кваліфікаційних робіт бакалаврів, спеціалістів та магістрів. Зокрема, у навчальному процесі впроваджено запропоновані Гурій Б.Б.:

– способи формування соціального капіталу сучасних молодіжних громадських організацій, як чинники, які сприяють розвитку поінформованості, налагодженню контактів, зростанню репутації та росту довіри до організації в

сучасному інформаційному просторі (дисципліна «Теорія інформаційного суспільства», тема 4. «Сучасний інформаційний простір та його вплив на структуру суспільних цінностей та соціального життя»; дисципліна «Загальна соціологія», тема 10. «Соціальні інститути та соціальні організації»);

– уточнені визначення понять «соціальний капітал членів молодіжної організації», «типи життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій»; «типи соціального капіталу молодіжної громадської організації», як категорій, які стають базовими в процесі формування статусів молоді в сучасному суспільстві (дисципліна «Поведінка людини в соціальному довіллі», тема 3. «Особистість у системі соціальних зв'язків»);

– типологія стратегій досягнення професійної кар'єри членів молодіжних громадських організацій, сформованих під впливом набутого ними в цих організаціях соціального капіталу, для аналізу нових стратифікаційних порядків в сучасному суспільстві (дисципліна «Теорія інформаційного суспільства», тема 3. «Соціальна структура інформаційного суспільства»).

Отже, результати дисертаційного дослідження «Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України» Гурій Б.Б. є важливими, актуальними, та доцільними і можуть використовуватися вищими навчальними закладами у процесі підготовки соціологів в Україні.

Проректор з науково-педагогічної роботи

О.Р. Давидчак

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук

22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

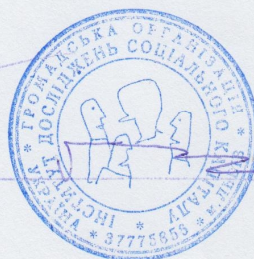
Гурій Богдани Богданівни за темою: «Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України»

Видана Гурій Богдані Богданівні в тому, що результати дисертаційного дослідження: «Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України» дозволили впровадити авторські організаційні та технологічні інновації в структуру і діяльність громадської організації «Інститут досліджень соціального капіталу».

В рамках роботи в нашій організації Богданою був розроблений та реалізований стратегічний медійний план діяльності організації, сформовано мережу учасників та волонтерів в організації у інших містах України, здійснено зміну корпоративного стилю (бренду, логотипу, інтернет-платформи). Ці інновації сприяли кількісному та якісному зростанню учасників наших проектів, а також підвищенню ефективності роботи.

Отже, результати дисертаційного дослідження: «Формування соціального капіталу в сучасних молодіжних громадських організаціях України» Гурій Б.Б. є важливими, актуальними і можуть використовуватися громадськими організаціями у процесі модернізації їхньої діяльності та в процесі активізації молоді в залученні до громадської діяльності.

Директор ГО «Інститут досліджень соціального капіталу»

Д.С. Виговський

